

Jaunā Gaita nr. 58, 1966

Latvijas neatkarības idejas attīstība

Fil. lic. Uldis Ģērmanis

Uldis Ģērmanis beidzis Latvijas universitātes filoloģijas un filozofijas fakultātes vēstures nodaļu 1941. gadā un turpat 1943. gadā ieguva mag. hist. gradu par pētījumu Kurzemes domēnu likumi Bīronu laikā. 1953. gadā viņš Stokholmas universitātes humānistiskajā fakultātē ieguva fil. mag. gradu vēsturē, valsts zinībās un ģeografijā. Pēc doktōranda eksāmeniem vēsturē un licenciāta disertācijas (Pulkvedis Jukums Vācietis kaŗā un revolūcijā, I: Zemgaliešu komandieris) aizstāvēšanas 1965. gadā turpat ieguva fil. lic. gradu. Sarakstījis grāmatas: *P a a i z p u t i n ā t ā m p ē d ā m* (Stokholma 1956) un *Latviešu tautas*

p i e d z ī v o j u m i (Stokholmā 1959). Publicējis daudz rakstu par zinātniskiem, sabiedriskiem un literāriem tematiem latviešu un zviedru periodikā. Literātūrā darbojies ar pseudonimu Ulafs Jāņsons, rakstījis satīras kā Dr. Ulafs Jāņsons. Ilggadīgs Jaunās Gaitas līdzstrādnieks.

I e v a d s

Nopietnākais pētījums par šo jautājumu vēl joprojām ir baltvācu vēsturnieces Helēnes Dopkevičas (Helene Dopkewitsch) darbs *Latvijas valsts idejas attīstība līdz 1918. gadam*, kas 1936. gadā vācu valodā iznāca Berlīnē. Šī grāmata plašākām lasītāju aprindām, diemžēl, grūti pieejama, jo tā brīvā tirgū sen vairs nav dabūjama. H. Dopkeviča savā pētījumā izmantojusi plašu avotu materiālu un veikusi savu uzdevumu ar slavējamu prasmi un objektivitāti. Kā ikviena pētnieka darbā, tā arī šis baltvācu vēsturnieces grāmatā atrodamas dažas kļūmes, un var iebilst, ka pārāk vienkāršota Latvijas Sociāldemokratijas (LSD) nostāja nacionālajā jautājumā, it īpaši 1917. gadā. Taču ar visu to H. Dopkevičas nopelni šai laukā daudz pārāki par visu to, ko atsevišķos rakstos devuši mūsu pašu vēsturnieki un publicisti.

Šai darbā esmu mēģinājis zināmā mērā aizpildīt šo robu mūsu vēstures literātūrā. Koncentrētā veidā esmu izsekojis mūsu neatkarības (sākumā: autonomijas) idejas attīstībai līdz tam laikam, kad tā sasniedz savu pilnveidojumu un kad sākas pirmie organizatoriskie priekšdarbi tās īstenošanai.

Šajā attīstības procesā ārkārtīga nozīme bija 1917. gada vētrainajiem notikumiem Krievijā, kad latviešu nacionālā ideoloģija piedzīvoja tādu attīstību, kas citādos apstākļos būtu prasījusi gadu desmitus. Šim periodam tāpēc arī ierādīta plašāka vieta manā apcerējumā. Esmu mēģinājis izlabot dažu labu kļūdu un neskaidrību pētījumos un rakstos, kas skar šo tematu. Es, protams, nedomāju, ka tāpēc būtu atrisinājis šo jautājumu pilnīgi un nemaldīgi.

P i e z ī m e s

Šai apcerējumā notikumi datēti pēc *jaunā stila*, ko Krievijā oficiāli sāka lietot tikai ar 1918. gada 14. februāri (turpretī paturēti vecie nosaukumi „februāra” un „oktobra revolūcija”). Lai atvieglotu orientēšanos avotos un literātūrā, esmu bieži vien pievienojis iekavās datumus vecajā stilā.

Norādēs visiem latviešu (un krievu) laikrakstiem, kas iznākuši pirms 1918. gada 14. februāra, datumi, protams, ir *vecajā stilā* (lai dabūtu attiecīgo datumu jaunajā stilā, tam jāpieskaita 13 dienas).

Kā apcerējuma tekstā, tā norādēs lietota modernā pareizrakstība. Tai pieskaņoti arī agrāko laiku grāmatu un laikrakstu nosaukumi. kā arī avotu citāti.

Pirmajās divās nodaļās lietoti

s a ī s i n ā j u m i :

B r S

„Brīvais Strēlnieks”, Iskolastrela izdots laikraksts 1917./18.g.

CK	Centrālkomiteja
DB	Rīgas Demokratiskais Bloks 1917.-1918. g.
DzA	laikr. „Dzimtenes Atbalss” (Maskavā)
Iskolats	Latvijas Strādnieku, Kareivju un Bezzemnieku Deputātu Padomes Izpildu Komiteja
Iskolastrels	Latviešu strēlnieku pulku Deputātu Padomes Izpildu komiteja
Iskorads	(Rīgā) Rīgas Strādnieku Deputātu Padomes Izpildu komiteja
LKP 1917	Latvijas komunistiskā partija oktobra revolūcijā 1917, Dokumenti un materiāli, Rīgā 1957
LNDP	Latviešu nacionāldemokrātiskā partija
LS	„Latvju Strēlnieks”, Iskolastrela izdots laikraksts 1917. g. sept.-nov. (aug.-okt. pēc vecā stila)
LSD	Latvijas Sociāldemokratija
L.S.V.	„Latvju strēlnieku vēsture” (Maskavā 1928).
LPNP	Latviešu Pagaidu Nacionālā Padome
LZS	Latviešu Zemnieku Savienība
„Petrosovet”	Pēterpils strādnieku un kareivju deputātu padome

1. Latviešu politiskā nacionālisma izcelšanās

Latviešu nacionālā kustība („nacionālā atmoda”) iesākās 19. gadsimta vidū un deva spēcīgus impulsus latviešu kulturālajai un saimnieciskajai rosmei. Taču jau 1880-tajos gados šī kustība nonāca strupceļā, nespējot pāraugt politiskā nacionālisma. Ar piekāpīgu un lojālu izturēšanos pret krievu valdību tās vadoņi cerēja panākt reformas Baltijas feodālajā iekārtā, kur joprojām dominēja baltvācu muižniecība. Šādas taktikas pārstāvji, protams, arī nespēja radīt nekādu organizētu pretestību pret cara valdības pārkrievošanas politiku, kas, sākot ar 1880-to gadu otro pusi, tika ievadīta Baltijas guberņās (katoļticīgajā Latgalē, kas bija piedalīta Vitebskas guberņai, pārkrievošana sākās jau 1860-tajos gados). Šajā nacionālās ideoloģijas apsūkuma un pieaugošās apspiestības laikmetā latviešu sabiedriskajā dzīvē izcēlās jauna kustība, kas ieguva apzīmējumu „j a u n ā s t r ā v a”. Tā radās 1890-tajos gados un ievirzīja latviešu intelliģences un pusintelliģences nemierīgākos un jaunākos pārstāvjus (liela daļa no tiem bija saimnieku jaunākie dēli) vācu marksisma internacionālajos ūdeņos. [1]

Kritizējot pieticīgos un pret cara valdību lojālos vecos tautībniekus, jaunā strāva arvien vairāk nostājās naidīgi pret latviešu nacionālajiem centieniem vispār, sekojot šķiru cīņas sauklim: „ S t r ā d n i e k a m n a v t ē v z e m e s ”. No šīs strāvas izauga latviešu pirmā nelegālā politiskā partija – Latvijas Sociāldemokratija.

Taču tieši latviešu sociāldemokrātiskajā kustībā, kas principā neatzina, ka latviešu tautai varētu būt kopīgas nacionālas intereses, dzima latviešu politiskais nacionālisms, un tieši šajās aprindās jau gadsimtu maiņā sāka veidoties tā nacionālā ideoloģija, kas spēcīgi izlauzās uz āru 1917. gadā.

Šo ideoloģiju laikā no 1900. līdz 1903. gadam izveidoja neliela latviešu sociāldemokrātu grupa, kas kā politiski emigranti bija nonākuši Šveicē (M. Valters, E. Rolavs, E. Skubiķis). Spēcīgus ierosinājumus tie bija guvuši (1) no austriešu sociāldemokrātu K. Rennera un O. Bauera idejām nacionālajā jautājumā (prasība pēc nacionāli kulturālas autonomijas) [2] un (2) no Šveices federālās satversmes. [3]

Nacionālās prasības viņi motivēja ar strādnieku interesēm, norādot, ka tikai nacionāla izglītības sistēma var plašākas tautas masas celt kultūras ziņā. Tādā kārtā tika radīta nacionālo un demokrātisko ideālu sinteze.

Šī latviešu sociālistu grupa Šveicē pārņēma ne vien austriešu sociālistu izvirzīto prasību pēc nacionāli kulturālas autonomijas, bet tie prasīja arī v a l s t s a u t o n o m i j u . Viņu programma nacionālajā jautājumā īsumā ir šāda: Patvaldību nost! Krieviju nost! [4] Revolucionārā ceļā Krievija jāpārveido par nacionālu demokrātiju (valstu) federāciju; ja to nevarētu, tad jālaužas pilnīgi ārā no Krievijas.

1903. gadā šie sociāldemokrāti atšķēlās no dogmatiskā marksisma piekritēju vairākuma un nodibināja Latviešu sociāldemokrātu savienību (1913.gadā to pārveido par Latvijas revolucionāro sociālistu partiju). Šīs savienības preses izdevumos „Proletārietis”, „Revolucionārā Baltija”, „Uz priekšu!” un „Laukstrādnieks” tad arī izteiktas un pamatotas latviešu politiskā nacionālisma idejas. Par tām Latviešu sociāldemokrātu savienība cīnījās 1905. gada revolūcijas laikā [5], kamēr lielā Latviešu sociāldemokrātiskā strādnieku partija [6] toreiz neiestājās par Latvijas politisko autonomiju, bet apmierinājās ar prasību pēc plašas demokrātiskas pašpārvaldes. [7] Šai partijai bija stingri internacionāls virziens, uzskatot, ka cīņa par nacionāliem mērķiem var sašķelt un vājināt revolucionāro kustību.

Taču ārzemju presē jau toreiz (1905. gadā) izplatījās ziņas, ka latvieši nodibinājuši savu republiku un savu revolucionāro valdību. [8] Kaut arī tas neatbilda īstenībai, 1905. gada revolūcija bija varenī savīļņojusi visu latviešu tautu, un tai neapšaubāmi bija liela nacionāla nozīme. Jāatzīmē, ka šīs revolūcijas laikā demokrātiski noskaņotais redaktors, filozofijas doktors P. Zālīte, kādā sanāksmē nolasīja paša izstrādātu Latvijas autonomijas projektu, ko tas bija sarakstījis studiju laikā Jenā (Jena) 1891.-1893. g. To var uzskatīt par pirmo latviešu politiskās autonomijas projektu, bet tas neguva plašāku ievērību, jo aiz tā autora nestāvēja neviena politiska vai sabiedriska organizācija. [9]

Pēc revolūcijas apspiešanas neliela Latviešu sociāldemokrātu savienība turpināja cīņu kā pret latviešu pilsonības politisko bezrūpību un piekāpību krievu despotisma priekšā, tā pret sociāldemokrātiskās partijas (LSD) vienaldzību nacionālajā jautājumā. [10] Bet arī pašā LSD-jā politiskā nacionālisma ideoloģija sāka rast atbalsi, un vairāki

ievērojami partijas darbinieki (mazinieki M. Skujenieks, J. Rainis, F. Cielēns u.c.) kļuva par tās paudējiem. Šim apstāklim bija liela nozīme nacionālās domas attīstībā 1912. gadā viens no latviešu pārstāvjiem 3. Valsts domē, sociāldemokrāts (mazinieks) Dr. A. Priedkalns, izstrādāja pašpārvaldes projektu, kas paredzēja Kurzemes un Vidzemes apvienošanu vienā administratīvā vienībā. To viņš iesniedza Valsts domei, kas tomēr nekādu lēmumu šai jautājumā nepieņēma. [11]

1913. gadā Pēterpilī iznāca mazinieka M. Skujenieka ievērojamais darbs *Nacionālais jautājums Latvijā*. Autors vērsās gan pret latviešu pilsoņu veikalniecisko nacionālismu („Pērciet pie latviešu tirgotājiem!”), gan pret sociāldemokrātu antinacionālo nostāju un vienaldzību pret pārkrievošanas draudiem. Viņš prasīja no visiem latviešu novadiem – Kurzemes, Vidzemes un Latgales – izveidot vienu pārvaldes apgabalu – Latviju, kam dodama plašāka pašpārvalde un netraucētas nacionālas kultūras attīstības iespējas. Šīs domas viņš plašāk pamatoja savā apcerējumā *Vietējā pašpārvalde Baltijā*, kas iespiests Maskavā, 1916. gadā. [12]

Pasaules kara priekšvakarā M. Valters publicēja divus nozīmīgus apcerējumus par nacionālo jautājumu – *Latviešu kultūrdemokrātija, viņas uzdevumi un viņas spēki* (Rīgā, 1913) un *Mūsu tautības jautājums, Domas par Latvijas tagadni un nākotni* (Rīgā, 1914). Šajos darbos viņš prasīja izveidot *plašu demokrātisku bazi* nacionālajai ideoloģijai, pasvītrot latviešu vidusšķiras (it īpaši lauku iedzīvotāju) nozīmi. Tāpat kā M. Skujenieks, viņš asi kritizēja dogmatisko sociāldemokrātu nihilismu nacionālajā jautājumā un konservatīvo pilsoņu „pazemības garu” un vairīšanos no politiskas cīņas.

Latvijas autonomijas doma minētajos M. Valtera darbos ir jau lielā mērā atraisīta no sociāldemokrātiskās ideoloģijas un motivēta kā vispārēja latviešu tautas prasība. Viņš 1917. gadā pārgāja jaundibinātās Latviešu zemnieku savienības rindās un 1918. gadā bija iekšlietu ministrs neatkarīgās Latvijas pirmajā ministru kabinetā.

M. Valters šai ziņā nebija nekāds izņēmums. Laikmetā starp 1905. un 1917. gada revolūciju vesela rinda latviešu intelektuāļu atstāja sociāldemokrātu un revolucionāro sociālistu partijas un pieslēgās liberālajai pilsonībai, kuŗas preses izdevumos tie iestājās par nacionāliem mērķiem. [13] Tādā kārtā *politiskais nacionālisms sāka pamazām izplatīties arī demokrātiskās pilsonības aktīvākajās aprindās*. Ievērojama nozīme bija laikrakstam *Līdums*, kas sāka iznākt Rīgā 1914. gada janvārī. Tas pārstāvēja lauksaimnieku intereses un 1917. gadā kļuva par Latviešu zemnieku savienības orgānu. Jau no paša sākuma tur publicēja savus rakstus nacionālliberāli noskaņoti žurnālisti un rakstnieki, to vidū vairāki bijušie sociālisti.

Par konsekvētāko latviešu politiskā nacionālisma paudēju pasaules kara laikā tomēr izvērtās laikraksts *Dzimtenes Atbals* Maskavā. To 1915. gada septembrī sāka izdot grupa jaunāku publicistu, no kuŗiem daži bija studējuši sabiedriskās zinātnes privātajā Saņavska Augstskolā (Sanjavskogo Universitet). Arī viņu vidū atradās

pārnācēji no sociālistiskajām partijām. Tie visi bija ļoti radikāli un ļoti nacionāli noskaņoti. Ap Dzimtenes Atbalsi pulcējās arī lielāks skaits rakstnieku, kas bija devušies bēgļu gaitās.

Tomēr jāatzīst – tai brīdī, kad sakās pirmais pasaules karš, latvieši, atskaitot kreisos pagrīdniekus, tikpat kā nebija politiski organizēti, un plašāki tautas slāņi vēl nebija aktivizēti lielākiem nacionāli politiskiem mērķiem. [14] Šis apstāklis bija pretrunā ar latviešu ievērojamo kulturālo un saimniecisko attīstību, ko arī aprādīja tā laika latviešu prese. [15]

Pēc 1905. gada gan parādījās dažas latviešu pilsoņu „partijas” sakarā ar Krievijas Valsts domes vēlēšanām, taču tās nebija nekas vairāk kā samērā īslaicīgas vēlēšanu organizācijas un nekad neattīstījās par īstām politiskām partijām. [16] Ar visu to svarīgi konstatēt, ka šaurākās aprindās Latvijas autonomijas ideja tomēr jau bija skaidri un noteikti deklarēta.

Īsi pirms kara izcelšanās (1913. gadā) atkal pastiprinājās pārkrievošanas tendence, kas bīstami apdraudēja latviešu skolas un nacionālo kultūru. [17] Ap to pašu laiku internacionāli revolucionārais virziens guva izšķirīgus panākumus Latvijas Sociāldemokrātijā. 1905. gada revolūcijas sagrāve, deportācijas, aresti un cara žandarmērijas provokācijas bija jūtami vājinājušas šo partiju, sevišķi tās mazinieku spārnu. LSD IV kongresā, kas notika 1914. gada janvārī Briselē, latviešu lieliniekiem izdevās sagrābt savās rokās visu partijas aparātu un presi. [18]

2. Nacionālās ideoloģijas attīstība pasaules kara laikā

Pasaules karš sagādāja ārkārtīgas ciešanas un milzīgus zaudējumus latviešu tautai, bet reizē deva ļoti spēcīgus impulsus tās nacionālajiem centieniem. Sākot ar 1915. gada pavasari, Latvijas teritorija kļuva par kaujas lauku un palika par tādu līdz pat krievu armijas sabrukumam. Kurzemi bija ieņēmis vācu kaņaspēks, Rīga bija apdraudēta, un apmēram 750.000 latviešu (to vidū ap 90.000 rūpniecības strādnieku) bija izklīdināti kā bēgļi pa visu Krieviju. Tas nozīmēja, ka puse latviešu tautas vairs neatradās savā zemē, un nācījas turpmākajai eksistencei draudēja nopietnas briesmas.

Arī liela daļa latviešu inteliģences bija atstājusi Latviju un apmetusies dažādās Krievijas pilsētās, galvenokārt Pēterpilī un Maskavā. Rīga vairs nebija latviešu kultūras un sabiedriskās dzīves centrs; arī tās rūpniecība bija gandrīz pilnīgi iznīcināta, steigā evakuējot fabriku iekārtas uz Iekškrieviju, kur liela daļa no tām aizgāja bojā. Šis tautas posts izraisīja lielu latviešu aktivitāti, kas izpaudās palīdzības organizēšanā bēgļiem un centienos stiprināt savas teritorijas aizsardzību. 1915. gadā izveidojās plaša Latviešu bēgļu apgādāšana sorganizācija ar nodaļām visās Krievijas malās un Centrālkomiteju Pēterpilī. Redzamu latviešu sabiedrisku darbinieku (V.

Olava, J. Čakstes, A. Berga u.c.) vadībā tā izvērtās par ievērojamu nacionālās dzīves centru. [19]

1915. gada vasarā latviešu pilsoņu aprindas (studentu pārstāvji un vairāki akadēmisko profesiju darbinieki) ar Valsts domes deputātu Jāni Goldmani priekšgalā griezās pie krievu armijas virspavēlnieka ar lūgumu atļaut organizēt brīvprātīgas latviešu karaspēka vienības dzimtenes aizsardzībai. Kaut arī Krievijas valdība teritoriālu (nacionālu) karaspēka vienību dibināšanu uzskatīja par politiski bīstamu, [20] taču frontes stāvoklis 1915. gada vasarā bija tik kritisks, ka latviešu ierosinājumu izšķīra pozitīvi.

Tā radās latviešu strēlnieku bataljoni (1916. gadā – pulki), kuŗos vēlāk ietilpināja arī daudz latviešu karavīru no krievu daļām un jauniesauktos. Šinī nacionālajā karaspēkā bija apmēram 30-40.000 viru, un tas ātri guva plašu ievērību ar savām izcilajām kaujas spējām Rīgas frontē. Latviešu strēlnieku panākumus vairākkārt atzīmēja krievu armijas oficiālajos ziņojumos, [21] par tiem daudz rakstīja krievu laikraksti, un tos sāka ievērot arī ārzemju prese. Viņu cīņas dziļi savīņoja un aizrāva tautu, un šiem pulkiem bija ārkārtīga nozīme latviešu nacionālās pašapziņas celšanā.

Latvijas sociāldemokratijas vairākums – lielinieki un internacionāli noskaņotie mazinieki (atskaitot nelielu grupu t.s. „aizsardzībnieku”) – bija pret jebkādu atbalstu valdībai „imperiālistiskajā karā”, un tie asi nosodīja strēlnieku bataljonu dibināšanu. Sociāldemokrāts J. Jansons-Brauns rakstīja partijas nelegālajā laikrakstā Cīņa 1915. gada decembrī: „Viens no briesmīgākiem noziegumiem, kas guļ uz mūsu tautiskās buržuāzijas sirdsapziņas, ir daudzināto latviešu strēlnieku bataljonu dibināšana.” [22] Tomēr LSD-jas iespējas ietekmēt notikumu gaitu 1915. gadā bija ļoti niecīgas.

1915. gada vasarā, kad tika apspriests jautājums par latviešu karaspēka vienību dibināšanu, latviešu pārstāvji (J. Goldmanis u.c.) iesniedza krievu ziemeļrietumu frontes vadībai arī dažas mērenas politiskas prasības: latviešiem piešķirama plašāka komūnālā pašpārvalde un ierobežojamas baltvācu muižnieku privilēģijas. Tie saņēma atbildi, ka politiski jautājumi neietilpst armijas iestāžu kompetencē. [23]

Pasaules kara laikā latviešu deputāti Valsts domē (J. Goldmanis un J. Zālītis) turpināja cīņu par tādas komūnālas pašvaldības („zemstvo”) piešķiršanu Baltijas guberņām, kāda bija Iekškrievijā. Par Latvijas politisko autonomiju tie izvairījās runāt, jo baidījās, ka krievu pretestība pret šādu prasību būs pārāk liela.

Tikpat piesardzīgi politiskā ziņā bija bēgļu Centrālkomitejas vadītāji Pēterpilī un šim aprindām tuvais laikraksts Baltija (iznāca Pēterpilī, 1916.-17. g.).

Taču doma par Latvijas autonomiju jau bija izplatījusies latviešu demokratiskajā inteliģencē, un daži tās pārstāvji centās šai virzienā ietekmēt un aktivizēt latviešu deputātus, brīdinot tos, ka citādi tie zaudēs savu vadītāju lomu kā sabiedrībā, tā strēlnieku pulkos. [24]

Joprojām izvairoties minēt prasību pēc politiskas autonomijas J. Zālītis, runājot Valsts domē 1916. gada 24. (11.) februārī, tomēr izteicās: „... te (Baltijā) bez kavēšanās jāievieš zemstu iestādes... kā p a r e j a s p a k ā p e u z p l a š ā k u p a š v a l d ī b u ” (autora retinājums). [25]

1916. gada vasarā un rudenī Pēterpilī notika divas apspriedes autonomijas jautājumā, kurās piedalījās minētie latviešu deputāti un vairāki publicisti, rakstnieki un sabiedriski darbinieki. Dr. phil. P. Zālīte (skat. 35. lp.) tur nolasīja savu Latvijas autonomijas projektu, kas tagad bija izstrādāts pēc Austrālijas satversmes parauga. Apspriežu dalībnieku vairākums iestājās par to, ka jāprasa pilnīga valsts autonomija. [26]

Tai pašā gadā autonomijas jautājumam no jauna pieskārsies latviešu prese. Radikāli demokratiskajā žurnālā *T a u r ē t ā j s*, kas iznāca Maskavā, redaktors Kārlis Freinbergs atklāti deklarēja, ka latviešiem vajadzīga *d e m o k r a t i s k a a u t o n o m i j a* uz vispārēju vēlēšanu tiesību pamata. [27] Bijušais sociāldemokrāts J. Lapiņš skarbi kritizēja latviešu pasivitāti nacionālajā politikā. Viņš rakstīja Līdumā 1916. gada 28. (15.) jūnijā: „... šī autonomijas prasība ir visu attīstības spējīgo tautu prasībās, un ne tikai autonomijas. Kurš polis nav sapņojis par poļu ķēniņa valsti, kurš čehs, kroāts vai serbs nedzenas pēc savas tautas pilnīgas patstāvības. Bet šīs tautas taču ir stipri neattīstītākas par latviešu tautu, kurai būtu daudz vairāk tiesības uz politisku patstāvību. Bet kas gan ir dzirdējis, ka latvieši runātu par latviešu valsti...!” [28]

Tomēr vēl pirms 1917. gada latviešu sabiedrībā bija kļuvis pazīstams vēlāk revolūcijas laikā tik populārais sauklis: „ *B r ī v u L a t v i j u b r ī v ā K r i e v i j ā !* ” – Rakstnieks Pāvils Rozītis par to izteicās Līdumā: „ ‘Brīva Latvija brīvā Krievijā’, šos vārdus pirmie izrunāja rakstnieki, un tagad viņi jau kļuvuši par mūsu visu devīzi...” [29] Ja arī P. Rozīša vārdi nav jāsaprot vārda tiešā nozīmē, tad tomēr nav noliedzams, ka politiskā nacionālisma ideoloģija pasaules kara gados bija izplatījusies jau tālu ārpus tā šaurā loka, kur tā bija izveidojusies gadsimta sākumā (skat. 35. lp.).

Nozīmīgu nacionālu darbu pasaules kara laikā veica latviešu politiskie emigranti Šveicē. Mazinieks („aizsardzībasnieks” [30]) F. Cielēns 1915. gada oktobrī izstrādāja Bernē detalizētu *L a t v i j a s p o l i t i s k ā s a u t o n o m i j a s p r o j e k t u*, kurā apsprieda emigrantu grupas Rietumeiropā. Tā norakstu izdevās slepeni ievest arī Krievijā. [31] Viņa ierosmē 1916. gada sākumā nodibināja Latviešu nacionālo komiteju Šveicē; par tās priekšsēdi ievēlēja lielo dzejnieku sociāldemokrātu Jāni Raini, kas, tāpat kā F. Cielēns, bija „aizsardzībasnieks”. [32] Šī komiteja centās propagandēt Latvijas autonomijas ideju Rietumeiropā un protestēja pret vācu aneksijas un ģermānizācijas plāniem Baltijā, cenšoties *L a t v i j a s j a u t ā j u m u p a d a r ī t p a r i n t e r n a c i o n ā l u p r o b l ē m u*. [33]

1916. gadā J. Raini kādu laiku nodarbināja pilnīgi neatkarīgas kopīgas latviešu un leišu valsts ideja, kam turpretī nepievienojās F. Cielēns, domādams, ka agrārā un katoliskā Lietuva aizkavēs Latvijas attīstību. [34] Šī doma par latviešu un leišu valsti, kā redzēsim, citā sakarībā par jaunu parādījās 1917. gadā.

Briesmas latviešiem un viņu kaimiņu tautām draudēja ne vien no krievu centralizācijas un rusifikācijas centieniem, bet arī no Vācijas imperiālistiskajiem plāniem Austrumeiropā. Kara gados vairāki baltvācu baroni, un jo sevišķi Kurzemē dzimušais Berlīnes universitātes profesors Krievijas vēsturē Teodors Šimans (Theodor Schiemann), kuram bija draudzīgas attiecības ar ķeizaru Vilhelmu II, centās ieinteresēt Vācijas valdību un armijas vadību (Oberste Heeresleitung) par dažāda veida aneksijas un kolonizācijas projektiem Baltijā. Šai propagandai bija nenoliedzami panākumi, kaut gan Vācijas valdībā līdz pat kara beigām nebija īstas vienprātības par to, kādai jābūt vācu politikai austrumos. [35] Šie nodomi latviešiem nebija nekāds noslēpums, jo par tiem parādījās raksti vācu presē, brošūras un apcerējumi. [36] Kā minēts, viens no Raiņa vadītās komitejas uzdevumiem bija apkarot vācu ekspansijas politiku Baltijā. Šī komiteja gan drīz sašķēlās, taču tās atsevišķie locekļi turpināja iesākto darbu.

Vācu slepenajā stratēģijā toreiz ietilpa revolucionāro (galvenokārt lielnieku) un nacionālo (sevišķi ukraiņu, somu) kustību atbalstīšana, lai vājinātu Krievijas pretestības spējas. Tādā kārtā izveidojās visai sarežģīta sadarbība, kurā bija iejaukti vācieši, krievu un nekrievu revolucionāri, nekrievu nacionālisti un vairāki skandināvu kreisie sociāldemokrāti, jo Stokholma kara laikā bija ievērojams starptautisko intrigu centrs. [37]

Jāatzīmē, ka robeža starp nekrievu nacionālistiem un internacionālistiem bija visai labila. Bieži vien notika uzskatu maiņa un „pārbēgšana” pretējā nometnē (skat. 36. lp.). Tas bija atkarīgs no tā, vai attiecīgā persona politisko atrisinājumu saskatīja nacionālā neatkarībā vai internacionālā brālībā. Dažreiz viena un tā pati persona paguva savu nostāju mainīt vairākas reizes (piem., latviešu rakstnieks un politiķis L. Laicēns). Vāciešiem bija nauda, un tie iedomājās, ka spēs izmantot kā revolucionāro pagrīdi, tā nacionālās kustības Krievijā saviem mērķiem.

Tomēr Baltijas tautu nacionālie centieni visumā netika atbalstīti, jo tas nesaskanēja ar vācu „austrumu politikas” diezgan neskaidrajiem plāniem.

Taču kādā atsevišķā vācu (un somu aktivistu [38]) organizētā propagandas akcijā 1916. gadā bija iejauktas arī dažas, kaut arī maz pazīstamas, latviešu un leišu cilmes personas, kā arī citu nekrievu tautu pārstāvji. Šī propagandas „bumba”, kas eksplodēja Stokholmā, izraisīja debates Krievijas Valsts domē un ārzemju presē. 1916. gada 9. maijā divi zviedru laikraksti – Aftonbladet un Ny Dagligt Allehanda – kas bija pazīstami ar savām simpātijām pret Vāciju un somu aktivistiem (laikraksta Aftonbladet akciju majoritāte atradās vācu rokās [39]), publicēja telegrammu ASV prezidentam Vilsonam, ko bija parakstījusi kāda „Krievijas apspiesto tautu savienība”. Rakstā bija minētas nekrievu tautām nodarītās pārestības cara impērijā, un tas nobeidzās ar šādiem vārdiem:

„Tādā kārtā Krievija pati ir atgrūdusi mūs no sevis! Un arī turpmāk tā nebeigs vajāt mūsu tautiešus un nerimsies, iekams mērķis nebūs sasniegts: kamēr nekrievi kā nacionālas vienības nebūs iznīcināti.

Tāpēc mēs saucam: Palīdziet mums! Sargait mūs no draudīgās iznīcināšanas!”

Telegrammu bija parakstījis arī pazīstamais Kurzemes kolonizācijas plānotājs barons Silvio Broedrichs (skat. 36. norādi) un dēkainais somu nacionālists Konni Zilliacus, kas krievu un japāņu kara laikā bija nodarbojies ar ieroču piegādi krievu revolucionāriem. [40] To iespieda arī grāmatā *Krievija tāda, kāda tā ir* („Ryssland sådant det är”), ko tai pašā gadā izdeva A. Bonnīra apgāds Stokholmā. Grāmatas redaktors bija somu aktīvists H. Gummerus, [41] kam bija kontakts ar vāciešiem Stokholmā un kas pazina arī vācu sakarnieku ar krievu lieliniekiem, igauņu nacionālistu (bij. lielinieku) A. Keskūlu (A. Keskūla).

Zīmīgi, ka zviedru sociāldemokratu vadonis H. Brantings jau toreiz nojauta šis telegrammas aizkulises. Kaut gan viņš bija labvēlīgi noskaņots pret apspiestajām tautām Krievijā, tas noteikti **n o r o b e ž o j ā s n o š ī s a k c i j a s**. [42] Tāpat rīkojās latviešu deputāti Valsts domē, [43] J. Rainis ar domu biedriem Šveicē [44] un skolotājs (vēlāk literātūras vēsturnieks) K. Egle, jo telegrammu bija parakstījis arī kāds ar līdzīgu vārdu. [45]

Krievu valdībai šī neitrālajā Zviedrijā publicētā telegramma bija visai nepatīkama. Kā krievu pretakciju šajā propagandas karā var uzskatīt to ārzemju ceļojumu, kuŗā 1916. gada beigās devās Valsts domes deputāts J. Zālītis. Tas notika ar krievu iestāžu un diplomātisko pārstāvju gādību un noveda J. Zālīti caur Skandināviju Londonā. [46] Tur Krievijas sūtniecības padomnieks K. Nabokovs noorganizēja priekšlasījumu par latviešu lojalitāti pret Krieviju karā ar Vāciju. Pēc J. Zālīša manuskripta to Londonas universitātē nolasīja Dr. E.H. Raits (E.H. Wright), un tad „miglasbildēs” tika rādītas Latvijas ainavas un latviešu kaŗavīru attēli. Konservatīvais un politiskā ziņā pieticīgais laikraksts *D z i m t e n e s V ē s t n e s i s* par to rakstīja:

„... Latviešu kareivju tipus un latviešu lauku skatus pavadīja piezīmes, ka tie esot gluži angļiski – augstākā uzslava, uz kādu angļi spējīgi.”

Sarīkojuma īstais nolūks parādās atreferējuma beigās:

„...Priekšlasījumu, kas spēcīgi uzsvēra latviešu gribu paglabāt vienu un vienotu Latviju, *l a t v i e š u n e l o k ā m u u z t i c ī b u* (krievu) *v a l s t i j* (autora retin.) uzņēma ar dziļu gandarījumu. Paskaidrojums, ka latvieši pa kara laiku ir piemirsuši visas sūdzības par nodarītām pārestībām, un tas, ka neviens pats vārds negrēkoja pret šo paskaidrojumu, radīja cienību pret latviešiem...” [47]

Tai laikā, kad J. Zālītis no sava propagandas ceļojuma atgriezās Krievijā, 12. armijas komandieris ģenerālis Radko-Dimitrijevs (Radko-Dimitriev) *g a t a v o j ā s l i e l ā k a i o f e n s ī v a i R ī g a s f r o n t ē*. Savas cerības viņš galvenokārt lika uz latviešu strēlniekiem, kas 1916. gada marta un jūlija kaujās no jauna bija pierādījusi savas augstās kaujas spējas kā triecienvienības. Strēlnieku bataljoni bija papildināti un 1916. gada rudenī pārveidoti par pulkiem (8 kaujas pulki un 1 rezerves pulks), kuŗus gada beigās apvienoja latviešu strēlnieku divīzijā.

Virspavēlnieka štābs pret šo operāciju izturējās skeptiski, jo citās krievu frontēs nekādi uzbrukumi toreiz nebija paredzēti. Tā bija lokāla

operācija, par ko atbildīgi bija ģen. Radko un ziemeļu frontes pavēlnieks gen. Ruzskijs, [48] kā arī zināmā mērā daži latviešu virsnieki un strēlnieku organizācijas komitejas aprindas, kas cerēja ar šādu uzbrukumu atgūt zaudēto latviešu teritoriju. [49] Nav tomēr nekādu pierādījumu, ka gen. Radko domāja ar šo ofensīvu atgūt Kurzemi. Taču, lai kāpinātu strēlnieku sparus cīnīties, viņš 1916. gada 31. (18.) decembrī izdeva sevišķu pavēli latviešu strēlniekiem, kas iedvesa tiem šādas cerības [50].

Tā kā pēc vecā stila ofensīva sākās 23. decembrī (pēc jaunā stila – 1917. gada 5. janvārī), tad tā dabūja apzīmējumu – „Ziemsvētku kaujas”. Tās bija jāpiemin šai apcerējumā, jo šo kauju sekām bija diezgan liela nozīme turpmākajā politiskajā aģitācijā.

3. politiskais noskaņojums latviešu sabiedrībā 1917. gada sākumā. Autonomijas prasība.

Latvijas veenibas pamata principi.

Ra aprakst Latvijas veenibu, tad nebuhs derigan laidri no to, ja sakam, ka Latvija ir Vidzemes latveesku dala. Kurfeme un Latgale. Tad, leedus, ir par mas, ja Latgale wehl tikai pirms d. i. s. e. e. m. mehnescheem netika domata ka Latvijas veenibas dala. Tadai Latvijas veenibu negizantē tikai tad ween, ja Kurfeme nepaleef atalita waj peeweenota pee sakbas g. i. t. a. s. w. a. l. f. s. Ta parasti tagad domā Latvijas veenibu. Het ta buhtu tikai teritoriala joo semes dala sumata sakariba, bet ne Latvijas buhtiba. Pats Latvijas buhtiba jai jata un jaisprot jaidrat un noteiktal. Tadeht, atcef jaidribā par teem galwenceem pamata pringipeem, bet suu realijekāncs iohi weenibas buhtiba waw un uerwar buht pilniga. Iee prin- g. i. p. i. i. h. a. n. t. i. i. a. w. a. r. e. t. u. b. u. h. i. s. c. h. e. e. :

a) Latvija ir -- Kurfeme, Vidzemes latveesku dala un Latgale (8 Bitesijas oprinti). Ratra no iohām trijam dalam parur jatom ih- patnibu un atiwijekstibu.

b) Latvijai ir jawaš nacionales ifoles -- jahfor ar wijam, angkafam, beidfor ar je- mofam

c) Latvijas eedfihworajerem-pilswerem ir Latvija jawaš ihpaichas pilsworu teefibas.

d) Latvija ir jawaš ihpaichas basnigu ce- fahras.

e) Latvija ir ihpaichas teerju eefuhdes un jowidhla administratijwa eefahra.

f) Latvijai ir jawa ihpaicha finansiju ce- fahra ar nodofu un cenahsumu sistemu un ar nacionalu banku.

g) Latvijai ir ihpaicha jawa weetejo op- gabala un nomadu wajchwaldiba, peewehrote iho awg: balu weerijam iawadidam.

h) Latvijai ir jawa semes jaejmo, dibu- nota un demofrajiseem wehleikānu pringipeem. Latvijas jemes jaejmai ir lufundoihānās teefi- bas tai is leedā, kas fihmejas un jemes eefi- ce- jo weetejo eefahru.

Wus minetas kopā nemot ir Latvijas pamata principi jeb Latvijas autonomija. Eshai wajchpahrwaldihānzi peefriht iijehiri ori toš nifus weetejos jautajumuš, k. r. t. peewehtram, tagad ir u. d. r. n. s. k. o. h. t. i. b. a. s. agror- r. e. f. o. r. m. a. s. w. e. l. u. h. a. n. i. c. h. u. r. e. f. o. r. m. a. s. n. a. c. a. s. t. u. n. i. s. t.

Kri- val neht mehjas Datskas nams, lo notkaidra wer sipe w. i. s. t. s. b. dabu pil- rajja, i teiga 190 tirgotaju janna cel- wijas un nald un weend ne apwehtraf nekā Lat- neegiba j W. r. a. i. o. i. sakbdeem kulturela ja tihaj jautajumuš Domes li Domes li iis Grafli putata u- sumu. lihdj iohi wajadiba bas ir: waldibas un teerju kadetu i 1905 ga- jumus. mehnumu Ar to ar itibas me Armenija ori Wru programē teefibas l' n. Abha suich a jautajumi

1917. gada sākumā latviešu skati bija pievērsti 12. armijas ofensīvai Rīgas frontē. Ieskaitot vācu pretuzbrukumus, šis „Ziemsvētku kaujas” turpinājās no 5. janvāra līdz mēneša beigām. Latviešu strēlniekiem izdevās divās vietās izdarīt dziļus pārrāvumus vācu frontē, taču lielāku panākumu nebija, jo divi krievu pulki sadumpojās un atteicās iet uzbrukumā, un laikā netika cīņās iesaistītas rezerves. [51] Vācieši bija spiesti pievest papildspēkus (divas divīzijas, kuŗas bija paredzēts sūtīt uz rietumfronti), bet arī viņi nespēja pilnīgi atjaunot savu agrāko frontes stāvokli. [52]

Latviešu strēlnieki, kas gāja cīņā ar ārkārtīgu sparun un pašizliedzību, jutās vilušies un sašutuši. [53] Viņi šais kaujās pazaudēja ap 8.000 kritušo, ievainoto un bez vēsts pazudušo, [54] kas pa daļai izskaidrojams ar krievu vadības nemākulīgo un nesaudzīgo rīcību. Nav brīnums, ka drīz izplatījās baumas par krievu armijas vadības un galma aprindu nodevību pret latviešu strēlniekiem. [55] Kaut gan šādām baumām nebija nekāda objektīva pamata, tās vēlāk ar panākumiem savā labā izmantoja lielnieku aģitatori.

Kritušo veterānu vietā nāca papildinājumi no strēlnieku rezerves pulka, to vidū daudz vecāka gada gājuma karavīru un arī tikko mobilizēti jaunieši. Jāatzīmē, ka tieši rezerves pulkā jau 1916. gadā bija norisinājusies zināma sociāldemokratiska pretkaŗa propaganda. [56] šis pārmaiņas pulku sastāvā tātad notika februāŗa revolūcijas priekšvakarā.

Latviešu pulki bija gan ieguvuši slavu kā 12. armijas izlases vienības, un ar tiem lepojās visa tauta, bet politiskā laukā latvieši joprojām nevarēja uzrādīt nekādus panākumus. Viņu lojalitāte pret Krieviju kaŗa gados bija tiem sagādājusi tikai lielus materiālus un dzīvā spēka zaudējumus. 1917. gada sākumā latviešu sabiedrībā bija vērojama vilšanās un neapmierinātība ar politisko situāciju. Tā jo skaidri izpaudās nacionālajā ziņā aktīvākajos laikrakstos. Kādā 1917. gada janvāŗa ievadrakstā, kur cenzora svītrojumi bija atstājuši manāmas pēdas, „Līdums” analizēja latviešu politiku 1916. gadā:

„Pirmā pusgadā latviešu intelliģence to vien darīja, ka noturēja sēdes sakarā ar bēgļu apgādāšanu. Otrā pusgadā redzamu vietu ieņem latviešu bataljoni, kas pārveidojas par pulkiem un savu augstāko darbības pakāpi sasniedz pašās gada beigās. Priekš pulkiem vāc daudz līdzekļu, sūta uz viņiem delegācijas, veseli apgabali no viņiem un priekš viņiem vien dzīvo. Iznāk daudz literatūras par latviešu pulkiem, ar viņiem latvieši sāk populārizēties ārzemēs. Rodas pat savāda ideoloģija. Mūsu pulkiem nav citādas nozīmes kā tikai tā, ka viņi ir pierādījums, cik augstsirdīgi mēs esam pret tiem, kas uz mums skatījās ar neuzticību. Tagadējā grūtā brīdī varēja daudz ko prasīt, bet mēs, lūk, redzam, ka valstij ir grūti un tāpēc nekādu reformu neprasām... Mēs jau, lūk, esam bagāti ar tiesībām un spēkiem, ar ļaudīm, mēs varam šķiesties, cik tik patīk, pretim neko neprasot, jo mēs esam baronu tauta, kaut arī – pelēko baronu („pelēkie baroni” – latviešu lielsaimnieki. U.Ģ.)... Runā gan par Latvijas atdzimšanu, bet kas tas, kā tas notiks, neviens nevar pateikt... (Mūsu iztapība un augstsirdība) šai gadā mūs ir vedusi pretim Pirra uzvarai... Tautas locekļi ir izkaisīti un gājuši mazumā... Līdzšinējā latviešu politika nedrīkst turpināties. Mēs nedrīkstam šķiesties, mums jāievēro ārkārtīga ļaužu ekonomija, maz upurējot, daudz jāiegūst. Ja caur Vakareiropu un vietējo politiku mēs neko necentīsimies iegūt, tad visa latviešu sapņošana ir tikai pašapmānīšanās, jo augstsirdīgs pret mums neviens nav bijis.” [57]

Šī kritika, acīm redzot, vērsās pret pārāk piesardzīgajiem latviešu pārstāvjiem Valsts domē, latviešu organizāciju vadītājiem un vispār pret pilsoniskās intelliģences nepietiekamo politisko aktivitāti.

Sevišķi neapmierināts ar politisko situāciju un latviešu sabiedrības nostāju bija demokrātiski un nacionāli radikālais laikraksts „Dzimtenes Atbals” Maskavā (JG58, 36. l.p.). 1917. gada janvārī tas publicēja vairākus rakstus, kuŗos tika prasīts izveidot īsti latvisku politisku orientāciju un efektīvāku politisku propagandu ārzemēs. [58] „Dzimtenes Atbals” norādīja, ka latviešiem neder krievu politisko partiju vērtējumi un ka Latvijas ideāls jāizsaka skaidri un noteikti. Šie nacionālie demokrāti tomēr nebija šovinisti un vēlējās nākotnes Latvijā sadarbību ar baltvāciem, atsaucoties uz Beļģijas (valoņu un flāmu) piemēru.

21. (8.) februārī šis laikraksts deklarēja, ka Latvijai līdzšinējā feodālā landtāga vietā jādabū demokrātiski vēlēta likumdošanas iestāde – Saeima un autonoma satversme. Desmit dienas vēlāk „Dzimtenes Atbals” precizēja savu viedokli, publicējot „Latvijas vienības pamata principus”.

Tas bija īss, astoņos punktos ietverts, Latvijas politiskās autonomijas projekts: Latvijā ietilpst visi latviešu novadi, t.i. Kurzeme, Vidzeme un Latgale, Latvijas iedzīvotājiem ir savas īpašas pilsoņu tiesības un sava demokrātiski vēlēta likumdevēja Saeima, sava administratīvā un nodokļu sistēma, sava nacionālā banka un finanču pārvalde, savas īpašas tiesas, nacionāla skola un nacionāla baznīca, kā arī sevišķa pašvaldība Latvijas dažādajiem novadiem, kas piemērota to īpatnībām. „Bez šiem galvenajiem principiem”, teikts raksta nobeigumā, „nevar būt (nekādas) nacionālas pastāvēšanas.” [59]

Tā tad – Latvijas politiskās autonomijas prasību aktīvākā liberālā grupa, kas pulcējās ap „Dzimtenes Atbalsi” Maskavā, atklāti deklarēja jau pirms februāra revolūcijas, reizē publicējot vadlīnijas autonomās Latvijas satversmei (tas līdz šim nav pienācīgi ievērots latviešu historiogrāfijā. [60]) Šī grupa gan nebija liela, bet pie tās piederēja vairāki redzami latviešu rakstnieki (J. Akurāters, L. Laicēns, V. Eglītis u.c.) un publicisti. Laikraksts iznāca divi reizes nedēļā, un tā galvenie lasītāji bija latviešu bēgļi Krievijā. Tā metiens bija apm. 10.000 eksemplāru; redakcijā darbojās J. Bankavs, E. Blanks un K. Upītis. [61] Kaut kādu sakarību starp mazinieka F. Cielēna autonomijas projektu Šveicē (tāpat kā ar mazinieka K. Kurševica Maskavā izstrādāto projektu) un šo pilsonisko demokrātu legālā laikrakstā izteikto autonomijas prasību neesmu varējis konstatēt, kaut gan šāda varbūtība nav gluži neiespējama. 1917. gada 18. (5.) februārī radikāli demokrātiskais laikraksts „Jaunais Vārds” (iznāca Rīgā) iespieda kādu rakstu nacionālajā jautājumā, kas radīja lielu ievēribu latviešu sabiedrībā. Tā autors bija politiskais trimdinieks Šveicē dzejnieks J. Raiņis, kas nosodīja savu partijas biedru sociāldemokrātu vienaldzību pret pārkrievošanas draudiem un prasīja aktīvu nacionālu politiku arī no strādnieku puses. Viņš rakstīja:

„... tauta ir organiska būtne, ne tikai ļaužu pūlis... Pār tautu eksistenci nevar tikt pāri viņas noliedzot. Cilvēces nacionālam attīstības posmam nevar pārlēkt pāri, ielecot beztautu kosmopolitismā... tagadējie kosmopolīti, atsacīdamies no savas tautas, ielēktu ne nākotnes beztautu valstī, bet tikai citā apspiedējā tautā.” [62]

Šis jautājums aktualizējās un saasinājās sakarā ar pēckšņām politiskām pārmaiņām cara impērijā.

4. Februāra revolūcija un „tautu pavasaris” Krievijā

1917. gada februāra (pēc jaunā stila: marta) revolūcija bija spontāna un anonīma, un to nevadīja neviena politiska partija. [63] No revolūcijas chaosa izveidojās t.s. *divvaldība* (dvoevlastie) – nevarīgā liberālā Pagaidu valdība un ietekmīgā Pēterpils strādnieku un kareivju deputātu padome (Petrosovet) ar tās izpildu komiteju priekšgalā.

Pilsonisko tiesību un brīvību proklamēšana deva patvaldības laikā apspiestajām nelegālajām kreisajām partijām un nekrievu tautu nacionālajām kustībām līdz tam neiedomājamas darbības iespējas. No tā brīža politisko dzīvi Krievijā galvenokārt noteica šo divu spēku neatlaidīgie centieni pilnīgi pārveidot krievu koloniālo impēriju.

Reizēm revolūcionārais un nacionālais strāvojums sadarbojās savā starpā, bet pa lielākai daļai tie uzstājās kā konkurenti un apkaroja viens otru. Abu virzienu kadri sastādījās lielā mērā no neapmierināto, nospiesto nekrievu tautu locekļiem, un, kā minēts, pāriešana no vienas nometnes otrā tāpēc nebija nekas neparasts. Renegāti parasti bija vai nu dedzīgākie internacionālisti, vai aizrautīgākie nacionālisti.

Dabiski, ka arī latviešus pēkšņā revolūcijas uzvara pārsteidza. Latviešu pilsoņu aprindās visātrāk politisko situāciju un jaunās iespējas aptvēra tie demokrāti, kas pulcējās ap „*Dzimtenes Atbalsi*” Maskavā. Ziņojumu par revolūcijas uzvaru šis laikraksts iespieda 17. (4.) martā ar milzīgu virsrakstu:

„*Lai dzīvo brīvā Latvija!*” „*Tas ir pavasara negaiss*”, rakstīja DzA, „pēc kuŗa mums jāgaida un jāprasa īsts politisks pavasaris... lai uzgavilējam brīvai, atjaunotai, *autonomai Latvijai!*” [64] Bet laikraksts tai pašā laikā norādīja: „1905. gada revolūciju uz saviem pleciem galvenokārt iznesa Krievijas nomaļu tautas, starp kuŗām latvieši ieņēma vienu no pirmām vietām. Krievu tauta bija pārāk neorganizēta un neapzinīga, kādēļ revolūciju nācās paspēlēt... Latvieši bij tie, uz kuŗu muguras tika uzkrauts Krievijas revolūcijas galvenais grēks... Pilsoniskās brīvības vēl nav nacionālās brīvības... Tagad mums vajag būt latviešiem vēl vairāk nekā līdz šim.”

Turpat citā rakstā tika pasvītrots, ka laiks ir dārgs un var notikt, ka saukļi paliek tikai uz papīra. Tāpēc latviešiem jāsteidzas radīt kopīgs („vispārnacionāls”) politisks centrs, kas izteiktu visas tautas gribu – *Latviešu Nacionālpadome*.

21. (8.) martā DzA šo prasību formulēja tādā veidā, ka jāsasauc *Latvijas Satversmes Sapulce* un *Krievija jāpārveido par (demokrātisku) republiku federāciju*. Latviešiem savā teritorijā nekavējoties jāpārņem visas valdības iestādes un tajās visām darīšanām jānotiek latviešu valodā.

K. Upītis, viens no šī laikraksta redaktoriem, publicēja šādu „in memoriam” vecajam režīmam:

„... nebija vairs otras tādas valsts pasaulē, kur mazo tautu nacionālās brīvības tika tādā mērā kājām mīdītas, vajātas un nomāktas, kā tas bija vecajā Krievijā – šajā briesmīgajā cietumu un karātavu zemē... Visur augsti plivinās sarkanais karogs... iet bojā visstiprākais reakcijas atbalsts Eiropā.

Lai dzīvo atsvabinātā Krievija!

Lai dzīvo tautu nacionālās brīvības!

Lai dzīvo demokratiskā republika!
Lai dzīvo revolūcija!" [65]

Pārējie latviešu pilsoniskie laikraksti, kas iznāca dzimtenē vai tās robežu tuvumā, [66] neuzrādīja tik lielu revolucionāru un nacionālu sparū. Aktīvākais no tiem bija „Līdums”, kas 17. (4.) martā ziņoja par revolūciju ievadrakstā „Krievijas saule lec”, bet aicināja: „Par visām lietām uzturēsīm mieru...” [67] 21. (8.) martā arī šis laikraksts mudināja dibināt centrālu politisku orgānu – Latviešu Tautas Padomi, kas sastādītos „no visu partiju, visu šķiru un kārtu priekšstāvjiem tautā”. Formulējums bija visai neskaidrs un savā ziņā pretrunīgs, ja ar „kārtām” bija domāta baltvācu bruņniecība.

Konservatīvais „Dzimtenes Vēstnesis”, kas iznāca Pliskavā (Pskov), neuzstādīja nekādas nacionālas prasības. Laikraksts komentēja revolūciju, fantazējot par kādu mistisku senlaiku latviešu vadoni, kas esot pārmetis latviešiem strīdīgumu un šķelšanos. „Klausīsim mūsu pirmā valdnieka Vidvuda padomam,” nobeidza „Dzimtenes Vēstnesis” savas pārdomas, „tikai tad mēs piedzīvosim īsto laimi Krievijas paspārnē!” [68]

Latviešu laikraksti Rīgā apmierinājās ar to, ka vienkārši atreferēja politisko pārmaiņu norisi valstī. DzA šai sakarā 24. (11.) martā piezīmēja: „Lasot avīzes, kas pienākušas līdz šim no Latvijas un no Pliskavas, liekas, ka latvieši netic, ka notikušais būtu tiešām īstenība... vairums latviešu avīžu, ar retiem izņēmumiem, vienmēr ir bijušas kā tādas, kas krievu sarakstītas, bet tikai latviski nodrukātas.” Nedaudz vēlāk DzA izskaidroja politiskās aktivitātes trūkumu latviešu dzimtenē šādā veidā: „Latvijā vairs nav tautas dzīvāko spēku. Jaunā paaudze mobilizēta, intelliģence, bez maziem izņēmumiem, izklīdusi pa Krievijas lielākiem kultūras centriem; palikuši tikai lielie šeptinieki, marodieri, veči un tās desmitiem tūkstošu sievietes, par kuŗām pēdējā laikā tik daudz rakstīja visās latviešu avīzēs... Latvijā tagad valda miegs, kuŗa disciplīna, nauda un viegla izprieca... izeja ir viena un vienkārša – latvju intelliģencei jādodas uz Latviju.” [69] Līdzīgā veidā apstākļus dzimtenē novērtēja arī sociāldemokratiskā (lielinieciskā) „Cīņa”, kas pirmos mēnešus pēc revolūcijas uzvaras iznāca Pēterpilī. [70]

Latviešu pilsoņu redzamākās vadītājas personas – Valsts domes deputāti J. Goldmanis un J. Zālītis, kā arī bēgļu Centrālkomitejas priekšsēdis J. Čakste, 1917. gada martā nespēja pietiekami ātri sekot notikumu attīstībai un no sākuma nostāties nacionālās cīņas priekšgalā. Pirmo nedēļu pēc apvērsuma abi deputāti izturējās pilnīgi pasīvi, un tas radīja nemieru nacionāli aktīvās aprindās. [71] Tikai 24. (11.) martā parādījās viņu uzsaukums, kas bija datēts: „1917. gada martā”. [72] Tas bija sacerēts ļoti piesardzīgos vārdos, un to asi kritizēja kā sociāldemokrati, tā nacionālisti. DzA rakstīja 4. aprīli (22.3.): „Latviešu deputāti... uzaicina uz mierīgu darbu... Mierīgu darbu mēs darām vienmēr – par daudz mierīgu!... Mūs vairs nevar apmierināt tas, ja deputāti saka: brīvā Krievijā brīva Latvija!... politiska nemiera ir par maz. Mēs bijām gaidījuši droša noteikta politiska sauciena.”

J. Čakste īsi pirms revolūcijas bija aizbraucis uz Skandināviju, lai no turienes dotos tālāk uz Angliju un ASV. Viņa uzdevumos ietilpa apkuŗot vācu aneksijas plānus Baltijā, nodibināt saimnieciskus sakarus nākotnes vajadzībām un izskaidrot ārzemēs latviešu nacionālo centienu mērķus. Revolūcija viņu pārsteidza, kad tas atradās Zviedrijā, un viņam bija jāatsakās no ceļojuma turpināšanas. Stokholmā J. Čakste atbildēja uz vairākiem jautājumiem, kuŗus tam 17. martā uzdeva Stokholmas telegrāfa aģentūra (Stockholms Telegrambyrå). Zviedru laikraksts „Social-Demokraten” 19. martā publicēja šo interviju ar Čaksti pirmajā lappusē ar virsrakstu: „Kurzeme un jaunā Krievija. Intervija ar latviešu bij. Valsts domes deputātu”.

Uz jautājumu par latviešu attiecībām ar Krieviju Čakste atbildēja: „Mēs esam bijuši pretinieki carismam, kas neļāva mums patstāvīgi organizēt mūsu pārvaldi (administrāciju), bet mēs nekad neesam bijuši Krievijas ienaidnieki, un mēs nekad neesam domājuši atdalīties no šīs zemes (mans retinājums U.G.). Mēs neprasām sev atsevišķu parlamentu, mēs tikai gribam, lai mūsu tauta, kas atrodas pilnīgi rietumu ideju ietekmē un stāv uz augstākas izglītības pakāpes nekā krievu tauta vispārīgi, iegūtu k o m ū n ā l a s p a š v a l d ī b a s tiesības. Mums visu laiku ir bijis tikai viens ienaidnieks, Prūsija, kas apspiež un uzsūc sevī mazās nācijas. Tāpēc arī mūsu brīvprātīgo bataljoni ir vienmēr līdz pēdējam cīnījušies pret uzbrucējām vācu armijām. Tagadējā revolūcija apzīmogos mūsu savienību ar atbrīvoto Krieviju. Ne tikai latviešu kaŗaspēka vienības, bet arī visa krievu armija, jauna entuziasma iedvesmota un skaidri apzinoties, par kādiem lieliem demokratiskiem ideāliem tā cīnās, uzsāks priekšā stāvošo ofensīvu ar tādu pašu drosmi kā franču revolūcijas laikā franču armija, kas to veda pretī uzvarām pie Jemappes un Valmy.”

Nav pamata domāt, ka latviešu deputāti un J. Čakste būtu izteikuši tikai savas personiskās domas, jo viņi atradās saskarē un sadarbojās ar diezgan plašām pilsoņu aprindām. Bet viņi izteica politiskā ziņā kūtrākās un piesardzīgākās daļas uzskatus un tādā k ā r t ā n e v i s v a d ī j a n a c i o n ā l i p o l ī t i s k o a t t ī s t ī b u, b e t v i l k ā s t a i n o p a k a l. Revolūcijas apstākļos tas kļūva par lielu kavēkli un apgrūtinājumu politiskajā sacensībā ar latviešu radikāli revolucionāro virzienu, kas no paša sākuma uzstājās ar lielu drosmi, mērķtiecību un enerģiju.

5. Latviešu politiskās partijas

Kad izcēlās februāra revolūcija, latviešu pilsoņiem nebija savu politisko partiju. Tāpēc tie atradās daudz sliktākās izejas pozīcijās nekā latviešu sociāldemokrati, kuriem bija ilga pieredze politiskajā cīņā, organizatoriskajā un propagandas darbā. Sociāldemokrati bija vadījuši 1905. gadā plašo revolucionāro cīņu Latvijā, un viņu partija, kaut nelegāla, bija vispār pazīstama tautā. LSD bija gan stipri cietusi no vajāšanām reakcijas laikmetā pēc 1905. gada un frakciju strīdos (JG58, 36. lp.), bet revolūcijas uzvara pavēra tai vislielākās iespējas politiskai aktivitātei, kurai sākumā tikpat kā nebija konkurences.

Kamēr sociāldemokrātu darbība Latvijā pirmajā laikā pēc februāra revolūcijas norisinājās stiprā mazinieku ietekmē, tikmēr LSD savu legālo darbu Pēterpilī un Maskavā uzsāka lielinieku vadībā, kaut arī sadarbībā ar internacionālajiem maziniekiem. Lielinieku rokās jau kopš 1914. gada atradās partijas CK un turpmākajos mēnešos tiem izdevās savai ietekmei pakļaut visu strauji augošo LSD.

Pēterpilī jau kopš 1915. gada darbojās latviešu sociāldemokrātu pagrīdes organizācija, t.s. Prometeja latviešu rajons, un latviešu lielinieku vadonis advokāts P ē t e r i s S t u č k a bija viens no tiem diviem lieliniekiem, kurus pašā sākumā ievēlēja Petroseveta Izpildu komitejā. [73]

20. (7.) martā Prometeja rajons Pēterpilī sāka legāli izdot laikrakstu „ C ī ņ a ” (dib. 1904. g.), kuŗa redakcijā galvenā noteikšana bija lieliniekiem. Jau dienu agrāk latviešu

sociāldemokrati Maskavā bija izdevuši laikrakstu „Sociāldemokrats” kā LSD CK izdevumu. Pirmajās juceklīgajās revolūcijas dienās vēl nebija nodibinājušies sakari starp izkaisītajiem partijas biedriem, bet, kad stāvoklis noskaidrojās, notika vienošanās par partijas preses uzdevumiem: sākot ar 26. aprīli „Cīņa” kļuva CK oficiālais laikraksts, bet „Sociāldemokrats” pārņēma Krievijā izkaisīto latviešu sociāldemokrātu grupu aprūpi. Divus mēnešus vēlāk LSD pārcēla savu galveno darbību uz Latviju, un no 26. (13.) maija „Cīņa” atkal iznāca Rīgā.

Labā spārna latviešu sociāldemokrati, kas negribēja pakļauties lielnieku vadītajai LSD, sāka 1917. gada martā izdot Pēterpilī „Strādnieku Avīzi”, kas sevišķi pasvītēja latviešu tautas nacionālās intereses un mēģināja konkurēt ar „Cīņu” latviešu evakuēto rūpniecības strādnieku vidū.

Pēc revolūcijas uzvaras legālu darbību Rīgā uzsāka arī 1913. gadā dibinātā Latvijas revolucionāro sociālistu partija (sociālrevolucionāri), kas uzskatāma par Latviešu sociāldemokrātu savienības (JG58, 35. lp.) pēcnācēju. Tā bija neliela radikālās intelliģences partija, kas izbeidza savu darbību ap 1920. gadu, daļai partijas biedru pieslienoties kreisā spārna pilsoņu partijām, kamēr citi pārgāja pie 1918. gadā atjaunotās neatkarīgās Latvijas sociāldemokratiskās strādnieku partijas (LSDSP). Revolucionāro sociālistu laikraksts bija „Darba Tauta”, kas sāka iznākt 1917. gada 14. (1.) maijā.

Marta beigās Rīgā sāka organizēties dažas nelielas pilsoņu partijas – Radikāldemokratiskā partija, par kuŗas laikrakstu kļuva „Jaunais Vārds” un Republikāniskā partija, kuŗas vadībā bija daži jaunāki advokāti (Ķempelis, Zēbergs). [74] pēterpilī izveidojās vēl kāda neliela centra partija, kuŗas locekļi nāca no laikraksta „Jaunā Dienas Lapa” aprindām. Tā saucās par Demokrātisko partiju [75] un turpmākajos gados kopā ar radikāldemokrātiem un citām liberālām grupām ieplūda Demokratiskā Centra partijā (dib.1922. g.).

Marta beigās Rīgā nodibinājās arī neliela ekskluzīva organizācija – Latvju Neatkarības Apvienība, kas apvienoja vairākus redzamus sabiedriskus darbiniekus (inž. S. Paegli u.c.). Tā necentās izveidoties par politisku partiju, bet pūlējās veicināt latviešu nacionālo centienu īstenošanu politiskajā, kulturālajā un saimnieciskajā laukā. [76]

Par lielāko pilsonisko partiju izvērtās Latviešu Zemnieku Savienība (LZS), kas sāka organizēties tai pašā laikā, bet oficiāli nodibinājās 12. maijā Valkā. Par tās vadoni kļuva agronoms Kārlis Ulmanis (Latvijas pirmais ministru prezidents), par partijas preses orgānu – laikraksts „Līdums”. [77] Viens no LZS veiklākajiem politiķiem un propagandistiem bija Zigfrīds Meierovics, ko 1918. gadā iecēla par ārlietu ministru Ulmaņa kabinetā. Agrāk minētais Latviešu sociāldemokrātu savienības dibinātājs un izcilais nacionālais ideologs Miķelis Valters pieslējās LZS, un 1918. gadā kļuva Latvijas pirmais iekšlietu ministrs.

Neviena no šīm pilsoniskajām partijām vēl neprasīja pilnīgu atdalīšanos no Krievijas, bet iestājās par vairāk vai mazāk plašu politisku autonomiju. Vistālāk nacionālajās prasībās gāja Latviešu nacionāldemokratiskā partija (LNDP), ko nodibināja Maskavā tās aprindas, kas pulcējās ap laikrakstu „Dzimtenes Atbalss”.

1917. gada 11. aprīli (29. 3.) DzA publicēja „LNDP galvenos principus”, ko bija parakstījusi „LNDP Maskavas grupa”. Šī partija prasīja visu latviešu novadu apvienošanu autonomā Latvijas valstī, kas tad ietilptu Krievijas federatīvajā republikā. Turpat deklarēts:

Latvijas iekārtu un pārvaldi nosaka demokrātiski vēlēta Saeima, Latvijai ir sava nacionālā banka un tiesu sistēma, sava satiksmes līdzekļu pārvalde un nacionāls kaza spēks; latviešu valoda ir valsts valoda, bet minoritātēm tiek garantēta valodas brīvība skolās, tiesās un administrācijā; bez zemnieki apgādājami ar zemi, sadalot valsts un lielgruntnieku zemes īpašumus, jāizveido moderna sociāla likumdošana (jānodibina arī šķirējtiesas starp darba devējiem un ņēmējiem), un visi sociālās apdrošināšanas izdevumi jāsedz darba devējiem un valstij; nacionālās kultūras veicināšanai jābūt vienam no valsts galvenajiem uzdevumiem.

LNDP Maskavas nodaļas izpildu komitejā [78] darbojās DZA redaktori J. Bankavs un K. Upītis, kā arī apdāvinātais un oriģinālais rakstnieks Linars Laicēns, kas no sociālista bija pārvērties dedzīgā nacionālistā. Turpmākajos gados viņš atkal mainīja savu politisko pārliecību un pieslējās komūnismam. [79]LNDP attīstīja savu darbību pirmā kārtā daudzo latviešu bēgļu vidū un latviešu kolonijās Krievijā. Nedaudz vēlāk tā noorganizēja arī partijas nodaļas dzimtenē. Pirmo trīs nedēļu laikā partijā iestājās ap 1000 aktīvu biedru, [80] to vidū daudz rakstnieku, publicistu un studentu.

1917. gada 7. un 8. jūlijā Maskavā sanāca LNDP pirmā konference, kas pieņēma partijas programmu (tā bija izveidota pēc agrāk publicēto „LNDP galveno principu” parauga) un ievēlēja partijas Centrālpadomi un tās Izpildu komiteju. Trīs Centrālpadomes locekļi nāca no latviešu strēlnieku pulkiem.

LNDP Izpildu komiteja (rakstnieks J. Akurāters, publicists E. Blanks, virsleitn. S. Staprāns u.c.) jūlijā pārcēlās uz Latviju, kur tā Cēsis sāka izdot partijas oficiālo laikrakstu „Brīvā Latvija”. LNDP smaguma punkts tomēr joprojām atradās Maskavā (partijas Maskavas nodaļa), kur vēl vienmēr iznāca DZA.

6. politiska autonomija kā vispārīga demokrātiska un nacionāla prasība

Tās nacionāli politiskās prasības, kuŗas gadsimta sākumā formulēja Latviešu sociāldemokrātu savienība, drīz vien pēc 1917. gada februāra revolūcijas kļuva par visplašāko latviešu tautas aprindu, partiju un organizāciju prasībām. [81] Visur toreiz daudzinaja saukli: „Brīvu Latviju brīvā Krievijā!” Taču par tā konkrēto saturu sākumā vēl noteiktas skaidrības nebija, un Latvijas autonomijas jēdzienu tulkoja visai dažādi. Mazākais kopējais saucējs visu politisko virzienu (lielniekus ieskaitot) prasībām bija: apvienota autonoma Latvija (t.i. Kurzeme, Vidzeme un Latgale) ar plašu, demokrātiski vēlētu pašpārvaldi, pie kam visas latviešu politiskās partijas principā iestājās par tautu pašnoteikšanās tiesībām. Atšķirības dažādajos autonomijas projektos un deklarācijās, kas parādījās pēc revolūcijas, izpaudās jautājumā par attiecībām ar Krieviju. Nacionālās ideoloģijas attīstība turpmākajos mēnešos cīņā ar lielnieku sludināto „demokrātisko centrālismu” (par to skat. 7. nod.) notika arvien lielākas patstāvības virzienā, un agrākie autonomijas projekti ātri „novecoja”. [82]

17. (4.) martā Rīgā sanāca 48 dažādu latviešu organizāciju pārstāvji (sapulci vadīja nacionāli noskaņotais mazinieks Margērs Skujenieks), kas nodibināja Rīgas Sabiedrisko Organizāciju

Padomi un pieņēma rezolūciju autonomijas jautājumā. Tajā teikts: „Latvijai jābūt nedalītai un autonomai provincē... Latvijai jātiek pārvaldītai no (demokratiski vēlētas) Saeimas Rīgā... Saeima no sava vidus ievēl padomi, kas sastāv no 10 personām. Padome ir Saeimas izpildu orgāns...” Rezolūcijā arī prasīts, lai nekavējoties tiktu ievēlētas demokratisks pašvaldības iestādes un mēneša laikā izstrādāts Latvijas autonomijas projekts. [83]

Nacionāldemokratiskā DzA 31.(18.) marta ievadrakstā „Latvijas prasības” asi kritizēja Rīgas sabiedrisko organizāciju sapulces rezolūciju: „... Bailīgie vienmēr paspēlē, bet drošie dabū... Autonomija ir – valsts (mans retin. U.Ģ.), Latvija arī būs valsts Krievijas sastāvā. Tādēļ ne pašvaldību, bet valsti!”

Pēc revolūcijas Vidzemes (Livland) guberņu beidzot sadalīja pēc etniskiem principiem: tās ziemeļu daļu apvienoja ar Igauniju, bet dienvidu daļu (Rīgas, Cēsu, Valmieras un Valkas apriņķi), ko apdzīvoja latvieši, paturēja agrāko apzīmējumu. Tādā nozīmē šai apcerējumā arī turpmāk lietots Vidzemes nosaukums.

Igaunijai, kuru zeme nebija izpostīta un kas nebija izklīdināti bēgļu gaitās, izdevās panākt Igaunijai autonomu satversmi (provinces autonomiju), ko Pagaidu valdība apstiprināja 12. aprīlī. [84]

Latviešiem, kuŗu teritorijas rietumu daļu (Kurzeme) bija okupēta un kas paši bija lielā mērā izklīdēti, nācās sadurties ar lielu Pagaidu valdības pretestību autonomijas jautājumā. Tā ne par ko nevēlējās pieļaut visu latviešu novadu (sevišķi Latgales) apvienošanu vienā pārvaldes vienībā.

Pagaidu valdība bija iecēlusi par Vidzemes komisāru (gubernatoru) konservatīvo latviešu advokātu A. Krastkalnu, ar kuŗu nebija apmierināti ne sociāldemokrati, ne liberālā pilsonība. Pret Krastkalnu asi nostājās martā ievēlētā Rīgas Strādnieku Deputātu Padome, kuŗas Izpildu komitejā (Rīgas „Iskoradā”) sākumā stipra ietekme bija maziniekiem. Šī padome viņu arestēja un izraidīja no Latvijas. Pēc tam par Vidzemes komisāru kļuva mazinieks Dr. A. Priedkalns, par tā vietnieku – K. Ulmanis. [85]

25. un 26. martā Valmierā sanāca Vidzemes Zemes Sapulce, kuŗā piedalījās ap 440 delegātu no pagastiem, draudzēm, pilsētām un lielākām biedrībām. [86] Sapulci telegrāfiski apsveica arī 12. armijas komandieris ģenerālis Radko-Dimitrijevs ar novēlējumu, lai latvieši paši būtu kungi savā zemē. Par sapulces uzdevumiem referēja K. Ulmanis, pēc kam notika plašas debātes par Vidzemes turpmāko pārvaldi un Latvijas autonomiju. Sapulce ievēlēja Vidzemes Zemes Padomi un autonomijas jautājumā pieņēma šādu rezolūciju: „Latvijai (Vidzemei, Kurzemei un Latgalei) jābūt autonomai un nedalāmai Krievijas provincē ar plašām pašnoteikšanās tiesībām.” Šī rezolūcija, kā redzams, ir līdzīga tai, ko pieņēma Rīgas sabiedrisko organizāciju sapulce, un tā ne mazākā mērā neapmierināja nacionāli aktīvākās aprindas. Vairākos rakstos DzA pārmeta Vidzemes Zemes Sapulcei drošas un revolucionāras rīcības trūkumu, vairākkārt pasvītrojot, ka Latvijai jābūt nevis provincē, bet valstij („Latvijai jātop par demokrātisku republiku Krievijas tautu republiku savienībā”), ka nav jāgaida rīkojumi no Pēterpils, bet jārikojas pašiem. [87]

Maija sākumā Tērbatā sanāca Kurzemes Zemes Sapulce; šī kongresa delegāti bija Kurzemes bēgļi. Tika ievēlēta Kurzemes Zemes Padome un J. Čakste izraudzīts par Kurzemes pagaidu komisāru. Tam visam, protams, bija galvenokārt

deklaratīva nozīme, jo Kurzemi bija okupējis vācu karaspēks. Par Latvijas autonomiju šī sapulce pieņēma jau daudz radikālāku rezolūciju: „Latvija (Vidzeme, Kurzeme un Latgale) ir autonoma valsts Krievijas valstu federācijā; Latvijas pamatiekārtu noteic Latvijas Satversmes Sapulce; Latvijai ir savs nacionāli teritoriāls karaspēks jeb tautas milicija; Latvijas un Krievijas savstarpējās attiecības precizēs (noteiks) Latvijas Satversmes Sapulce.” [88]

Kurzemes Zemes Sapulce par šiem lēmumiem telegrāfiski informēja Pagaidu valdību, Petrosovetu, rietumu sabiedrotos, prezidentu Vilsonu un Latgales kongresu. [89]

Nacionāldemokrāts E. Blanks tomēr kritizēja arī Kurzemes Zemes Sapulci, jo tā pazemīgi gaidot autonomijas piešķiršanu no Pagaidu valdības. Viņš nosauca šādu rīcību par „vecu kalpu taktiku” un piezīmēja: „Kategorisku politisku prasību un revolucionāras darbības kurzemnieks vēl nepazīst.” [90]

Tai pašā laikā Rēzeknē notika Latgales Zemes Sapulce (Latgales kongress), kas ievēlēja Latgales Pagaidu Zemes Padomi un pieņēma rezolūciju par apvienošanos ar autonomu Latviju Krievijas federatīvā republikā, paturot Latgalei īpašas pašvaldības tiesības. Apvienošanos ar pārējo Latviju sevišķi enerģiski aizstāvēja latgaliešu karavīru pārstāvji no latviešu strēlnieku pulkiem, šajā apvienošanās kongresā bija ieradies arī Valsts domes deputāts J. Zālītis un Vidzemes Zemes Padomes pārstāvis Z. Meierovics. [91] Krievijas Pagaidu valdība joprojām izturējās noraidīgi pret šīm visai mērenajām latviešu prasībām, kaut gan latvieši vairāk nekā citas nekrievu tautas bija upurējuši mantu un asinis kaņā pret Vāciju, [92] un viņu strēlnieku pulki bija ieguvuši vispārēju atzinību un ievēribu. Šāda valdības nostāja radīja vilšanos un sarūgtinājumu arvien plašākās latviešu aprindās. Minētās Zemes padomes nebija ievēlētas vispārējās demokrātiskās vēlēšanās, un zemes īpašnieki tajās bija pārstāvēti daudz lielākā mērā nekā tas atbilda viņu skaitam lauku iedzīvotāju vidū, kur bezzemnieki bija lielā pārsvarā. Tāpēc Zemes Padomes neatzina ne LSD, ne Rīgas Strādnieku Deputātu Padome. Pēc LSD un Rīgas Iskorada ierosinājuma aprīļa beigās sapulcējās Vidzemes bezzemnieku delegāti uz kongresu Valmierā („Latvijas bezzemnieku saeimu”). [93] to vidū bija laukstrādnieku, zemes nomnieku, amatnieku un pašvaldību darbinieku (skolotāju u.c.) pārstāvji. Bezzemnieku kongress noritēja stiprā mazinieku ietekmē, un tas pieņēma rezolūciju arī autonomijas jautājumā, kuŗas svarīgākie punkti bija šādi: „Latvijai jābūt politiski autonomam apgabalam Krievijas demokrātiski federatīvā republikā... Latvijas konstitūcijas izstrādāšanai jāsasauc Latvijas Satversmes Sapulce.” Šī rezolūcija, kas prasīja nokārtot attiecības ar Krieviju uz federāliem pamatiem, bija nacionālā ziņā tātad daudz radikālāka par to, ko bija pieņēmusi pilsoniskā Vidzemes Zemes Sapulce.

Kongressievēlēja Latvijas Bezzemnieku Padomi, kas uzsāka sarunas ar Vidzemes Zemes Padomi, kuŗu Pagaidu valdība bija atzinusi par pagaidu pašvaldības iestādi. Sarunas beidzās ar kompromisu, un abas padomes apvienojās kopīgā Vidzemes Pagaidu Zemes Padomē. [94] Kad šo padomi 1917. gada septembrī pārvēlēja, latviešu lielinieki tajā ieguva vairākumu.

Pagāja ilgāks laiks, kamēr augusta sākumā Maskavā lielinieku vadībā noorganizējās arī t.s. Kurzemes Pagaidu Zemes Padome. Turpmākajos notikumos tai tomēr lielākas nozīmes nebija. [95]

Prasību pēc apvienotas un autonomas Latvijas pauda arī tās daudzās rezolūcijas, kuŗas tūlīņ pēc februāra revolūcijas pieņēma dažādās latviešu sanāksmēs Helsīnkos, [96] Pēterpilī, Novgorodā, Ribinskā, Odesā, Kazanā, Penzā u.c. [97] Vairākās rezolūcijās jau šai agrīnajā posmā bija pasvītrots federatīvais princips.

Pirmā visplašākā autonomijas prasība 1917. gada pavasarī ir izteikta rezolūcijā, ko pieņēma Latviešu Rakstnieku un mākslinieku biedrība Maskavā savā ārkārtējā pilnsapulcē 4. aprīli (22.3.). Šī biedrība toreiz bija arī pārstāvēta Apvienoto Nacionālo Organizāciju Padomē, kas jau martā bija nodibinājusies Maskavā. Tanī piedalījās visas Baltijas tautas, poļi, gruzīni, žīdi, tatāri, sartri (tadžiki) u.c., lai cīnītos par mazo tautu tiesībām. Rakstnieku un mākslinieku 4. aprīļa rezolūcija prasīja Latvijai pilnīgu politisku autonomiju (nevis provinces, bet pavalsts autonomiju) Krievijas federatīvās republikas sastāvā. [98] Tā gandrīz pilnīgi līdzinājās nedaudz vēlāk publicētājiem „LNDP galvenajiem principiem” (skat. 15. lpp.). Tas arī saprotams, jo daudzi no šīs biedrības locekļiem piedalījās tai pašā laikā LNDP dibināšanā.

Rakstnieks V. Eglītis pilnsapulcē norādīja, ka latviešu strēlniekiem nevajadzētu ātrāk nolikt ieročus, iekams latviešu prasības nav apmierinātas. Pēc tam 4. aprīļa sapulce pieņēma priekšlikumu, ko bija iesnieguši A. Ķeniņš, A. Brigadere un K. Kalniņš: „Jāgriežas pie latviešu bataljoniem ar lūgumu, lai tie prasītu no krievu Pagaidu valdības noteiktu Latvijas satversmes deklarāciju.” Bez tam sapulce kritizēja Valsts domes latviešu deputātu pasivitāti nacionālās politikas jautājumos. [99]

Latviešu strēlnieku un virsnieku pārstāvji jau 26. martā bija sapulcējušies Valmierā uz kopēju sapulci, kas ievēlēja latviešu strēlnieku pulku pagaidu komiteju, uzdodot tai tuvākā laikā sasaukt „īstu delegātu pilnu sapulci”. Latviešu pulku pārstāvji pieņēma šādu lēmumu: „Galvenajam mūsu lozungam jābūt – autonoma Latvija demokratiskajā Krievijas republikā.” Bez tam tika izteikta apņemšanās cīnīties kā pret ārējo ienaidnieku, tā pret reakciju. [100]

Lielineciskā „Cīņa” bija ļoti neapmierināta ar strēlnieku rezolūcijām un rakstīja 8. aprīli (26.3.): „Viscaur redzama kā tautisko lielpilsoņu un pelēko baronu, tā arī mūsu nacionālsociālistu (t.i. maziņu. U.G.) ietekme.” – Apvienoto latviešu strēlnieku pulku deputātu I kongress („Strēlnieku Saime”) notika Rīgā no 9. līdz 11. aprīlim. [101] Kongresa vairākums bija demokratiski un nacionāli noskaņots, taču zināma ietekme bija arī nedaudzajiem sociāldemokratu pārstāvjiem, kas aktīvi piedalījās rezolūciju izstrādāšanā. Pēc to ierosinājuma tika izteikta neuzticība strēlnieku pulku „tēviem”, Valsts domes deputātiem J. Goldmanim un J. Zālītim, sakarā ar viņu pasīvo izturēšanos revolūcijas dienās.

Atkal tika pieņemta prasība pēc autonomas Latvijas, pasvītrojot, ka jācīnās par demokrātisku republiku (Krieviju par tādu pasludināja tikai 1917. gada 14. septembrī). Kongress ievēlēja latviešu strēlnieku pulku izpildu komiteju, t.s. Iskolastrēlu, kuŗā bija pārstāvēti kā strēlnieki, tā virsnieki, un nolēma izdot laikrakstu „Brīvais Strēlnieks”. Tas sāka iznākt 23. (10.) aprīlī, un to vadīja maziņeks M. Skujenieks. Laikraksts noteikti iestājās par Latvijas teritoriāli politisku autonomiju, motivējot to (sociālistu garā) galvenokārt no saimnieciskā viedokļa. [102]

Tātad Latvijas autonomija 1917. gada pavasara mēnešos bija kļuvusi par vienu no visvairāk daudzīnātajām latviešu politiskajām prasībām. Tās apmēru un motivācijas ziņā

ir vērojamas dažādas nianšes, bet visur un vienmēr tā ir izteikta kā demokrātiska un lielā mērā arī kā nacionāla prasība.

Liela nozīme revolūcijas laika notikumos bija ļoti aktīvās un ietekmīgās LSD nostājas autonomijas jautājumā, kas nebūt nebija tik skaidra un konsekventa kā tas attēlots agrākos apcerējumos par šo tematu (arī tik rūpīga pētniece kā H. Dopkeviča šo problēmu nav tuvāk noskaidrojusi; tas pats sakāms par E. Blanku u.c.).

7. „Sociālisma uzvara atnesīs arī brīvību tautām: vispirms jāatrisina sociālais jautājums!” (LSD un Latvijas autonomija).

Kopš 1906. gada LSD kā teritoriāli autonoma organizācija ietilpa Krievijas sociāldemokrātiskajā strādnieku partijā un līdz ar to tika ierauta šīs partijas frakciju strīdos. 1914. gadā LSD partijas aparāts nonāca lielinieku rokās, tomēr formāla sašķelšanās vēl nenotika. Taču tie latviešu mazinieki, kas atbalstīja aizstāvēšanās kaŗu pret Vāciju („aizsardzībnieki”), faktiski sāka darboties neatkarīgi no LSD, kamēr tie mazinieki, kas noraidīja Krievijas atbalstīšanu kaŗā un nostājās pret kaŗu vispār („internacionālisti”), palika partijā un sadarbojās ar lielinieckisko vairākumu. Lai noskaidrotu lielinieku vadītās LSD viedokli attiekmē pret Latvijas autonomiju, ir jāsakā daži vārdi par Ņeņina un lielinieku taktiku nacionālajā jautājumā.

Ņeņins jau pirms pasaules kaŗa bija skaidri izpratis apspiesto nekrievu tautu (pēc 1897. gada tautas skaitīšanas rezultātiem 57 proc. no Krievijas iedzīvotājiem bija nekrievi) lielo nozīmi cīņā pret carismu. Šo tautai brīvības tieksmes viņš tad arī centās izmantot, lai panāktu lielinieku nodomu īstenošanu – sociālistiskās revolūcijas uzvaru Krievijā. Tāpēc viņa vadītie lielinieki principā iestājās par tautu pašnoteikšanās tiesībām un dēvēja Krieviju par „tautu cietumu”. [103] 1917. gada 30. (17.) martā „Pravda” deklarēja: „Ir nepieciešams galīgi atbrīvot Krievijas daudzās nācijas un tautības.” Šis laikraksts 10. aprīlī (28. 3.) publicēja Staļina rakstu „Pret federalismu”. Viņš norādīja, ka Krievijai nederot tāda federatīvā iekārta kā ASV, bet ieteica nacionālo jautājumu atrisināt šādā veidā: 1) tām tautām, kas apdzīvo Krievijas robežu apgalbus un kas nevēlas palikt Krievijas sastāvā, jādod tiesības atdalīties no šīs valsts; 2) pārējām nekrievu tautām piešķirama autonomija vienotas valsts ietvaros. Pēdējais formulējums atbilst lielinieku uzskatam par nepieciešamību organizatoriskā ziņā ievērot „demokrātisku centrālismu”, t.i., to visai pretrunīgo principu, pēc kuŗa, kā viņi apgalvoja, bija veidota lielinieku partijas organizācija. Stingri centralizētajai lielinieku partijai, kas no saviem locekļiem un zemākajām partijas instancēm prasīja vislielāko disciplīnu un pakļaušanos, sevišķi pretīga un noraidāma bija doma par federatīvu iekārta, ko tā apzīmēja par mazinieku un sīkpilsoņu izdomājumu. Pie daudzajiem „vēstures ironijas” piemēriem pieder arī tas apstāklis, ka padomju valsts vēlāk formāli noorganizējās kā padomju republiku federācija un ka tās Augstākā Padome radās kā ASV kongresa plaģiāts.

16. (3.) aprīlī Ņeņins no trimdas atgriezās Pēterpilī [104] un drīz sarakstīja savas „apriļatezes”, kuŗās viņš cita starpā apskatīja nacionālo jautājumu. Viņš asi uzbruka Pagaidu valdībai, norādot, ka tā turpina carisma imperiālistisko politiku:

„Tā apstiprināja šos līgumus (ar rietumu sabiedrotajiem), kurus bija noslēdzis carisms, kas gadsimtiem ilgi laupījis un apspiedis vairāk tautu nekā citi tiranni un despoti – carisms, kas ne tikai apspiedis lielkrievu tautu, bet arī aptraipījis tās godu un maitājis šo tautu, padarot to par citu tautu bendi.” [105] Ļeņins tālāk paskaidroja:

„Nacionālajā jautājumā proletāriskajai partijai vispirms jāprasa, lai tiktu pasludināta un nekavējoties realizēta pilnīga brīvība atdalīties no Krievijas visām nācijām un tautībām, ko apspieda carisms un kas varmācīgi bija pievienotas vai varmācīgi tika turētas valsts robežās, t.i., anektētas... Pilnīga atdalīšanās brīvība, visplašākā vietējā (un nacionālā) autonomija, sīki izstrādātas mazākumtautību tiesību garantijas – tāda ir revolucionārā proletariāta programma.” [106] Bet šais tezēs Ļeņins arī pasvītvoja, ka proletariātam ir izdevīgi radīt pēc iespējas lielāku valsti, taču lielnieku partija negrib to panākt ar vardarbību, bet „vienīgi ar visu nāciju strādnieku un darbaļaužu masu brīvu, brālīgu savienību.”

Lielnieciskās KSDSP VII konference 1917. gada maijā noraidīja Bucharina un Pjatakova iebildumus pret Ļeņina tezēm nacionālajā jautājumā un tās apstiprināja.

Izveidojās visai dīvaina spēle: Ļeņins piedāvāja nekrieviem pilnīgu neatkarību, bet, kā to varēja sagaidīt, nekrievu lielnieki, būdami krietni internacionālisti, atsacījās no augstsirdīgā piedāvājuma. Viss norisinājās gluži kā tādās viesībās, kur ielūgtie (apzinīgie) viesi negrib izputināt pārāk devīgu mājas tēvu un tādēļ ir atturīga piedāvāto labumu baudīšanā.

Tomēr nav šaubu, ka latviešu un citu nekrievu lielnieku vadoņi piedalījās šajā taktiskajā spēlē labā apziņā, ka kalpo cēlam un lielam mērķim – visu cilvēku un tautu vienlīdzībai un brālībai. Ļeņina tuvāko līdzstrādnieku skaitā vienmēr atradās daudz nekrievu (žīdi, latvieši, kaukāzieši u.c.) un šajā internacionālajā sabiedrībā grūti kādam bija iedomāties, ka Krievijas lielnieku partijā varētu izperināties lielkrievu šovinisms. Kādēļ tad prasīt atdalīšanos no valsts, kur visas tautas būs vienlīdzīgas un brīvas. Bez tam lielnieku gala mērķis taču bija globāla komunistiska sabiedrība, kur nacionālās atšķirības būs izzudušas.

Bet apspiesto Krievijas tautu nacionālā kustība pēc februāra revolūcijas piedzīvoja īstu pavasara atmosfēru. Šie nacionālie centieni un to izvirzītās prasības pēc autonomijas un pašnoteikšanās tiesībām strauji pieņēma spēkā visā Krievijā un draudēja pārraut šķiru robežas, apvienojot atsevišķo tautu locekļus cīņā par nacionālo mērķu īstenošanu.

Pēc LSD lielnieciskās vadības (un vispār lielnieku) domām plašās nacionālās kustības, kas aicināja tautas uz nacionālu vienību, apdraudēja proletariāta internacionālo sadarbību un kavēja revolucionārās sociāldemokratijas cīņu par cilvēces atbrīvošanu no kapitālisma važām. Šāda atbrīvošana, pēc viņu domām, taču reizē nozīmēja arī to, ka automātiski izbeigtos nacionālā apspiešana, un tāpēc latviešu lielnieki savā presē un mutvārdu agitācijā centās nemītīgi izskaidrot savu viedokli nacionālajā jautājumā. Tomēr, kā redzēsim, svārstīšanās un zināma šaubīšanās bija vērojama arī apzinīgo partijas biedru rindās.

Jau savā pirmajā legālajā numurā, kas iznāca 20. (7.) martā, „Cīņa” ievietoja zīmīgu redakcijas rakstu – „Tautisku apvienību vai šķiru cīņu”, kurā teikts: „Varētu vēl saprast, ja uzstādītu par mērķi... patstāvīgu Latvijas valsti (mans retin. U.Ģ.). Taču tā pie mums jautājumu ir sapnī vēl neviens nacionālists nebija nostādījis... mēs joprojām staigāsim šķiras un ne tautiskas apvienošanās ceļus.”

Jūlijs Daniševskis

neietekmēja.

21. (8.) martā „Cīņa” publicēja plašu apcerējumu: „Kā atrisināms nacionālais jautājums?” Tajā nosodīti maziņki (to vidū J. Rainis), kas apzīmēti par „nacionālsociālistiem”, jo tie prasot vispirms atrisināt nacionālo jautājumu. Raksta sacerētājs J. Pakalns (J. Daniševskis) turpretī deklarēja: „...pirms atrisināms sociālais jautājums, pēc tam nacionālais (mans retin. U.Ģ.). Jeb labāk: līdz ar sociālo jautājumu atrisināsies arī nacionālais jautājums.. Šķiru cīņā proletariāts atsvabinās sevi, tautas, visu cilvēci... Un līdz ar internacionāla proletariāta uzvaru būs galīgi izbeigta tautu aplaktēšanās.” – Kaut gan pasaules kaŗa izcelšanās un norise rādīja, ka nekāds „internacionāls proletariāts” neeksistē, lielinieku frazeoloģiju tas, kā redzams,

Latviešu lielinieku vadonis P. Stučka izskaidroja nacionālo jautājumu „Cīņās” 23. (10.) marta ievadrakstā „Latvija un Krievija”. Norādījis, ka tieši Ņeņins jau pirms kaŗa atzinis visu Krievijas tautu pašnoteikšanās tiesības un tātad tiesības dibināt patstāvīgas valstis, viņš piezīmēja: „Cits jautājums, vai latviešu tauta pati vēlas šo tiesību izmantot.” (Jāievēro, ka ar „tautu” lielinieki saprata proletariāta „apzinīgāko”, t.i., lielinieku vadīto daļu). Stučka tad arī proletariāta vārdā paskaidroja, ka maza neatkarīga valsts nebūtu izdevīga un aicināja uzticēties krievu biedriem: „Mēs ticam no visas sirds, ka mūsu demokratiskajām brīvībām, arī cik tālu tas zīmējas speciāli uz mūsu valodu, no Krievijas demokratijas briesmas nedraud.”

Stučka tomēr nedomāja, ka cieša Latvijas apvienība ar Krieviju būtu vienīgais un labākais politiskais atrisinājums. Par to liecina šāda piebilde tai pašā rakstā: „Bet cita lieta, ja no Krievijas iesākušos pārgrozību gala iznākums būtu visas Eiropas apvienotā demokratija” (mans retin. U.Ģ.). Pievērsties aktuālajām debatēm par autonomiju, Stučka kritizēja latviešu pilsoņu un maziņkiu autonomijas projektus un norādīja uz lielinieku 1913. gadā pieņemto lēmumu: „Vajadzīga plaša apgabala (teritoriālā) autonomija un pilnīgi demokrātiska vietējā pašvaldība... pilnīgas visu nāciju un valodu līdztiesības bez uzspiestas valsts valodas.”

Līdzīgi saviem krievu biedriem, latviešu lielinieki asi nostājās pret federatīvu iekārtu Krievijā. „Cīņa” savā 25. (12.) aprīļa ievadrakstā deklarēja: „...varētu saprast buržuāzijas prasību pēc Latvijas pilnīgas atdalīšanas patstāvīgā valstī, ja būtu pierādīts, ka viņas sabiedriskās interesēs vispār un proletariāta cīņas interesēs pēc sociālisma sevišķi būtu šāda atdalīšanās. Bet nekad viņa (apzinīgā strādnieku šķira) nevar piekrist federācijai un vēl mazāk – tautiskai federācijai.”

Viens no latviešu lielnieku izcilākajiem aģitatoriem un publicistiem, Jūlijs Daniševskis, 5. aprīli (23. 3.) laikrakstā „Sociāldemokrāt” pamācīja tos, kas pirmā kārtā gribēja rūpēties par latviešu tautas nacionālajām interesēm:

„Tagad nav patstāvīgas un pat gluži autonomas vislielākās valstis: asiņainajā karā uzstājas stingri vienotas valstu koalīcijas... Vai latvju 'darba tautai' rūpēties vienīgi par sevi, neatkarīgi no tā procesa, kuŗš novērojams visā lielajā sabiedriskajā ārpusaulē?... Ne Latvija tagad pirmā vietā stādama, bet Eiropa. Izglābsim Eiropu, izglābta būs arī Latvija.”

Bet visi latviešu lielnieku intelektuāļi nebija pārliecināti, ka partijas nostāja nacionālajā jautājumā atzīstama par pareizu. 10. aprīli (28. 3.) „Cīņā” parādījās P. Dauges raksts „Internacionālisms un nacionālais indiferentisms”, kuŗā tas vērsās pret J. Daniševska apgalvojumu, ka „līdz ar sociālo jautājumu atrisināsies arī nacionālais jautājums” un kritizēja tos, „kas praktikā jau tagad grib noliegt tautu un tautību vēsturisko esamību”. Sava raksta nobeigumā P. Dauge uzsvēŗ:

„Kaŗojot par demokrātisku republiku, mums reizē jākaŗo par mazo tautu politisko autonomiju, par viņu pašnoteikšanās tiesībām, kā to itin loģiski prasa mūsu sociāldemokrātiskā partijas programma... 1) Latvijas sociāldemokratijai jāprasa autonoma Latvija ar savu... tautas saeimu... 2) Latvijai jābūt nedalītai... Biedrs Pakalns (J. Daniševskis) un viņa piekritēji nāk par vėlu ar savu skaisti skanošo, bet ļoti šauri saprasto internacionālismu, kas tuvāki apskatīts galu galā izrādās par vienkāršu vienaldzību pret tautas likteni.”

Lielniekiem adresētā ievadrakstā 7. aprīli (25. 3.) nacionāldemokrātiskā DzA norādīja:

„Arī viskarstākajam internacionāles piekritējam jāatzīst, ka tautu brālība sasniedzama, ja ir reāla, faktiskā tautu vienlīdzība, ja katrai tautai dos tiesības lemt pašai par sevi. Mums viņas vēl jāizkaŗo.”

Kad KSDSP VII konference bija apstiprinājusi Ņeņina aprīli izstrādātās tezes nacionālajā jautājumā. Stučka 20. (7.) maijā komentēja šos lēmumus „Cīņā”:

„Mēs sakām, ka biedrs Ņeņins ar biedriem iet pārāk tālu uz nacionālisma pusi, ja uzstāda ikuŗas tautas neaprobežotu tiesību atdalīties (no Krievijas); mēs sakām, ka imperiālisma laikmetā runāt par mazo valstu patstāvību vispāri ir bērnišķīgi. Mums biedrs Ņeņins, kā lielas nācijas loceklis, nāk pretim ar vairāk tiesībām, it kā mēs to paši gribam, jo mēs sakām, ka proletariāta interesēs ir tieši lielas valstu apvienības... Biedrs Ņeņins iet tik tālu, ka tieši dod tiesību Kurzemei, zināms, ja grib kopā ar pārējo Latviju – ikuŗā laikā pavisam atdalīties. Bet arī mēs, Latvijas sociāldemokrāti, pielaižam, ja starptautiski sarežģījumi negrozāmi izbīdītu Kurzemes patstāvību kā neitrālas zemes jeb kā brīvostu zemes, tad mēs, zināms, balsotu arī par pārējās Latvijas piedalīšanu patstāvīgai Kurzemei (mans retin. U.Ģ.)... pirmā kārtā (mēs esam) par plaši demokrātiski pārvaldītu Latviju – demokrātiskā Krievijā, ja ne plašāki – Vakarēiropas vai Vispasaules demokrātiskā republikā.”

Tātad zināmos apstākļos P. Stučka bija pat ar mieru atbalstīt neatkarīgu, neitrālu Latviju, ja tikai tādā veidā varētu glābt latviešu apdzīvoto teritoriju no sadalīšanas.

Latviešu nacionāldemokrati Maskavā skarbi kritizēja lielinieku kosmopolītiskās utopijas un viņu „demokratisko centrālismu”. Tie norādīja, ka kādā ļoti svarīgā politiskā jautājumā latviešu lielinieku uzskati pilnīgi saskanēja ar imperiālistiskās krievu kadetu (konstitucionālo demokrātu) partijas programmu: kā vieni, tā otri cīnījās par centralizētu valsts iekārtu. E . B l a n k s ironizēja D z A 2. jūnijā (20. 5.):

„Krievu imperiālisti un latviešu kosmopolīti sapratušies!... Acīm redzot, šeit viens ir otru piešmaucis, jo nevar taču būt, ka latviešu strādnieku (kuŗu intereses aizstāvot lielinieki) un krievu lielkapitālistu politiskās intereses būtu vienādas... Mūsu lielinieku vientiesīši krievu kadetu profesorus nekad ap stūri neapvedīs, bet gan otrādi... Kopīgiem spēkiem viņi grib stūrēt savu kuŗi uz centralizētas valsts satversmi, kur mazās tautas ir kumoss lielo tautu rīklē.” [107]

Ernests Blanks

Nedēļu vēlāk par šo pašu jautājumu izteicās nacionāldemokrats K . U p ī t i s :

„Bet sacīt tā: tas ir liels ideālisms, ka latviešu strādnieks atsakās pats no sevis, lai varētu glābt Eiropas un Āzijas brāļus; latviešu strādnieks dzīvību atdod par saviem brāļiem Ķīnā un Āfrikā! Bet šādā 'ideālismā' tieši slēpjas ideālisma sabrukums; latviešu sociāldemokrātiski lielinieciskais strādnieks... nepanāk vis brāliskās taisnības... bet pārkrievojas, ļaujjas iesūkties citā tautā... Brālība dibinās uz vienlīdzības... Latviešu īpatnības sargāšanai un izkopšanai vajadzīga Latvija, Latvijas valsts. Tikai pilntiesīgi savā zemē valdoša un lemjoša tauta var būt biedrene citai tautai.” [108]

Pa to laiku L S D C K bija jau pieņēmusi kādu svarīgu lēmumu: partijas galvenā darbība bija jāizvērs šā kara piemeklētajā dzimtenē, it īpaši Rīgas frontē un piefrontes joslā. Maija sākumā vairums CK locekļu (J. Daniševskis, J. Lencmanis, R. Eiche u.c.) ieradās Rīgā, uz kurieni devās arī „Cīņas” redakcija. Sākot ar 26. (13.) maiju šis laikraksts iznāca Latvijas nākošajā galvaspilsētā. Šai lielinieku kāpinātajai aktivitātei bija liela nozīme turpmāko notikumu attīstībā.

Lieliniecišķā CK tagad pārņēma savās rokās sociāldemokrātu vadību Latvijā un lielā mērā ierobežoja mazinieku iespējas ietekmēt partijas un revolucionāro organizāciju darbību. Mazinieku vadītais Rīgas Strādnieku Deputātu Padomes laikraksts „Z i ņ o t ā j s” bija spiests izbeigt savu darbu, un tā uzdevumus turpmāk pārņēma „C ī ņ a”

Ārkārtīgu vēribu lielinieki veltīja latviešu strādnieku pulkiem, kuŗos sociāldemokrātiskā aģitācija jau aprīlī bija guvusi jūtamas sekmes. Šiem panākumiem bija vairāki iemesli. Pēc patvaldības krišanas notika vispārēja pakāpeniska sabiedriskās domas radikālizēšanās, un

galēji kreisais spārns lietpratīgi izmantoja šo „climate of opinion”. Vienīgais nopietnais kavēklis un konkurents revolucionārās sociāldemokratijas aģitācijai bija pieaugošā nekrievu nacionālās atbrīvošanas kustība. Bet nacionālistiem trūka tās politiskās cīņas pieredzes un stingrās organizācijas, kas bija kreisajam spārnam. LSD solīja ne vien mieru un sociālu taisnību, bet arī nacionālu brīvību, vienmēr uzsverot, ka stāv par tautu pašnoteikšanās tiesībām. [109]

Enerģiskā un izveicīgā J. Daniševska vadībā sociāldemokratiskā aģitācija un organizatoriskais darbs strēlnieku pulkos izveidojās noteikti lielnieciskā garā. Lielinieku un maziņu savstarpējās cīņas un teorētiskās diskusijas latviešu strēlniekiem bija maz saprotamas un neinteresantas. Kā vieni, tā otri sauca sevi par sociāldemokrātiem un piederēja joprojām pie tās pašas partijas (izņemot maziņieciskos „aizssardzībniekus”, kas faktiski vairs nesadarbojās ar LSD). Bet lielinieku propaganda bija revolucionāri aktīvāka, vienkāršāka un tāpēc ietekmīgāka. Tie likās īstākie un noteiktākie cīnītāji par „tautas lietu” un tādā kārtā pārāki par atturīgākajiem maziņiekiem. Netaisnie politiskie, nacionālie, sociālie un saimnieciskie apstākļi Baltijā, kas joprojām nebija novērsti, kā arī kara radītais posts Latvijā un latviešu strēlnieku rūgtie piedzīvojumi līdzšinējās cīņās lielā mērā atviegloja radikāli revolucionāru ideju izplatīšanos šajās Rīgas frontes triecienvienībās.

Izmantojot sociāldemokratisko Organizācijas Komiteju, kas jau aprīļa sākumā bija nodibināta strēlnieku pulkos, kā arī radikālizētās rotu un pulku komitejas, lieliniekiem izdevās stipri ietekmēt delegātu izraudzīšanu latviešu strēlnieku pulku I Iskolasrelā (strēlnieku „Lielajai Padomei”), kas sanāca Rīgā no 25. (12.) līdz 30. (17.) maijam. [110] Šajā kongresā ievēlēja jaunu Iskolasrelā, kurā lielinieki ieguva majoritāti, un tika pieņemta J. Daniševska izstrādātā rezolūcija. Tajā bija izteikta neuzticība Pagaidu valdībai un prasīts, lai vara pārietu strādnieku, kareivju un zemnieku padomju rokās. Rezolūcija noraidīja jebkādu „aktīvu aizsargāšanos” (t.i. ofensīvu karadarbību), aicināja brāļoties ar ienaidnieku un prasīja, lai slēgtu mieru bez aneksijām un kontribūcijām, ievērojot tautu pašnoteikšanās tiesības. Galvenā doma bija izteikta vārdos: „...karš izbeidzams tikai revolucionārā ceļā, visu zemju proletāriešiem cīņā pret visu zemju kapitālistiem.” [111] Šīs strēlnieku II kongresa pieņemtās lielnieciskās tezes tā laika diskusijās un vēstures literātūrā apzīmē par „latviešu strēlnieku 30. (17.) maija rezolūciju”.

Tādā kārtā latviešu strēlnieku pulki, no kuriem demokratiskās aprindas bija cerējušas iegūt spēcīgu atbalstu latviešu nacionālo prasību īstenošanai, bija nonākuši stiprā lielinieku ietekmē, kuri no tā laika cildināja strēlniekus kā „revolūcijas avangardu”. Uzvarētāji kreisajā spārnā bija paši zināmā mērā pārsteigti par saviem panākumiem un kādā jūsmīgā rakstā nosauca latviešu strēlniekus par „revolūcijas krāšņāko rozi”. [112] Krievu lieliniekiem tajā laikā tamlīdzīgu sekmju nebija, un Stučka steidzās informēt Ļeņinu par latviešu lielinieku veiksmīgo darbību Rīgas frontē. Ļeņina pamudināts, viņš sacerēja rakstu par strēlnieku 30. (17.) maija rezolūciju un latviešu lielinieku aktivitāti dzimtenē, ko „Pravda” publicēja 17. (4.) jūnijā. Tomēr arī pēc tam, kad strēlnieku vēlētās organizācijas bija nonākušas lielinieku ietekmē, latviešu strēlnieku „lielniecisms” vienmēr palika stipri nacionāli iekrāsots. Tas izpaudās viņu īpatnējā nacionālajā lepnumā un pārākuma apziņā par krievu karaspēka daļām, [113] kā arī vairākkārtējās prasībās pēc apvienotas, nedalītas Latvijas un pilnīgām pašnoteikšanās tiesībām. [114]

Pret strēlnieku II kongresa lēmumiem sacēlās milzīga protestu vētra latviešu pretlielnieciskajās aprindās un presē, taču tas nespēja nopietni satricināt lielinieku iekārotās pozīcijas Iskolasrelā. Konservatīvajā baltvācu sabiedrībā šo latviešu nacionālo politiku neveiksmi uzņēma ar neslēptu prieku, [115] jo baltvāci tai laikā daudz vairāk baidījās no

latviešu politisko spēku konsolidēšanas nekā no lielniecisma. Nacionāldemokrāts E. Blanka veltīja pilsoņu politiskajai darbībai šādus rūgtus vārdus:

„...Lielinieku zibens varēja trāpīt tikai purvu un trūdu gaisā, kurā 'darbojās' mūsu sabiedrība ar visām savām demokrātiskām un citām tūlīgo zemnieku savienībām... Tā Latvija, kuŗa stāv pa labi no sociāldemokrātiem... pati nav spējusi iet cīņā par Latvijas autonomiju un citus dzīvākos tautas spēkus nav varējusi sev līdz aizraut. Kas strēlniekiem bij darāms līdz ar miera iestāšanos vācu un arī krievu frontēs? (Pēc februāra revolūcijas abas puses vairākus mēnešus atturējās no ofensīvas kaŗadarbības. U.Ģ.)... Latviešu sabiedrība pa labi no sociāldemokratijas arī neuzbruka feodālām un rusifikācijas atliekām Latvijā... Vai latviešu strēlniekiem bij jāsnauž un jāsūta delegāti uz Pēterpili, kā to pilsonība darīja? Nē. Tad nāca tie, kuŗi sauca strēlniekus uz cīņu... Bet kamēr mūsu sašutušie tūjas vēl arvien tūļojas, tiem nav ne mazākā iemesla bļaut uz lieliniekiem, jo faktiski lielinieki bez viņiem nemaz nevar būt.” [116]

Kamēr lielinieki turpināja nostiprināt savu stāvokli strēlnieku pulkos, tur pamazām sāka organizēties arī viņu pretinieki. 5. augustā Rīgā nodibinājās Latvju Kareivju Nacionālā Savienība (LKNŠ), lai cīnītos pret lielinieku ietekmi latviešu kaŗaspēka vienībās un lai sekmētu nacionāli politisku un kulturālu mērķu sasniegšanu. [117] Tās dibinātāji un biedri bija galvenokārt jaunāki virsnieki, kā arī strēlnieku pulkiem piesaistīti žurnālisti un mākslinieki. Atgūt nokavēto toreiz vairs nebija iespējams, un Savienībai bija ļoti grūti izvērst plašāku darbību strēlnieku vidū. Lielāku nozīmi tā ieguva tikai 1918. gadā.

1917. gada 22. (9.) jūlijā Rīgas pilī atklāja LSD V kongresu, kuŗā plaši apsprieda arī Latvijas autonomijas jautājumu un pieņēma nacionālā ziņā ļoti radikālu rezolūciju. [118] To ievada dogmatiskās frāzes par „demokratisko centrālismu” un „plašu apgabalu politisku apvienību”, bet tad seko šādas prasības (mani retin. U.Ģ.):

„Latvijas proletariāta interesēs kongress uz visstingrāko stāv par vienotu, nedalītu Latviju (t.i., par apvienotu Vidzemi, Kurzemi, Latgali) un noteikti prasa Latvijai politisku autonomiju, t.i., visu vietējo varu kā saimnieciskā, tā politiskā, administratīvā u.t.t. ziņā;... demokrātijas un sevišķi Latvijas proletariāta interesēs nekavējoši jāķeras pie Latvijas politiskās autonomijas projekta izstrādāšanas un realizēšanas, neatkarīgi no centrālās varas politikas šai jautājumā... Kā arī nebeigtos imperiālistiskais kaŗš, LSD V kongress, ievērodams vispirmā kārtā proletariāta intereses, neatlaidīgi stāv par Latvijas vienību... LSD prasa, lai par Latvijas nākotni un starptautisko stāvokli lemj paši Latvijas iedzīvotāji un uz visstingrāko un visasāko apkaŗos katru mēģinājumu slepeni mest kauliņus par Latvijas likteni.”

Rezolūcijā „Par vietējo administrāciju” teikts: „Attiecībā uz Latviju kongress atzīst, ka Latvijas Seims (Saeima) ir augstākā teritoriālā pašvaldības iestāde, kuŗā koncentrētas visas likumdošanas un administrācijas funkcijas, ciktāl tās attiecas uz vietējās dzīves jautājumiem. Sazināšanās ar Krievijas centrālo varu notiek caur Latvijas Seimu, pie kuŗa pastāv centrālā parlamenta emisārs bez likumdevēja vai korektora tiesībām.”

Šis rezolūcijas pauž ne vien lielu nacionālu patosu, bet arī faktiski prasa Latvijai tik patstāvīgu demokrātisku iekārtu, ka ievadā deklarētais „demokratiskā centrālisma” princips kļūst tikai par formālu izkārti. Bet LSD V kongress gāja vēl tālāk nacionālo interešu aizsardzībā un savās rezolūcijās prasīja rūpēties par bēgļu gaitās izklieģto

latviešu sociāldemokrātu grupu un strādnieku kulturālo vajadzību apmierināšanu un organizēšanu, paredzot, ka daudzi no tiem atgriezīsies atpakaļ Latvijā. [119] Tas nozīmēja, ka lielinieki šai gadījumā iestājās par zināmu eksterritoriālu nacionāli kulturālu autonomiju, pret kuru tie principā vienmēr bija izturējusies noraidīgi. Šo nekoncekvenci, protams, varēja attaisnot ar kara apstākļu radīto, ārkārtīgi plašo latviešu bēgļu kustību. Svarīgi tomēr konstatēt, ka latviešu internacionālisti nebūt nebija vienaldzīgi pret savas tautas vitālajām interesēm un praksē bieži vien bija nacionālāki nekā tas secināms no viņu dogmatiskās frazeoloģijas un no lielinieku preses uzbrukumiem „tautiskajiem pilsoņiem”. [120]

To ievēroja arī tai laikā ļoti dedzīgais nacionālists **Linars Laicēns** un augusta sākumā izteica šādas domas:

„Nav jāaizmirst, ka sociāldemokratija un īpaši viņas lielinieku puse savā būtībā ir visrevolucionārākā latviešu partija. Bet Nacionāldemokratiskā Partija ir arī revolucionāra partija, tikai viņas revolucionārai būtībai piekrīt latviešu nacionālā revolūcija. Cik tālu kreisās frontes pretinieki nekaitē Latvijas vienībai un cik tāli viņi veicina nacionālu revolūciju – taktika pret tiem prasīs nevis cīņu, bet kontaktu... Katra cita partiju vara, ja viņa veicina Latvijas kultūru, ceļ tautu uz augšu un ved Latviju uz suverenitāti, ir Nacionāldemokratiskai Partijai draudzīga vara... vēlēšanās... kopā iešana ir apsveicama tikai ar revolucionārām, nacionāli jūtošām grupām, bet tās ir vairāk pa kreisi nekā pa labi... šāds taktikas virziens var visvairāk tuvināt tam mērķim, kas programmā kā pirmais, proti, Latvijas vienība un patstāvība.” [121]

Latviešu lielinieki arī 1917. gada vasarā un rudenī vairākos gadījumos autonomijas jautājumā sadarbojās ar nacionālajām aprindām. Ievērojot minētos LSD V kongresa lēmumus, tas arī nepārsteidz. Šai nodaļā jāmin viens šāds gadījums: 12. augustā (30. 7.) sapulcējās desmit dažādu sabiedrisku un revolucionāru organizāciju pārstāvji uz konferenci Rīgas pilī. Tā bija sasaukta pēc Vidzemes Pagaidu Zemes Padomes iniciatīvas, lai pieņemtu kopīgu latviešu lēmumu par Latvijas autonomiju. Pirmo reizi kopš februāra revolūcijas visu latviešu politisko virzienu pārstāvji (atskaitot nenozīmīgās galēji konservatīvās aprindas) bija izveidojuši kaut ko līdzīgu „tautas fronteī”, lai iestātos par savas tautas un zemes interesēm.

12. augusta konferences 52 dalībnieki (pilsoņi, maziņieki un lielinieki) ar visām balsīm pieņēma rezolūciju par latviešu tautas pilnīgām pašnoteikšanās tiesībām un par nedalītu Latviju, kas apvienotu Vidzemi, Kurzemi un Latgali (Latgalei piešķirama sevišķa pašvaldība, ievērojot tās īpatnības); Latvijai bija jābūt politiski autonomai vienībai Krievijas demokratiskajā republikā un autonomās Latvijas likumdošanas, izpildu, tiesas un vietējās pašvaldības varai jāatrodas Latvijas tautas un viņas Saeimas rokās, kura ievēlams uz vispārīgu, tiešu, aizklātu un proporcionālu vēlēšanu tiesību pamata, bez dzimumu izšķirības. Konference arī protestēja pret aneksijām un vispār pret katru mēģinājumu noteikt Latvijas vai viņas atsevišķo daļu valststiesisko stāvokli un robežas bez Latvijas ziņas un lemsšanas. [122] (Padomju historiogrāfija izvairās pieminēt kā šo konferenci, tā arī tās pieņemtos lēmumus).

Tajā laikā politiskā nacionālisma ideoloģijas attīstība nacionāli aktīvākajās aprindās bija jau sasniegusi savu augstāko pakāpi – prasību pēc pilnīgi neatkarīgas Latvijas.

8. Latviešu politiskā nacionālisma radikālizēšanās: neatkarīgās Latvijas ideja.

Pirmajos divos mēnešos pēc februāra revolūcijas vēl nekur latviešu presē un diskusijās (spriežot pēc tā vēstures materiāla, kas bijis autora rīcībā) nemana domu par Latvijas pilnīgu atdalīšanos no Krievijas. Bet politiska autonomija bija kļuvusi par vispārēju demokrātisku un nacionālu prasību, kas izteicās dažādos projektos, rezolūcijās un iesniegumos Pagaidu valdībai, kā tas iepriekš attēlots.

Taču jau 1917. gada maijā kā lielinieku, tā nacionālistu presē tika norādīts, ka zināmos apstākļos kara nobeigumā var izveidoties neatkarīga, neitrāla Latvija. Lielinieku vadonis Stučka rakstīja par to 20. (7.) maijā „Cīņā” (skat. 29. lpp.), kamēr nacionāldemokrātijā Dz A šādas domas izteiktas 26. (13.) maijā:

„...Var jau būt, ka tieši Baltijas jūras piekraste, pateicoties viņas lielajai stratēģiskai un politiskai nozīmei, netiek pie kara rēķinu noslēgšanas atstāta nevienai no lielajām valstīm, bet paliek vietējo kulturālo pirmiedzīvotāju – latviešu un igauņu rokās, kas jau apliecinājuši savas kulturālās spējas un politisko gatavību... Latvijas nākotne atkarājas no mums pašiem.” [123]

Konkrēti tomēr cīņa joprojām notika par iespējami plašāku Latvijas autonomiju. Visaktīvākie šai ziņā bija latviešu nacionāldemokrāti, kuŗu galvenais centrs atradās Maskavā. Viņi cīnījās vienlaicīgi vairākās frontēs: no vienas puses tie asi kritizēja Pagaidu valdību par tās negatīvo nostāju pret nekrievu nacionālajām prasībām un nikni uzbruka krievu kadetu partijai par tās valsts centralizācijas centieniem un imperiālistiskajiem kara mērķiem; no otras puses tie apkaŗoja latviešu marksistiskos internacionālistus un kritizēja pārējās latviešu pilsoniskās partijas un organizācijas par to pārāk pasīvo un nedrošo politisko rīcību.

Nacionāldemokrāti meklēja sadarbību ar citām nekrievu tautām, kas cīnījās par nacionāliem mērķiem. Viņi nodibināja sakarus ar žīdiem, ukraiņiem, muhamedāņiem u.c., sūtot delegātus uz viņu sapulcēm un kongresiem. [124] Norādot uz citu tautu centību un sasniegumiem nacionālajā cīņā, dažādo tautu aktīvistu mudināja paši savus kadrus uz lielāku dedzību un piepūli. Latvieši bieži vien uzsvēra ukraiņu, somu un igauņu panākumus politiskajā darbā, cionisti par paraugu minēja latviešu un leišu aktivitāti u.tml.

Krievijas Pagaidu valdība neizrādīja nekādu vēlēšanos ievērot apspiesto nekrievu tautu sākumā visai mērenās un taisnīgās prasības. Tā centās visādā veidā novilcināt un sabotēt šo prasību īstenošanu, parasti atsaucoties uz to, ka šādi jautājumi jāizšķir Krievijas Satversmes Sapulcei, kuŗas sasaukšanu Pagaidu valdība vienmēr atlika uz vēlāku laiku. Šī novilcināšana saktika radīja vilšanos un sašutumu nekrievos vēl jo vairāk tāpēc, ka Pagaidu valdība pretojās arī tādām reformām, kas viegli bija izdarāmas administratīvā kārtā (piem., nacionālās valodas lietošana skolās, guberņu iedalījuma pārkārtošana u.c.). [125]

Tādā veidā Pagaidu valdība, kuŗu, sevišķi pēc Ņeņina atgriešanās Krievijā, nesaudzīgi un neatlaidīgi apkaŗoja lielinieki, pāris mēnešu laikā bija pilnīgi zaudējusi aktīvāko nekrievu nacionālistu uzticību. Sekas bija tās, ka nacionālās kustības strauji radikālizējas. Runājot par latviešiem, šo attīstību visuzskatāmāk atspoguļo

nacionāldemokrātu, to vidū it īpaši Ernesta Blanka, politiskie raksti. 1917. gada 30. (17.) maijā viņš izteicās (mani retin. U.Ģ.):

„...Latvietis vēl nav drīkstējis nemaz domāt par vienīgi kultūras tautas cienīgu valsts iekārtu – suverēnu Latviju... Vārds 'autonomija' ir vispopulārākais latviešu sabiedrībā (E.Bl. kritizē pārāk pieticīgās autonomijas prasības)... Ar kādu sašutumu jūs, piem., lasāt 'Jaunajā Vārdā', ka Vidzemes Pagaidu Zemes Padomes delegāti – Meierovics un doktors Valters – vizītē pie iekšlietu ministra, 'runājot par Latvijas pašvaldību, izvairījušies no vārda autonomija'. Ko tas lai nozīmētu!?!...Tādu taktiku priekš revolūcijas 'Baltijā' sludināja Bergs... Vairāk nacionālpolitiskas drosmes! Vairāk nemiera un cīņas! Tikai tad Latvijai būs īsta valsts autonomija.” [126]

13. jūnijā (31. 5.) E. Blanks jau atklāti sludināja, ka nepieciešams sadalīt Krievijas imperiju:

„...Tagadējā Krievija ir nedabisks, tīri nejauši un mechaniski savienots konglomerāts visās valsts nozarēs... nepieciešama ir Krievijas dalīšana... Latvijai par Krievijas vienību vismazāk jā rūpējas... Šī vienība ir pārdzīvojusi savu laiku un mums no viņas jāatvadās ar mierīgu sirdi.” [127]

16. (3.) jūnijā koncentrētā vēsturiskā apskatā par latviešu tautisko kustību viņš kritizēja latviešu pilsonības materiālistiski praktisko ievirzi un nobeidza savu rakstu ar jautājumu: „Kad nāks tā diena, kad brīvais latvietis pagriezīs savu vaigu pret saules lēktu un droši teiks: 'Kur sākas Latvija, tur beidzas Krievija?'” (Mans retin. U.Ģ.). [128] Jūnijā notika I Viskrievijas padomju kongress, kurā, cita starpā, tika kritizēta Pagaidu valdības nostāja nacionālajā jautājumā. Nekādu jūtamu atbalstu nekrievu tautas tur tomēr nedabūja. Kongresa nacionālā sekcija gan prasīja nekavējoties izdarīt Krievijas decentralizāciju un uzaicināja Pagaidu valdību izdot deklarāciju par visu tautu pašnoteikšanās tiesībām un valodu vienlīdzību (atstājot krievu valodai valsts valodas tiesības), bet izteicās pret patvarīgu nacionālā jautājuma atrisināšanu pirms Satversmes Sapulces sanākšanas. [129]

Drīz pēc tam latviešu nacionāldemokrāti vēl skaidrāk deklarēja savus mērķus. 11. jūlijā (28. 6.) DzA publicēja E. Blanka rakstu „Vēl un vēlreiz”, kurā tas apskatīja to postu, ko latviešu tautai un tās politiskajai domāšanai nodarījis krievu režīms un nobeigumā uzsvēra (mani retin. U.Ģ.):

„Latvijai nav pienākumu pret Krieviju, bet gan otrādi... Latvietim jāsaprot, ka viņam ir tiesības pilnīgi atdalīties no Krievijas, un, ja tikai Latvijas prasības pēc suverenitātes būs nobriedušas, mēs pacelsim karogu par Latvijas maksimālo prasību, par suverēnu Latviju...”

Turpat bija iespiests L. Laicēna raksts „Baznīca un skola Latvijā”, kurā tas prasīja visdrīzākā laikā izveidot pilnīgi nacionālu skolu sistēmu, aicināja triekt prom no Latvijas „Iekškrievijas tumšos un varmācīgi āziātiskos ierēdņus” un gādāt par to, „lai no skolām tiktu izmesti pārkrieivināšanas mēsli uz visiem laikiem.”

5. jūlijā (22. 6.) Pagaidu valdība beidzot apstiprināja Vidzemes pagaidu pārvaldes likumprojektu, bet nepieļāva Latgales apvienošanu ar Vidzemi. Tas satrauca visai plašas latviešu aprindas, jo par vienotu Latviju iestājās visi latviešu politiskie virzieni. DzA savā 18. (5.) jūlija ievadrakstā aicināja rīkoties revolucionāri:

„Ar to (Latgales nepievienošanu Vidzemei) Pagaidu valdība ir izaicinājusi uz cīņu visu Latviju... Ilgāk gulēt ir grēks pret revolūciju un Latviju... Revolūcijas laikā var būt tikai viena taktika – revolucionārā. Caur revolūciju uz Apvienotu Latviju!” (Mans retin. U.Ģ.).

LNDP Maskavas grupas Padome steidzīgi pieņēma rezolūciju par Latgales pievienošanu revolucionārā cīņā un uzaicināja Vidzemes un Latgales Zemes Padomes izdarīt kopīgi jaunas apvienotas Zemes Padomes vēlēšanas un par faktisko apvienošanu iesniegt formālu paziņojumu Pagaidu valdībai. [130] Taču jau tas apstāklis vien, ka šie abi latviešu novadi atradās tuvākajā frontes aizmugurē, kur bija novietots daudz krievu kaļaspēka, padarīja šādu uzstāšanos par illūzorisku. Stāvoklis šai ziņā mainījās tikai pēc oktobra revolūcijas.

Vienā laikā ar Latgales jautājuma saasināšanos, Maskavā notika pārrunas par iespēju nodibināt kopīgu leišu un latviešu republiku (skat. JG 58, 38. lp.). Ierosinājums nāca no Amerikas leišu pārstāvja Dr. J. Šļupa (Jonas Šliupas), kas 11. jūlijā (28. 6.) ar šo ideju iepazīstināja LNDP Maskavas grupas Padomi. [131] 21. (8.) jūlijā DzA publicēja E. Blanka ievadrakstu „Lietuvas - Latvijas republika”, kurā tas rezumēja diskusijas šajā jautājumā un izteica nacionāldemokrātu politiskos ideālus. Raksta svarīgākās domas ir šādas (mani retin. U.Ģ.):

„Krievijas un Latvijas kultūrām nav nekā kopēja... Latvija ir Krievijai samērā nesen pievienota un tādēļ to atšķirt no Krievijas nav grūti... federācija ar Krieviju nav mūsu ideāls, bet tikai kompromiss. Mūsu ideāls ir suverēna Latvija. Kamēr latvieši vēl līdz tam nav izauguši – nesiet to klusi savā sirdī. Otrā pakāpe uz leju – Latvijas-Lietuvas republika un trešā pakāpe, vēl zemākā pakāpe – federācija ar Krieviju. Pēc tam nāk Latvijas pašnāvība... Bet neatlaidīgā cīņā Latvija var panākt vismaz Latvijas-Lietuvas republiku.”

Par pilnīgi suverēnu Latviju laikrakstā DzA drīz pēc tam izteicās vēl vairāki nacionāldemokrātu publicisti. K. Upītis 1. augustā (19. 7.) rakstīja (mani retin. U.Ģ.):

„...Krievija pati atrodas galējas anarchijas un pilnīga bankrota priekšvakarā. Tāpēc ir labāk, ja mēs cenšamies Latvijas likteni šķirt tālāk no Krievijas likteņa... Un Latvija, tāpat kā Polija un Lietuva, pēc saviem apmēriem ir pietiekoši liela, lai varētu prasīt pilnīgi neatkarīgas republikas garantiju no citām Eiropas lielvalstīm... Kā jau zināms, šo ideju ļoti stipri pabalsta arī Ziemeļamerikas Savienotās Valstis (šai ziņā K.Upītis, šķiet, pārāk palāvies uz Dr. J. Šļupa apgalvojumiem. U.Ģ.), kurām droši vien tagadējā karā paliks beidzamais un noteicošais vārds. Tāpēc šīs idejas realizēšana mums ir varbūt pat daudz tuvāk, nekā autonomijas iegūšana Krievijas federatīvā republikā... Bez tam kulturālā ziņā mums, latviešiem, taču būs gan daudz lielāka radniecība ar Vakareiropas valstīm, nekā ar tumšo Krieviju... mums nav ne mazākā iemesla atteikties no pilnīgi suverēnas latviešu valsts nodibināšanas idejas... tas nebūt nepieder pie tālākiem, bet ir varbūt viens no vistuvākiem mūsu tagadējā momenta politiskiem mērķiem un uzdevumiem. Vienīgi pašiem mums vajaga nenogurstoši strādāt, tad vienotā cīņā mēs pilnīgi brīvu Latviju gūsim... ar lielu steigu jāstājas pie Latvijas Satversmes Sapulces sasaukšanas... kurai visādā ziņā jānotiek pirms Krievijas Satversmes Sapulces...”

Šis raksts interesants arī tai ziņā, ka K. Upītis apskata Latvijas jautājumu nevis kā Krievijas, bet gan kā starptautisku problēmu un neatkarības centieniem atbalstu sagaida no rietumu demokrātijām. Šāda politiska orientācija vēlāk arī bija Latviešu Pagaidu Nacionālajai Padomei un Latvijas Pagaidu valdībai cīņā par Latvijas neatkarību.

Augustā parādījās arī vēl daži citi raksti, kas atbalstīja E. Blanka un K. Upīša ievadīto neatkarības idejas propagandu un tajos deklarēts, ka „jācīnās pēc patstāvīgas Latvijas”, ka „mūsu ceļa zvaigznei jābūt Latvijas valsts idejai” u. tml. [132]

Varam konstatēt, ka jau 1917. gada jūlijā un augustā latviešu politiskā nacionālisma attīstība bija sasniegusi savu augstāko pakāpi, nonākot pie neatkarīgās Latvijas idejas. Tās aizstāvji pie tam uzskatīja šo mērķi par pilnīgi reālu un domāja, ka tā īstenošana var notikt pat vistuvākajā nākotnē. Viņi arī lielos vilcienos norādīja, kāds ceļš ejams šī mērķa sasniegšanai. Šo vīru politiskā nojauta izrādījās pareiza.

Latvijas neatkarības ideju visskaidrāk izteica un propagandēja nacionāldemokrātu publicisti savā Maskavas laikrakstā „Dzimtenes Atbals”. [133] Tie visi bija latviešu jaunākās paaudzes intelektuāļi, un aktīvākie no tiem bija agrāk piederējuši politiski kreisajam (sociālistiskajam) virzienam (skat. JG 58, 36.lp.). Tas norāda uz kontinuitāti latviešu politiskā nacionālisma attīstībā laikā no šī gadsimta sākuma līdz 1917. gadam.

Kaut arī aprindas, kas pirmās atklāti iestājās par neatkarīgās Latvijas ideju, bija visai šauras, taču tās izrādīja ievērojamu aktivitāti, un viņu ietekmi 1917. gada rudenī varam konstatēt latviešu politiskajā darbībā Vidzemē un Pēterpilī, kamēr grūtāk noteikt, kāda nozīme tai bijusi neatkarības domas nobriešanā vācu okupētajā Latvijas daļā.

No suverenitātes idejas deklarēšanas līdz pirmajiem organizatoriskajiem priekšdarbiem neatkarības īstenošanā pagāja tikai daži mēneši. Latvijas neatkarības sagatavošanas darbs tika vienā laikā veikts Rīgā, Vidzemē (Valkā) un Pēterpilī, un tas deva nozīmīgus rezultātus 1917. gada pēdējā ceturksnī.

uns un pat dāmu roku sprāhdse
 daschadus aracheba gabalus, gan vi
 reeschu, gan seeweeschu, sabhalus u
 pat lahdas leetas un shtumus. La
 saldau pirstleom reti peecjami, b
 schoreis lahdas leetas wlnetm: Ir
 pahrdot. Ar to wehl nama gana, l
 uf tirgus laukuma atflahit dsen šē
 salaupto leetu weifalu, bet saldati
 itf „solidi“, la eet pa dshwolkeem pe
 dabu adami tepilus, andelirs, sabhalu
 abdas un žilas leetas. Kaut 'jel re
 tam buhtu gals! - 9.

Latvju Parciwis.

Beedri, strelnecti! Cihdi!

LAIKA VĒSTIS (22.9.17) raksta par 12. krievu armijas
 varmācībām Vidzemē pēc Rīgas krišanas.

9. Rīgas Demokrātiskais Bloks

1917. gada 1. septembrī pastiprinātā vācu 8. armija iesāka ofensīvu Rīgas frontē, lai galīgi sagrautu krievu 12. armiju, kuŗu revolucionārā miera propaganda bija jau padarījusi cīņai nespējīgu. Tikai latviešu strēlnieku otrās brigādes sīvā pretestība pie Mazās Juglas izglāba šo skaitliski vislielāko krievu armiju (vairāk nekā 0,5 milj. vīru) no krišanas vācu gūstā. [134]

3. septembrī vācu karaspēks ieņēma Rīgu un drīz pēc tam arī lielāko daļu no Rīgas apriņķa. Demoralizētā krievu armija, nekārtībā atkāpdamās, izturējās Vidzemē kā ienaidnieka zemē, kur neviens tagad vairs nejutās drošs par savu mantu un dzīvību. [135] Latviešu strēlnieki, kas pa lielākai daļai bija iesaistīti cīņās, tikai reizēm varēja aizkavēt šos varas darbus.

Tā kā vācieši uzbrukumu neturpināja, tad fronte pamazām nostabilizējās Dienvidvidzemē un nemainījās līdz pat 1918. gada februārim (atskaitot igauņu salu okupāciju, ko vācieši izdarīja 1917. gada oktobrī). Neokupētajā Vidzemes daļā ietilpa Cēsu, Valmieras un Valkas apriņķi, kā arī daži Rīgas apriņķa pagasti.

Rīgas krišana bija ārkārtīgi smags trieciens LSD, kas visu laiku bija sludinājusi, ka miers panākams, brāļojoties ar ienaidnieku un atturoties no „aktīvas aizsardzības”. „Cīņa” iznāca Rīgā līdz 2. septembrim, bet tā ne vārda neziņoja par vācu iesākto ofensīvu. Taču kaut kas beidzot bija jāsaka, un 2. septembrī laikraksts publicēja īsu LSD uzsaukumu. Tur nebija nekā no internacionālās un revolucionārās frazeoloģijas, bet arī tagad partija nespēja nosaukt briesmas istajā vārdā. Šajā uzsaukumā teikts:

„ Neatstājiet Rīgu! Neatstājiet Latviju!

Grūtību un šausmu visapkārt ir daudz. Briesmas jau redzamas pilsētā. Bet — mierīgi skatīt briesmām acīs. Visur ir posts. Bet Latvija nezudīs, kaut briesmas un nelaimes vēl lielākas kļūtu. Neejiet projām no pilsētas. Neatstājiet savas āres. Visām sabiedriskām, revolucionārām un partijas iestādēm jāpaliek savās vietās! Tāpat it visiem iedzīvotājiem.

Tāds ir Latvijas sociāldemokratijas lēmums.”

Tomēr visi partijas vadītāji darbinieki nepalika okupētajā pilsētā. Savā pēdējā sēdē pirms Rīgas krišanas (2. sept.) LSD CK nolēma, ka astoņiem CK locekļiem jāatstāj Rīga, bet septiņiem jāpaliek uz vietas. [136] Tur palika arī vairums redzamāko maziņu (P. Menders, M. Skujenieks, P. Kalniņš, B. Kalniņš u.c.) un laba daļa pilsonisko politiķu (K. Ulmanis, M. Valters, A. Deglavs, E. Pīpiņš, S. Paegle, E. Bite, M. Brūzis u.c.).

Jau dažas nedēļas pēc Rīgas okupācijas tur izveidojās latviešu maziņu un pilsoņu politisko darbinieku sadarbības organizācija, kas vēlāk ieguva apzīmējumu Rīgas Demokrātiskais Bloks (turpmāk: DB). [137] Šī organizācija, kurā bija pārstāvēti visi latviešu politiskie virzieni, izņemot lielniekus un reakcionārā F. Veinberga „Tautas partiju”, noturēja savas sēdes slepeni, bet par pārrunātajiem jautājumiem un ierosinājumiem tās dalībnieki centās informēt latviešu sabiedrību.

Pārmaiņas militārajā situācijā ietekmēja lielā mērā latviešu demokrātisko aprindu viedokli Latvijas autonomijas jautājumā. Krievijas acīm redzamais sabrukuma process mudināja atteikties no populārā saukļa — „brīvu Latviju brīvā Krievijā” un cīnīties par neatkarīgas Latvijas nodibināšanu.

1917. gada 23. septembrī nelegālais DB iesniedza memorandu Rīgas vācu kaŗa gubernatoram, kurā izteiktas vairākas latviešu kulturālās, saimnieciskās un politiskās prasības. Tas darīts it kā Rīgas Sabiedrisko Organizāciju Padomes Izpildu komitejas (skat. JG 59, 16. l.p.) vārdā un memoranda 5. pantā teikts: „ Beidzot gribam aizrādīt, ka latviešu tauta kā agrāk, tā arī pašreizējos apstākļos aizstāv viedokli par

Latvijas nedalāmību, tautas pašnolemšanos un pašpārvaldi." [138]

Šis iesniegums palika bez atbildes, un septembra beigās DB uzdeva maziņiem F. Menderam un P. Kalniņam kopā ar Zemnieku Savienības pārstāvjiem K. Ulmani un M. Valteru izstrādāt rezolūciju, kas piesūtāma Vācijas valsts kancleram un reichstāga abām sociāldemokrātu frakcijām. Tādā veidā DB centās izrādīt pretestību vācu aneksijas un ģermānizācijas nodomiem Latvijā un mēģinājumiem ar dažu niecīgu un tautā nepopulāru grupu (tas zīmējas galvenokārt uz F. Veinberga „Tautas partiju”) palīdzību viltot latviešu politisko viedokli Latvijas nākotnes jautājumā.

Tā radās dokuments, ko Dr. P. Kalniņš pamatoti apzīmē par „Latvijas neatkarības rezolūciju”. Tā ir pieņemta vai nu 1917. gada septembra pašās beigās, vai oktobra sākumā (noteikts datums tajā nav atzīmēts). Rezolūcijā DB („latviešu politiski noteicēju aprindu pārstāvji”) atsaucas uz 12. augusta (30.7.) apspriedes lēmumiem. (JG 60, 32. l.p.), konstatē, ka Latvijas jautājums kļuvis starptautisks, noraida visus mēģinājumus ģermānizēt, rusificēt vai kolonizēt Baltiju, noraida latviešu zemes vai tās daļas pievienošanu Vācijai un prasa neatkarīgu, nedalītu, neitralizētu Latvijas republiku. Šī prasība izteikta šādos vārdos:

„Republikāniska, neitralizēta, nedalīta Latvija, kurai ir brīva noteikšana par savu valsts satversmi, savu teritoriju un savu neitrālu jūras piekrasti un ostām, ir nenoraidāma prasība, kāda izriet no 1917. gada 12. augusta (30.7.) lēmuma.” [139]

Tāpat vēlākais 1917. gada oktobra sākumā neatkarīgas Latvijas prasību deklarēja ne vairs atsevišķi politiski publicisti, kā tas notika 1917. gada vasarā, bet gan politiska organizācija (DB), kas apvienoja latviešu demokrātiskās partijas Rīgā. Līdzīgu lēmumu tai pašā laikā pieņēma arī Rīgas Strādnieku Deputātu Padomes Izpildu komitejā (Iskorads) (JG 59, 16 l.p.). [140]

Jau 1917. gada septembrī latviešu sociāldemokrātiem Rīgā bija izdevies nodibināt sakarus ar dažiem vācu kareivjiem, kas piederēja pie vācu neatkarīgās sociālistu partijas (USPD); tās vadītājiem, G. Lēdebūram (Georg Ledebour) un H. Hāzem (Hugo Haase), bija no agrākiem laikiem draudzīgas attiecības ar vairākiem latviešu sociāldemokrātiem. Ar šo vācu kareivju starpniecību 1917. un 1918. gadā Lēdebūram un Hāzem tad nu nosūtīja norakstus no gandrīz visiem DB un Rīgas Iskorada memorandiem un rezolūcijām, kas toreiz tika iesniegtas vācu militārajām iestādēm. Dažu dokumentu norakstus piegādāja arī vācu sociāldemokrātu vairākuma partijai (SPD). Tādā kārtā Latvijas jautājums atbalsojās vācu presē un reichstāga debatēs, kur neatkarīgo sociālistu līderi asi uzstājās pret mēģinājumiem okupācijas varas atbalstā radīt Latvijā fiktīvas tautas pārstāvniecības (landtāgus), lai panāktu šīs zemes piesaistīšanu Vācijai. DB Latvijas neatkarības rezolūciju G. Lēdebūrs nolasīja Vācijas reichstāga 1917. gada 1. decembrī, [141] un to iespieda „Leipziger Volkszeitung” 30. decembrī. Par ģermānizācijas un aneksijas plāniem Latvijā (Baltijā), kas atklājās reichstāga debatēs un vācu, un antantes presē, rakstīja arī neitrālo valstu laikraksti. [142]

Vācu okupācijas vara sāka vajāt DB darbiniekus: vairākus apcietināja un ievietoja koncentrācijas nometnēs. Taču bloka darbību sagraut neizdevās, un tam bija ievērojama nozīme Latvijas neatkarības proklamēšanas sagatavošanā, vai, runājot P. Kalniņa vārdiem — „Tautas padome (kas 1918. gada 18. novembrī pasludināja Latvijas neatkarību) izauga no Demokratiskā Bloka.” [143] Taču DB nebija vienīgā politiskā organizācija, kas veica priekšdarbus Latvijas neatkarībai. Ļoti svarīga loma bija *Latviešu Pagaidu Nacionālajai Padomei (LPNP)*, kas nodibinājās 1917. gada novembra beigās Valkā. — Vispirms, tomēr jāapskata politiskā attīstība un diskusijas par autonomijas jautājumu neokupētajā Latvijas daļā.

ai izrādītu pretestību Latvijas ģermānizācijas un kolonizācijas nodomiem, Rīgas Demokrātiskais Bloks piesūtīja rezolūciju Vācijas valsts kancleram un reichstāga abām sociāldemokrātu frakcijām. Rezolūcijas autori bija:

Dr. PAULS KALNIŅŠ, jaunstrāvnieks, viens no Demokrātiskā sociālisma kustības edzamākajiem darbiniekiem, vēlākais iekšlietu ministru priekšsēdis no 1925. g. līdz 1934. g. 15. maijam, kad viņu apcietināja apvērsuma iekārtoji; piedalījās pretestības kustībā (LCP) Hitlera okupācijas laikā, mira trimdā Austrijā 1945. g.

Dr. KĀRLIS UĻMANIS, LZS līderis un Latvijas pirmais ministru prezidents, kam lieli nopelni Latvijas tapšanā. Vēlāk viņš atkāpās no demokrātiskiem principiem un 1934. g. 15. maijā izdarīja valsts apvērsumu, nodibinot autoritāru valsts iekārtu. 1940. g. boļševiki viņu deportēja uz Iekšējās Kaujas, kur miris.

Dr. MIĶELIS VALTERS, viens no galvenajiem latviešu politiskā nacionālisma ideologiem, publicists un rakstnieks, politisko darbību sāka kā sociāldemokrats, bet 1917. g. pievienojās LZS, bija Latvijas pirmais iekšlietu ministrs, vēlāk diplomāts, tagad dzīvo trimdā Francijā.

Dr. FRICIS MENDERS, starptautiski pazīstams sociāldemokrātu teorētiķis, ko pēc 1914. g. Briseles kongresa Ļeņins ievadrakstā „Pravdā” raksturoja šādi: „F. Veiss (F. Menders) ir visredzamākais latviešu mazinieks, bet mūsu asākais pretinieks.” LSDSP CK loceklis un no 1929. g. tās priekšsēdis. No 1948. g. līdz 1955. g. boļševiku deportācijā, tagad dzīvo Rīgā.

10. Politiskās cīņas saasināšanās un latviešu padomju vara Vidzemē

Rīgas zaudēšana daudzos LSD biedros radīja vilšanos un vienaldzību pret politisko darbu. [144] 12. armijas nekārtīgā atkāpšanās Rīgas frontē bija atstājusi pēdas arī latviešu strēlnieku pulkos (II strēlnieku brigāde bez tam bija stipri cietusi sīvajās kaujās pie Juglas). Simtiem strēlnieku bija pametuši savas vienības un nebija viegli tos apzināt un nogādāt atpakaļ pulkos. [145] Strēlnieku komitejas bija lielā mērā dezorganizētas, un strēlnieku pulku sociāldemokratiskā organizācija bija cietusi smagus zaudējumus. Pirms Rīgas krišanas LSD rindās skaitījās ap 3000 strēlnieku, bet pēc atkāpšanās vairs tikai 1430. [146]

Kerenska valdība izmantoja šīs latviešu sociāldemokrātu (llelinieku) grūtības un pārgāja uzbrukumā: septembra sākumā aizliedza izdot kā LSD organu *Cīņu*, tā Iskolastrela laikrakstu *Brīvo Strēlnieku*. Pēdējā vietā gan Iskolastrels jau 9. septembrī sāka izdot *Latvju Strēlnieku*, taču agrākā, plaši izplatītā strēlnieku laikraksta aizliegšana bija zināms prestiža

zaudējums, un kreisās aprindas nebeidza pret to protestēt līdz pat oktobra revolūcijai, kad atkal atjaunoja BrS. [147]

1917. gada septembrī LSD vienīgais oficiālais laikraksts Vidzemē bija *Laukstrādnieku Cīņa*, kas reizi nedēļā iznāca Valmierā; 12. oktobrī partija sāka turpat divreiz nedēļā izdot *Mūsu Cīņu*. Neveiksmes un zaudējumi tomēr nespēja nopietnāk satricināt LSD iekārotās pozīcijas latviešu strēlnieku pulkos un plašākajos tautas slāņos, un šī partija drīz vien izvērtās par noteicēju politisku spēku visā neieņemtajā Vidzemes daļā. Tam bija vairāki iemesli.

Kā jau agrāk minēts, Vidzemes iedzīvotāju dzīves apstākļi pēc Rīgas krišanas pasliktinājās sakarā ar nedisciplinētās 12. armijas postījumiem un varmācībām, un militāro iestāžu biežajām pārtikas un lopbarības rekvizīcijām. Bez tam tur bija pavairojies bēgļu skaits. Apgādes grūtības, nekārtības un vispārējā nedrošība radīja nemiera pilnu gaisotni, kuŗa bija izdevīga radikāli revolucionārai propagandai, vēl jo sevišķi, ja tā izmantoja latviešu tautas nacionālo neapmierinātību. Liela nozīme bija arī politisko notikumu attīstībai Krievijā.

1917. gada septembra otrajā nedēļā notika virspavēlnieka ģenerāļa Korņilova neveiklais un kļūmīgais mēģinājums pārņemt savās rokās visu civilo un militāro varu. Pēc sacelšanās sabrukuma Kerenska valdība pasludināja Krieviju 1917. gada 14.(1.) septembrī par republiku. [148] Īstie ieguvēji šajā krīzē bija lielinieki, kuŗiem Kerenskis bija atļāvis apbruņot strādnieku „sarkano gvardi” Pēterpils aizsardzībai. „Korņilova afēra” stipri palīdzēja arī latviešu lieliniekiem pārvarēt to īslaicīgo sajukuma un apmulsuma periodu, kas bija iestājies pēc Rīgas zaudēšanas. Tiem bija iespējams no jauna aktivizēt revolucionāro propagandu, it īpaši strēlnieku pulkos, aicinot uz modrību un cīņu pret kontrrevolūcijas draudiem. [149]

Latviešu lielinieki savā aģitācija nekavējoties sasaistīja Korņilova sacelšanos ar saviem agrākajiem apgalvojumiem par apzinātu Rīgas nodošanu vāciešiem, [150] lai tādā veidā atvairītu pārmētumus partijai par disciplīnas graušanu armijā un „brālošanās” kļūmīgajām sekām Rīgas frontē. Tai pašā laikā viņi asi vērsās pret Pagaidu valdību, aģitējot par revolūcijas turpināšanu un varas pārņemšanu „patiesi revolucionārās demokratijas rokās”. [151]

LSD guva lielus panākumus Vidzemes Zemes Padomes un Vidzemes apriņķu padomju vēlēšanās, kas notika 1917. gada septembrī. Raksturīgi, ka par LSD nodoto balsu skaits sevišķi pieauga pēc „Korņilova afēras”. Vidzemes Zemes padomē LSD ieguva 60% un apriņķu padomēs (septembra beigās) vairāk nekā 70% no visiem mandātiem. Nākošā stiprākā partija Vidzemes Zemes Padomē bija LZS, kas dabūja 33% no mandātiem. [152]

21.(8.) septembrī Ķījevā sanāca Krievijas tautu kongress, ko bija ierosinājusi ukraiņu „Rada” (Ukraiņu Centrālā Padome). Tanī piedalījās arī Vidzemes Zemes Padomes pārstāvji — Z. Meierovics no LZS un K. Seržants no LSD (arī abas pārējās latviešu Zemes Padomes sūtīja savus pārstāvjus). Kongresā tika asi kritizēta Pagaidu valdības nostāja nacionālajā jautājumā (latviešu vārdā runāja Z. Meierovics), un pieņemta rezolūcija, ka Krievija pārveidojama par federatīvu republiku, īpašu rezolūciju kongress pieņēma par Latvijas jautājumu, prasot, lai Pagaidu valdība nekavējoties izdod sevišķu

dekrētu par visu latviešu novadu apvienošanu autonomā, demokratiskā Latvijā, kas ietilptu Krievijas federatīvi demokratiskajā republikā. [153]

Lai gan Pagaidu valdības stāvoklis bija kļuvis ārkārtīgi kritisks, tā stūrgalvīgi atteicās mainīt savu nacionālo politiku. Par to lieku reizi dabūja pārliecināties Vidzemes Zemes Padomes un citu latviešu organizāciju pārstāvji, kas 2. oktobrī ieradās apspriedē pie Kerenskā, lai panāktu vairāku saimniecisku administratīvu un politisku jautājumu nokārtošanu. Latviešu delegācijā ietilpa kā lielinieki, tā pilsoņi, un tie kopīgi iestājās par savas tautas interesēm.

Delegācijas vārdā runāja lielinieks O. Kārklīņš, prasot aizsargāt iedzīvotājus pret krievu kaņaspēka varmācībām Vidzemē, pārtraukt labības rekvizīcijas un izbeigt bēgļu izsūtīšanu uz Krieviju spaidu kārtā. Kerenskis atbildēja izvairīgi un nedeļa nekādus noteiktus solījumus.

Pēc tam latviešu delegāti prasīja atrisināt Latvijas autonomijas jautājumu, uzsverot, ka Latgale jāapvieno ar pārējo Latviju. Viņi aizrādīja, ka šai lietā nav vietas teorētiskiem spriedelējumiem un ka „Pagaidu valdībai Latvijas autonomiju tomēr vajadzēs apstiprināt”. Atbildes vietā Kerenskis smagi nopūtās un sāka runāt par to, ka latviešu strēlnieki un viņu laikraksts „Brīvais Strēlnieks” esot saskaldījuši un dezorganizējuši (12.) armiju. Pret to asi protestēja O. Kārklīņš, norādot, ka tieši revolucionārie latviešu strēlnieku pulki izrādījuši vāciešiem sīvāko pretestību arī pēdējās kaujās Rīgas frontē. Šai apspriedei nebija nekādu pozitīvu rezultātu. [154] Bija skaidrs, ka latviešiem no Kerenska režīma arī turpmāk nekas labs nav gaidāms.

Jāpiezīmē, ka tikpat negatīvi Pagaidu valdība izturējās pret latviešu militāro aprindu lūgumu atļaut izveidot latviešu strēlnieku korpusu, par ko sevišķi enerģiski cīnījās 5. Zemgales latviešu strēlnieku pulka komandieris pulkvedis Jukums Vācietis (vēlāk Sarkanās armijas pirmais virspavēlnieks). [155] Tikai kad lielinieki jau pilnīgi atklāti gatavojās apvērsumam, Kerenskis novembra sākumā šajā jautājumā pēkšņi piekāpās. [156] Tad bija jau par daudz vēlu, lai tāda atļauja kaut kādi ietekmētu latviešu strēlniekus.

Neatrisinātais autonomijas jautājums bija centrālajā vietā latviešu politiskajās debatēs 1917. gada rudenī. Par to dzīvi diskutēja laikrakstos [157] un Vidzemes Zemes Padomē, kur sevišķa Autonomijas komisija (nodalja) strādāja gar detalizētu autonomijas projektu. [158] Iskolastrels pieņēma vairākas rezolūcijas par Latvijas pašnoteikšanās tiesībām un par „nacionālā principa ievērošanu armijā”. [159]

Par Latvijas nacionālajām interesēm sevišķi iestājās LKNS (JG 60, 31. l.p.), kas, sākot ar 27. (14.) septembri, Cēsīs (vēlāk Valkā) izdeva laikrakstu Laika Vēstis. Tā līdzstrādnieku vidū bija vairāki jaunāki virsnieki un rakstnieki, daži nacionāldemokrāti, un kā viens no tā galvenajiem ievadniekiem darbojās žurnālists A. Kroders, kas līdz 1915. gadam bija piederējis LSD kreisajam spārnam. [160]

Laika Vēstis it īpaši centās apkarot lielinieku ietekmi latviešu strēlnieku pulkos, kādēļ pret tām asi nostājās Iskolastrels un tā laikraksts „Latvju

Strēlnieks". [161] Lieliniekiem arī izdevās stipri traucēt LKNS organa izplatīšanu strēlnieku vidū.

Tā kā „Laika Vēstis” bija manāma nacionāldemokrātu ietekme, tad nacionālajā ideoloģijā tās tuvojās tam viedoklim, ko jau 1917. gada vasarā puda „Dzimtenes Atbalss” (JG 60, 33. lp.), kaut arī neizteica to tik radikālā un noteiktā veidā.

„Laika Vēstis” tieši neatbalstīja nevienu noteiktu politisku partiju un visai vēsi izturējās pret LZS, kas bija stiprākā latviešu pilsoniskā partija. Kad tuvojās Krievijas Satversmes Sapulces vēlēšanas, redaktors A. Kroders aicināja vēlētājus balsot par latviešu maziniekem, tāpēc ka tie esot federālisti. [162] Interesanti joprojām ir šīs avīzes raksti, kuŗos mēģināts izskaidrot latviešu strēlnieku „lieliniecismu” un dogmatiskā marksisma ideju izplatīšanos Latvijā. [163]

Aktīvākie pilsoņu politiskie darbinieki nedomāja, ka latviešu lielinieku nenoliedzamie panākumi Vidzemē un strēlnieku pulkos nozīmēja kreiso ekstrēmistu galīgu politisku uzvaru, kaut arī stāvoklis 1917. gada rudenī labai daļai pilsoņu likās visai bezcerīgs. Optimisti norādīja, ka kaŗa postījumi, ļaunie saimnieciskie un sociālie apstākļi bija pēdējā laikā radījuši auglīgu zemi galēji kreisā spārna propagandai. Tāpēc pilsoņiem kopā ar mērenajiem sociālistiem vajagot strādāt un plānot nākotnei — tiem pirmkārt jāizveido centrāls orgāns politiskajai darbībai un jākāpina aktivitāte nacionālo mērķu sasniegšanai. [164] Lielinieki taču lielā mērā bija guvuši savas uzvaras ar centīgu un neatlaidīgu politisku darbu, kamēr pilsoņi bija izturējušies pārāk pasīvi. Pēc latviešu bēgļu Centrālkomitejas un vairāku pilsonisko politiku iniciatīvas 14.(1.) oktobrī sasauca dažādu politisku, saimniecisku un sabiedrisku organizāciju apspriedi Pēterpilī, lai vienotos par Latviešu Pagaidu Nacionālās Padomes (LPNP) dibināšanu. [165] Apspriedē, kuŗā piedalījās arī mazinieku pārstāvji (lielinieki atteicās iesaistīties), tika izteiktas domas, ka „tiklab latviešu demokratijai, kā arī sociālistiskām aprindām jāatrod kopēji ceļi” un nolēma nodibināt organizācijas komiteju, kas rūpētos par LPNP dibināšanas sapulces sasaukšanu. Dažas nedēļas vēlāk iniciatori vienojās, ka tā sasaukama Valmierā 1917. gada 11. novembrī (29.10.). [166] Šī sapulce tomēr bija jāatliek, jo 7. novembrī notika lielinieku apvērsums.

Tuvojoties vispārējai politiskai krīzei, saasinājās arī attiecības Vidzemes Zemes Padomē. Debatēs par Latvijas autonomiju O. Kārklīšs 23.(10.) oktobrī paskaidroja LSD viedokli: „...Mēs Latvijas Sociāldemokratijas internacionālisti-lielinieki, mēs neesam šaura nacionāla partija, mēs arī necināmies par nacionālu autonomiju — mēs prasām un aizstāvam teritoriālu autonomiju. Mēs neesam nacionālisti, bet internacionālisti. Ne latviešu nacionālpadomi, kā to uzsvēra mazinieki no Pēterpils apspriedes, bet Latvijas nacionālpadomi mēs varam sasaukt. Nedomāju, ka mēs aizstāvēsim tikai latviešus kā tādus, mēs aizstāvēsim visu apspiesto šķiru intereses, vai tie būs latvieši, krievi, ebreji, vai pat samojedī.” [167]

Tai pašā dienā pēc sēdes pārtraukuma pilsoņu frakcijas (13 LZS deputāti, viens nacionāldemokrāts un viens „neatkarīgais”) pārstāvis nolasīja šīs frakcijas pieņemto rezolūciju, ka visi pilsoņu

deputāti noliek savas pilnvaras un atsakās no turpmākas sadarbības ar lieliniekiem Vidzemes Zemes Padomē. Rezolūcijā protestēts pret lielinieku prettautisko rīcību, kritizēta viņu nevēlēšanās sadarboties ar citu latviešu partiju pārstāvjiem un norādīts, ka „pārsvaru tie ieguvuši, pateicoties ārkārtējiem kara apstākļiem frontes tuvumā” (turpmākā vēsturiskā attīstība pierādīja, ka šajā apgalvojumā bija krietna daļa patiesības. U.G.). [168]

LSD atbildēja 28.(15.) oktobrī ar uzsaukumu Vidzemes Zemes Padomes vēlētājiem, kas beidzās ar vārdiem: „... nost ar tautiskiem šeptniekiem un pašvaldības renegātiem un kapračiem!... Lai dzīvo demokrātiskā Zemes Padome! Lai dzīvo tautu pašnoteikšanās! Lai dzīvo Latvijas Sociāldemokratija!” [169]

Nākošā dienā (29. okt.) sanāca LSD ārkārtējā partijas konference Valkā, lai apspriestu „aktuālo politisko situāciju”. Konferences telpas apsargāja latviešu strēlnieki, šajā laikā lielinieki Pēterpilī jau bija sākuši gatavoties bruņotam apvērsumam un nodibinājuši Kara Revolucionāro Komiteju (KRK) Trocka vadībā. Šai sakarā milzīga nozīme bija ziemeļu frontes kaŗaspēkam (it īpaši lielajai 12. armijai), kas atradās vistuvāk galvaspilsētai.

Pēc Ņeņina norādījuma Pēterpils KRK loceklis Antonovs-Ovsejenko (Antonov-Ovseenko) ieradās LSD konferencē Valkā, lai saskaņotu sacelšanos Pēterpilī ar revolucionāru darbību ziemeļu frontē. Latviešu lieliniekiem ar latviešu strēlnieku pulku palīdzību bija jāieņem svarīgākie dzelzceļa mezgli, jāaizkavē valdībai uzticīga kaŗaspēka sūtīšana uz galvaspilsētu un pēc tam jānosūta dažas strēlnieku vienības palīgā krievu lieliniekiem.

Antonovs-Ovsejenko bija ļoti apmierināts ar apspriedes rezultātiem, t.i., ar latviešu lielinieku plānu varas sagrābšanai 12. armijas darbības rajonā un ar LSD ārkārtējās konferences pieņemto revolucionāro rezolūciju, kurā cita starpā teikts: „... iestājas pēdējo izšķirēju cīņu moments, kuram jāizšķir ne tikai Krievijas, bet arī visas pasaules revolūcijas likteni... Ejot šinīs cīņās Latvijas proletariāta pienākums ir... visiem spēkiem un līdzekļiem atbalstīt revolucionāro centru (Pēterpils, Maskava u.c.) proletariāta cīņu par valsts varas pārņemšanu Strādnieku, Kareivju un Bezzemnieku Deputātu Padomju rokās,” [170] Šī konference bez tam pieņēma prasību īstenot Latvijas pašnoteikšanās tiesības. [171]

2. novembrī (20.10.) Cēsis sanāca Iskolastreļa paplašināts plēnums (t.s. latviešu strēlnieku pulku Mazā padome), kurā piedalījās arī delegāti no strēlnieku pulkiem, brigāžu štābiem un brigāžu komitejām. Arī tur tika pieņemta lielinieciska rezolūcija par varas pārņemšanu padomju rokās, bet reizē par jaunu uzsvērtā latviešu strēlnieku agrākā prasība, ka Latvijai jābūt nedalītai, un tai jānodod visnoteiktākās pašnoteikšanās tiesības. [172]

Tas rāda, cik cieši strēlnieku revolucionārā dedzība bija savienota ar centieniem pēc nacionālas brīvības, kas deva viņu lielinieciskajai darbībai tik nepārprotami nacionālu iekrāsojumu.

Feodālisma paliekas Latvijā un ar tām saistītās sociālās un saimnieciskās netaisnības, politiskā un nacionālā apspiestība un kara postījumi bija tur radījuši visizdevīgākos priekšnoteikumus nacionālam un sociālam nemieram. Ar lielu veiklību lielinieki spēlēja uz šīm abām stīgām, un daudziem šķita, ka tie ir vienīgie īstie un nelokāmie cīnītāji par sociālu taisnību un nacionālu brīvību. [173]

Oktobra revolūcijas norises attēlojums Vidzemē un ziemeļu frontē neietilpst šī apcerējuma uzdevumos. Tomēr ir jāatzīmē, ka latviešu lieliniekiem, izmantojot savu ietekmi Iskolastrelā un latviešu strēlnieku pulkos, izdevās pilnā mērā īstenot savus revolucionāros plānus un LSD ārkārtējās konferences lēmumus.

Vēsturiskā materiāla analīze ļauj izdarīt šādus secinājumus:

- 1) revolucionārā kustība ziemeļu frontē balstījās galvenokārt uz latviešu strēlnieku pulkiem,
- 2) krievu ģenerāļiem nebija nekādu iespēju apspiest latviešu sacelšanos pret Kerenska valdību, jo krievu kaŗaspēka daļas atradās sairuma stāvoklī,
- 3) latviešu strēlnieku pulku militārā darbība izjauca visus mēģinājumus nosūtīt Kerenska atbalstam kaŗaspēka vienības no ziemeļu frontes. [174]

Raksturīgi, ka 12. armijas komandieris ģen. Juzefovičs apvērsuma laikā ziņoja ziemeļu frontes štābam: „Latviešu strēlnieku lielinieckā darbība ir saistīta ar latviešu vispārējo nacionālo kustību (mans uzsv. U.Ģ.), kas ienīst mūsu armiju...” [175] Revolūcijas dienās lielinieku publicisti arī vairākkārt stipri akcentēja latviešu nacionāli politiskos mērķus un solīja to īstenošanu revolūcijas attīstības gaitā. [176] Nekavējoties tika arī atjaunots LSD oficiālais laikraksts „Cīņa” un „Latvju Strēlnieka” vietā, sākot ar 13. novembri (31.10.), atkal iznāca „Brīvais Strēlnieks”. Ļeņins jau pirmskaŗa laikā bija izpratis nacionālā jautājuma lielo nozīmi revolucionārajā cīņā, un 15.(2.) novembrī Tautas Komisāru Padome publicēja dekrētu par „Krievijas tautu tiesībām”, kas deva visām nekrievu tautām „brīvas pašnoteikšanās tiesības, ieskaitot tiesības atdalīties no Krievijas un nodibināt neatkarīgas valstis”. [177] Nav šaubu, ka šis dekrēts vēl vairāk nostiprināja nekrievu revolucionāru lieliniecko pārliecību un lojalitāti padomju varai.

Latviešu lielinieku nozīme valsts apvērsumā bija ievērojama ne tikai ziemeļu frontē vien, bet arī daudzos Krievijas rūpniecības centros, kur atradās evakuētie latviešu strādnieki un LSD grupas. No latviešu lielinieku vidus tagad nāca daudzi vadītāji padomju darbinieki, un LSD līderis P. Stučka novembra beigās kļuva tieslietu tautas komisārs Ļeņina valdībā. [178] Par 12. armijas komandieri tika iecelts strēlnieku pulkvedis J. Vācietis, kas pēc tam ātri avansēja arvien augstākos militāros posteņos; [179] latviešu strēlnieku pulku komisārs S. Nachimsons kļuva 12. armijas izpildu komitejas (Iskosola) priekšsēdis. [180]

Jaunajai padomju varai Pēterpilī bija arī turpmāk vajadzīga latviešu lielinieku palīdzība, jo to ietekmē atradās disciplinētie un cīņās rūditie latviešu strēlnieku pulki („revolūcijas

avangards”), kamēr krievu lieliniekiem tai laikā nebija tādu bruņotu spēku, kas kaut aptuveni varētu mēroties ar šīm latviešu vienībām. Jau 14.(1.) novembrī *Л е џ и н с* pieprasīja nosūtīt vienu latviešu strēlnieku pulku Pēterpils aizsardzībai. [181] Tā iesākās latviešu nacionālā karaspēka pakāpeniska iesaistīšana Krievijas pilsoņu karā (pēc revolūcijas daudz virsnieku un daļa kareivju atstāja strēlnieku pulkus).

Latviešu lielinieki jutās pilnīgi noteicēji neieņemtajā Latvijas daļā. Tie steidzīgi noorganizēja un sasauca 21.-22.(8.-9.) novembrī uz sēdi Valkā Latvijas Strādnieku, Kareivju un Bezzemnieku Padomi, kas ievēlēja savu izpildu komiteju, t.s. Iskolatu. [182] Tas sāka rīkoties kā augstākais izpildu varas organs Vidzemē un centās arī panākt Latgales apvienošanu ar pārējiem latviešu novadiem. [183] Par Iskolata prezidija priekšsēdi ar visām balsīm ievēlēja vienu no LSD redzamākajiem teorētiķiem — Frici Roziņu-Āzi, [184] kas tikko kā bija atgriezies no trimdas ASV. Viņš vēroja notikumu attīstību ar zināmu skepsi un minētajā padomes sēdē izteicās: „Bēda tikai tā, ka Krievijā sovjetu valdība jābūvējot no augšas, un (tā) nevarot tikt būvēta no apakšas kā latviešu rīcības komitejas 1905. gadā.” [185]

Iskolats apmetās Valkā un sāka pakāpeniski pārņemt Vidzemes Zemes Padomes (tā daļēji darbojās vēl līdz 1917. g. beigām) uzdevumus savās rokās. Gāztās Pagaidu valdības pārvaldes organus (komisariātus) Vidzemē likvidēja, muižu zemes konfiscēja un izdeva rīkojumu par sarkanās gvardijas organizēšanu. [186] Visās Latvijas oficiālajās iestādēs par darīšanu valodu noteica *l a t v i e š u v a l o d u*; [187] pārveidoja arī skolu programmas, ierādot tur plašu vietu latviešu valodas un Latvijas vēstures mācīšanai. [188]

Iskolats nolēma sasaukt decembra beigās Valmierā Latvijas Strādnieku, Kareivju un Bezzemnieku *K o n g r e s u*, nosakot, kā izraugāmi šīs sanāksmes delegāti. [189] „Brīvā Strēlnieka” 27. (14.) decembra ievadrakstā par gaidāmo kongresu paskaidrots:

„Kongresā Latvijas iedzīvotāju vairākums, Latvijas darba ļaudis — strādnieki un bezzemnieki — lems par Latvijas nākošo iekārtu, un viņu lēmums būs likums visai Latvijai... Latvijas darba ļaužu kongress būs grandiozs — pirmais pēc plašuma un autoritātes — Latvijas darba parlaments ... (arī Latgales) ... tautas absolūtais vairākums būs likumdevējs Latvijai, protams, saskaņā ar visas Krievijas demokrātiju...”

17. (4.) decembrī latviešu lielinieku ierosmē un vadībā bija nodibināta jauna *Latgales Pagaidu Padome*, kas arī iestājās par Latgales apvienošanu ar pārējo Latviju un nosūtīja šai lietā savu pārstāvi pie Nacionālo lietu komisāra (J. Staļina) uz Pēterpili. šīs padomes 26. (13.) decembra sēdē minētais delegāts ziņoja, ka „komisārs šo soli apsveicis un apņēmis šo darbu veicināt, paziņojot to oficiāli Vitebskas guberņas pārvaldei un Vidzemei”. [190] (Latviešu lielinieku vadītais apvienošanas darbs tomēr palika pusceļā, jo 1918. gada februārā otrajā pusē Vidzemi un Latgali okupēja vācu karaspēks).

No 1917. gada 29.(16.) līdz 31.(18.) decembrim Valmierā notika Latvijas Strādnieku, Kareivju un Bezzemnieku II kongress, [191] kuŗā piedalījās vairāk nekā 300 delegātu, vairumā (258) lielinieki. Kongresu nolēma noturēt pilsētas luterāņu baznīcā, un to atklāja Iskolata priekšsēdis P. Roziņš-Āzis. [192] Latviešu lielinieku pašpārliecību un varas apziņu tai laikā raksturo LSD CK locekļa J. Krūmiņa (Pilāta) apsveikuma vārdi: „Latvijas Sociāldemokratija ir pierādījusi, ka viņa tiek galā ar viņas uzdevumiem un var dot palīga spēkus arī Krievijai. Mēs esam pārliecināti, ka viņa to spēs darīt arī uz priekšu...” [193]

Latvijas autonomijas jautājumā kongress pieņēma LSD XV konferences rezolūciju, kas izteikta šādos vārdos:

„Konference atzīst vienotas Latvijas (Kurzemes, Vidzemes un Latgales) autonomiju, kuŗai par pamatu ir demokratiskais centrālisms, t.i., tāda iekārta, kuŗa neiziet ārā no Krievijas proletariāta diktatūras dekrētu principu rāmjiem un tanī pašā laikā nodrošina Latvijas darba demokrātijas visplašāko pašnoteikšanos.” [194]

Kāpēc latvieši un citi nekrievi nedrīkst pilnīgi atdalīties no Krievijas, to kongresā ļoti zīmīgi izskaidroja Pēterpils latviešu sociāldemokrātu grupas (Prometeja rajona) pārstāvis S a l n a , proti;

„Krievija bez Latvijas, Somijas un citām revolucionārām nomalēm nevar veikt to, kas vajadzīgs priekš darba tautas valdības nostiprināšanas...” [195] Tik zemu tā tad latviešu lielinieki toreiz vērtēja krievu tautas revolucionāros spēkus, un tik lielu nozīmi tie piedēvēja apspiesto nekrievu tautu aktivitātei Krievijas revolūcijā.

Kongress ievēlēja Latvijas Strādnieku, Kareivju un Bezzemnieku Padomi (69 locekļus), un tā savukārt — Izpildu komiteju (Iskolatu), kuŗas priekšsēdis atkal kļuva F. Roziņš-Āzis, priekšsēža vietnieks — O. Kārklīņš. Kongress pieņēma rezolūciju par padomju varu un proletariāta diktatūru Latvijā, kuŗā teikts: „Augstākais varas orgāns Latvijā skaitās Deputātu Kongress, kuŗš pilnīgā saskaņā ar Tautas Komisāru valdību, kamēr tā iet vienu ceļu ar Krievijas revolucionāro sociāldemokratiju, lemj par visiem jautājumiem, kuŗi attiecas uz Latviju.”

Kongress arī deklarēja, ka tūlīt jāķeras pie sociālisma īstenošanas un pieņēma lēmumu par visas zemes, mežu, ūdeņu un dabas bagātību nacionalizāciju, atstājot pagaidām sīkgruntnieku īpašumus viņu lietošanā. [196]

Savā „Manifestā visiem Latvijas iedzīvotājiem” kongresa ievēlētā Padome noraidīja jebkādu „pilsonisku demokrātismu” un paskaidroja: „... par visu iedzīvotāju pilsoniskām tiesībām nevar būt runa, kamēr nav galīgi un pilnīgi salauzta katra pilsonisko šķiru pretestība proletāriešu valsts iekārtai — Padomju Valdībai.” [197] Kongress nobeidza savu darbu, cerot uz drīzu sociālistiskās revolūcijas uzvaru Rietumeiropā, un delegāti lielā

pacilātībā nodziedāja dedzīgā nacionālista J. Akurātera 1905. gadā sacerēto dziesmu „Ar kaujas saucieniem uz lūpām”. [198]

Tādā kārtā no padomju vēlēšanām tika izslēgtas „mantīgās šķiras” un likvidēta preses brīvība. Drīz vien aizliedza izdot ne vien „Līdumu” un „Laika Vēstis”, bet arī mazinieku „Strādnieku Avīzi”. [199] Jau novembrī lielinieki uz īsāku laiku bija arestējuši vairākus latviešu virsniekus un LKNS darbiniekus. [200]

Tomēr atšķirībā no lielinieku mazākuma diktatūras Krievijā, latviešu lielinieki 1917. gada beigās Latvijas neokupētajā daļā varēja atsaukties uz plašu tautas slāņu atbalstu viņu nodibinātajai padomju varai. Par to liecināja Krievijas Satversmes Sapulces vēlēšanas, kas notika novembra beigās un decembra sākumā. Šajās vēlēšanās LSD ieguva vairāk nekā 72% no visām Vidzemē nodotajām balsīm. [201] Padomju vara Vidzemē tai laikā tātad bija vairākuma diktatūra. Šī politiskā vara atradās pilnīgi latviešu rokās, un aiz tās stāvēja arī latviešu bruņotie spēki — strēlnieku pulki. Ļeņina valdība toreiz pati bija lielā mērā atkarīga no latviešu karaspēka atbalsta, un latviešu lielinieki pavisam netraucēti varēja rīkoties savā zemē.

Taču LSD popularitāti tautā jau tanī laikā bīstami sāka apdraudēt tās dogmatiski sociālistiskā programma, it īpaši zemes jautājumā. „Mēs vienmēr nonākam pie melna sliekšņa; tā ir — vecu vecā, sava kaktiņa ideja. Tas ir tas lāsts, no kuŗa vēl arvien nespēj atsvabināties bezzemnieks... Uz šīm laukstrādnieka vājības stīgām spēlē arī mūsu Zemnieku Savienība,” pamatoti norādīja kāds delegāts Latvijas Strādnieku, Kareivju un Bezzemnieku II kongresā. [202]

Kerenskij slagen av en lettisk styrka.

Han uppges ha flytt för att förena sig med Kaledin.

IIAPARANDA fredag. (Sv. T.)
Underrättelser från Petrograd meddela, att Kerenskij är slagen genom att en lettisk styrka på 30,000 man kommit bolsjeviki till hjälp. Kerenskij hade aldrig kommit längre än till Tsarskoje Selo. Han uppges ha flytt för att söka förena sig med Kaledin. Bolsjevi-

iedru laikraksts „Social-Demokraten“ (7.11.17) 1. lappusē raksta: „Latviešu gāspēks sakāvis Kerenski.“ Rakstā minēts, ka 30.000 latviešu karavīri nākuši lieliniekiem līgā.

Frīdrihs Roziņš-Āzis, sociāldemokrāts (vēlāk lielinieks), kas kā emigrants 1899. g. devās Londonu, kur rediģēja mēnešrakstu „Latviešu Strādnieks“. 1904. g. iznāca Roziņa „Latviešu zemnieks“ — agrārā vēsture, kur pirmo reizi vēsturiskās attīstības pamatā bija likti saimnieciski un sociāli faktori. 1917. g. Roziņš ievēlēja par t.s. Iskolata priekšsēdi. Miris 1919. g. Rīgā.

II. MĒĢINĀJUMS SASAUKT LATVIJAS
SATVERSMES SAPULCI

Latweeschu Paq. Naziona: lās Pabowrs telegrama ahr: walstīm un tantam:

Cewebrojot latwju tuulas senenās
teekmes pebz politiskas bīh:ribas un
autonomas Latvijas, kas jo īrilti pa-
rahbjās 1903. gada atmarinaschanas
zihads, un nokabioees uf tautu paš-
noteikschands teekhu principu pamata,
Latweeschu Paaidu Nazionālā Pādome
uf wistingrako projektē pret jebkuru
Latvijas sabalischanu un li ihpasti
pret Kurfemes waj arī wilas Latvijas
peeweenoschanu, waj tati sabda sūiti-
schinu pee Wahrijas, īst or to na-
sludina, ka Latvija, luru eēt Wldienie,
Kurfeme un Estānie ir autonoma
walsts weeniba, kuras stahwosti, atte-
zibas uf ahreent un eekšhejo eekahrtu
notelks winas šutwertmes šapulze un
tantas plebisjits.

Waj Latvijai gaidams meers.

Kreeweem ir paruna. lai beheninsh
sallejas, tant īstai neraudatu. Un nu
wisch saitejas. Šestdeen īsta publiz la
wahju aukrumfrontes wir-pawehlneesa
atbilde kreewijas „parlamentareem“
Gruhli eedomatees kaulks komisskaku.
Wahju diwihjas komandees generals
lon hoimeistērs ir eedewis nuh:nu. uf

Pretlielinieciskās
apriendas labi
saprata šis
lielinieku šķietami
stiprās varas
nedrošos pamatus
un neatlaidīgi
turpināja oktobra
vidū aizsākto
nacionāli politisko

**„Laika Vēstis”, 1917. g. 4. decembrī (21.
novembrī), 40. num., 1. lp. LPNP
telegramma ārvalstīm un tautām**

(LPNP) organizācijas darbu, kas ieguva ievērojamu nozīmi jau tuvākajā nākotnē. Vēl tomēr jāatzīmē *kāds visu politisko virzienu kopīgs pasākums* Latvijas autonomijas jautājumā 1917. gada pēdējos mēnešos. Tas bija mēģinājums sasaukt demokrātiski vēlētu *Latvijas Satversmes Sapulci*, kas literatūrā līdz šim reti pieminēts. [203]

Prasība sasaukt Latvijas Satversmes Sapulci parādījās latviešu presē tūlīt pēc februāra revolūcijas (JG 59, 13. lp.), taču ar šī nodoma īstenošanu nebija veicies. Kad aktīvākie latviešu pilsoņu pārstāvji oktobra vidū Pēterpilī sāka priekšdarbus Latviešu Pagaidu Nacionālās Padomes sasaukšanai, tad kreisajā spārnā pēkšņi radās interese par Latvijas Satversmes Sapulci. 21. (8.) oktobrī „Latvju Strēlnieks” publicēja lielinieciskās Kurzemes Pagaidu Zemes Padomes (JG 59, 17. lp.) Izpildu komitejas priekšsēža P. D a u g e s rakstu, kas aicināja demokrātiski vēlēto Vidzemes Zemes Padomi „ņemt Latvijas Satversmes Sapulces sasaukšanas iniciatīvu savās rokās”. Tas jādarot, lai novērstu tautas gribas viltošanas mēģinājumus, jo tautas vārdā varot runāt tikai visas tautas vēlēts orgāns, nevis kāda „Nacionālpadome” vai „Latviešu kongress”. P. Dauge arī norādīja: Latvijas Satversmes Sapulcei jāsanāk ne vēlāk par Krievijas Satversmes Sapulci, tai būs jāizstrādā Latvijas satversme un jāsūta pārstāvji gaidāmajā miera konferencē, tautību kongresos un visur, kur tiek prasīta visas tautas uzstāšanās.

Minētais P. Dauges raksts nav datēts, bet tas katrā ziņā ir sacerēts pirms 18. (5.) oktobra, jo tajā dienā Kurzemes Pagaidu Zemes Padomes Izpildu komiteja apspriedē ar Vidzemes Zemes Padomes delegātiem un tās valdes locekli maziņu T. Līvintālu vienprātīgi nolēma, „ka jādibina centrāls orgāns visu Latvijas daļu sociālās, kulturālās un politiskās darbības centralizācijai”, kas ievēlams vispārējās, tiešās, aizklātās un proporcionālās vēlēšanās. [204]

Vidzemes Zemes Padomes Autonomijas sekcija (nodaļa) tad arī saziņā ar Padomes valdi nolēma sasaukt 27. (14.) novembrī politisko partiju, sabiedrisko organizāciju un Zemes Padomju priekštāvju apspriedē Latvijas Satversmes Sapulces jautājumā. [205] Noliktajā dienā apspriede notika Valkā, un tajā piedalījās kā lielinieku, tā maziņu un pilsoņu delegāti. [206] Pēc īsām debatēm ar visām balsīm pieņēma maziņa P. Birkerta iesniegto rezolūciju, kurā teikts: „Ievērojot to, ka Krievijas revolūcija atsvabinājusi ne tikai atsevišķus pilsoņus, bet arī veselas tautas, dodot tām pašnoteikšanās tiesības... apspriedē atzīst, ka

nepieciešami sasaukama Latvijas Satversmes Sapulce.”

Sanāksmes dalībnieki pieņēma arī lēmumu, ka vēlēšanu tiesības ir visiem Latvijas iedzīvotājiem (arī Latgales) un visiem Latvijas bēgļiem Krievijā, kas sasnieguši 18 gadu vecumu. Latvijas Satversmes Sapulces sasaukšanu uzdeva nokārtot vēlēšanu komisijai, (paplašinātai Autonomijas nodaļai) un pašas vēlēšanas nolēma izdarīt 1918. gada janvāra pirmajās dienās, lai Satversmes Sapulce varētu sanākt ne vēlāk par 15. janvāri. Apsprīde izteica vēlēšanos, lai par Latvijas Satversmes Sapulces sasaukšanu informētu ārzemes un Krieviju. Lai segtu vēlēšanu izdevumus, nolēma dibināt vēlēšanu fondu līdzekļu vākšanai. [207]

6. decembrī (24.11.) „Brīvajā Strēlniekā” parādījās uzsaukums: „Uz Latvijas Satversmes Sapulci!”, ko bija parakstījis Vidzemes Zemes Padomes Autonomijas nodaļas priekšsēdis T. Līventāls un sekretārs P. Birkerts. Tajā lasāmi šādi jūsmīgi vārdi:

„Ilgus gadu simteņus latvju tauta ir dzīvojuši citu tautu aizbildniecībā un varā... viss ir ticis spiests un žņaugts no divkāršēja svešniecības jūga — krievu un vācu... Pēc šīs [jaunās Latvijas] iekārtas izstrādāšanas nevar ķerties tikai viena vai otra šķira. Te jāstrādā visas Latvijas priekšstāvjiem... Pilsoņi, Latvija gaida uz jums! Nāciet un darait to gaišu, ērtu, brīvu!”

Taču tai laikā latviešu lielnieki (acīm redzot krievu lielnieku ietekmē) pēkšņi bija mainījuši savu viedokli Satversmes Sapulces jautājumā. Viņu publicists P. Vīksne paskaidroja „Brīvā Strēlnieka” slejās 23. (10.)decembrī: „... nekādas vēlēšanas, nekādas Latvijas Satversmes Sapulces (mans retin. U.Ģ.) jeb nacionālpadomes tagadējais brīdis no Latvijas proletariāta neprasa. Visas tās ir buržuāzijas un pa daļai sīkburžuāzijas prasības... Latvijas kuģi stūrēs nevis nacionālpadomes, bet gan strādnieku izpildu vara — Iskolats...” [208]

Uz šo lielnieku politisko kūleni asi reagēja mazinieks T. Līventāls plašā rakstā „Dažas piezīmes Latvijas Satversmes Sapulces lietā”, ko 27. (14.) decembrī iespieda „Brīvais Strēlnieks”. Tajā cita starpā norādīts: „Jau no Latvijas Sociāldemokratijas nodibināšanas laikiem uz viņas karoga, zīmējoties uz Latviju, ir stāvējis lozungs: 'Autonomā Latvija'... Iebildums, ka Latvijas Satversmes Sapulces sasaukšana varētu kavēt Krievijas revolūciju, neiztur nekādu kritiku... Patlaban notiek miera sarunas. Ko ir darījusi LSD, lai būtu informēta par Latvijas likteni?... Bet patiesībā Latvijas Satversmes Sapulces pretinieku motīvi ir citi. Lieta tā, ka novembra otrā pusē lielnieku lēģerī krasi mainījās uzskats par Krievijas Satversmes Sapulci (mans retin. U.Ģ.) Tagad tiek apšaubīta Satversmes Sapulces lietderība [209] ... Tādēļ [sauc], lai dzīvo proletariāta un nabadzīgās zemniecības diktatūra... kaut gan pāris nedēļas atpakaļ uz sava karoga tie rakstīja: 'Lai dzīvo Satversmes Sapulce!'... bez Latvijas Satversmes Sapulces nav iedomājama Latvijas autonomija.”

Prasību par Latvijas Satversmes Sapulces sasaukšanu mazinieku pārstāvis A. Rudevics aizstāvēja Latvijas Strādnieku, Kareivju un Bezzemnieku II kongresā, kas 29.(16.) decembrī sanāca Valmierā. Viņš norādīja: „Mēs esam par Satversmes Sapulces sasaukšanu. Tas lozungs jau rakstīts sen sociāldemokrātu programmā un nav vēl

striņots. Vēlētos, lai kongress izvēlētos ceļu, kuŗš apvienotu visus demokrātiskos spēkus." Lielinieku delegāti runātāju izsvilpa. [210] Turpmākajās kongresa debatēs lielinieks O. Kārklīņš, kas pats pirms mēneša bija balsojis par Latvijas Satversmes Sapulces sasaukšanu, nepieskaroties Rudevica argumentiem, atbildēja: „Mazinieki prasa Satversmes Sapulci Latvijā, vēl kādu augstāku varu par mūsu kongresu — augstākas varas nevar būt...” [211] Pret tai laikā ietekmīgās LSD gribu iesāktos vēlēšanu priekšdarbus, protams, vairs nebija iespējams turpināt. Laužot savas agrākās deklarācijas, rezolūcijas un solījumus, lielinieki bija izjaukuši demokratiski vēlētas Latvijas Satversmes Sapulces sasaukšanu 1918. gada sākumā. Šī svaidīgā un oportūnistiskā rīcība radīja nepatiku arī aktīvākajos partijas biedros. Tas skaidri izpaudās LSD XV konferencē, kas notika 27.(14.) un 28.(15.) decembrī Valmierā.

Delegāts Zaķis šajā konferencē izteicās: „Latvijas Satversmes Sapulces un autonomijas jautājumos CK-jai ne tik vien kā nebija savu domu, bet pirmā jautājumā viņas domas bija nepareizas, un otrā viņa kliboja. Tagad CK-jai pašai jāuzstājas pret saviem bijušiem soljiem... [212]

Delegāts Mežiņš rezignēti konstatēja: „Satversmes Sapulces lozungs un viņas tradīcijas kā smags slogs gulstas uz mums... Mūsu cerība ir Vakareiropas sociālistiskā revolūcija...” O. Kārklīņš mierināja savus partijas biedrus: „Pēc sava proletāriskā rakstura Latvija iet priekšgalā — nekur proletariāta vara netiek tik konsekventi izvesta kā še...” [213]

Latviešu Pagaidu Nacionālās Padomes valde. Sēž (no kreisās uz labo): K. Bachmanis, J. Rubulis, V. Zāmuēls, J. Palcmanis, K. Pauļuks. Stāv: V. Siliņš, O. Nonācs, K. Skalbe, J.

Akurāters, E. Laursons

12. LATVIEŠU PAGaidu NACIONĀLĀ PADOME

Kaut arī neokupētajā Latvijas daļā visa vara pēc Oktobra revolūcijas atradās latviešu lielnieku rokās, Latviešu Pagaidu Nacionālās Padomes iniciatoriem (JG 61, 42. lp.) tomēr izdevās sasaukt LPNP pirmo (dibināšanas) sesiju. [214] Tā notika Valkā no 29.(16.) novembra līdz 2. decembrim (19.11), un uz to bija aicināti pārstāvji no 1) visām latviešu Zemes Padomēm, 2) latviešu kaŗavīru organizācijām, 3) latviešu bēgļu centrālajām organizācijām, 4) visām latviešu politiskajām partijām, 5) latviešu kooperatīvu centrālajām organizācijām un 6) bija paredzēti arī (turpmāk) pārstāvji no latviešu kolonijām Krievijā un ārzemēs. Aicināti tādā kārtā bija apmēram divdesmit organizāciju pārstāvji, taču ne lielnieciska LSD, ne arī tās organizācijas, kur lielniekiem bija noteikšana, savus delegātus nesūtīja. Nebija latgaliešu sociālistu (Latgaliešu tautas komiteta) pārstāvju, bet Latvijas revolucionāro sociālistu partijas (sociālrevolucionāru) delegāti ieradās ar nokavēšanos. Mazinieki piedalījās — informācijas nolūkos. Kā balstiesīgas organizācijas sesijā bija pārstāvētas tomēr vairāk nekā puse no iepriekš paredzētajām.

LPNP Organizācijas birojs savā aicinājumā uz sanākumi bija norādījis, ka to sasauc, „lai izšķirtu neatliekamās latviešu dzīves pamata jautājumus (mans retin. U.Ģ.), piemēram, par Latviešu Satversmes Sapulces sasaukšanu, Nacionālā fonda dibināšanu, ārzemju informēšanu un latviešu jautājuma realizēšanu tiklab attiecībā pret Krieviju, kā arī sabiedrotiem, sevišķi tuvojoties miera sarunām.”

Sesiju 29.(16.) novembrī atklāja Organizācijas biroja priekšsēdis I. Goldmanis, uzsvērdams: „Varbūt tikai pēc gadu simteņiem pienāks Latvijai tik svarīgs un nopietns brīdis kā tagad. Mums jāapzinās momenta svarīgums un sakarā ar to jārikojas, vienprātīgi jāsadod rokas kopējā darbā par Latvijas laimi un nākotni.” [215] Sapulces prezidijā ievēlēja A. Klīvi (Kurzemes Zemes Padome), V. Rubuli (Latgales bēgļu CK), Z. Meierovicu (LZS) un J. Palcmani (LKNS); sekretariātā — A. Dobeli (Kurzemes Zemes Padome), J. Akurāteru (LKNS) un V. Streļeviču (Latgales Pagaidu Zemes Padome).

29.(16.) novembra sēdes pārrunās svarīgākais bija jautājums par sadarbību ar kreiso spārnu. Z. Meierovics aizrādīja, ka LPNP jāiesaista visi tautas slāņi. Tādēļ jāaicina talkā Vidzemes Zemes Padomes sociāldemokrātu (lielnieku) frakcija un šīs partijas CK, tāpat arī pārējās sociāldemokrātu grupas, kuŗas sapulcē nepiedalās. Šo priekšlikumu delegāti pieņēma un turpmākajās debatēs apsprieda sapulces kompetences jautājumus.

Mazinieku pārstāvji, kas bija ieradušies informācijas nolūkā, iebilda, ka sapulcei nav juridiskās kompetences (tajā esot gan daudz

spējīgu, izglītotu personu) jo tā nav demokrātiski vēlēta, bet sastādīta no vairāku organizāciju un partiju pārstāvjiem. Arī radikāldemokrāts J. Zālītis domāja, ka „ši sapulce nevarēs sevi uzskatīt par Tautas Padomi, ja... nenāks klāt arī otra puse.” Citi delegāti (J. Goldmanis, K. Bachmanis, J. Akurāters, F. Vītolņš, K. Skalbe, A. Dobelis, J. Palcmanis, J. Lapiņš, V. Rubulis, P. Lazdāns) norādīja, ka tik kritiskā laikā nevar strīdēties par formāliem kompetences jautājumiem, bet jādara iespējams, lai glābtu Latviju (un panāktu Latgales apvienošanu ar pārējiem latviešu novadiem). LPNP arī esot domāta tikai kā centrāls pagaidu orgāns līdz tam laikam, kad būs iespējams sarīkot demokrātiskas vēlēšanas. Beidzot nolēma kompetences jautājuma izšķiršanu atlikt un ievēlēja piecu vīru komisiju (S. Kambalu, V. Rubuli, Z. Meierovicu, J. Goldmani un K. Skalbi) sarunām ar Vidzemes Zemes Padomi un revolucionāro kreiso spārnu.

30. (17.) novembra sēdē noskaidrojās, ka komisijai nav izdevies panākt vienošanos ar latviešu lieliniekiem, kas priekšlikumu sadarboties noraidījuši. [216] Tomēr debates par šo jautājumu turpinājās, un „revolucionārās sociāldemokratijas” viedokli izskaidroja Vidzemes Zemes Padomes pārstāvis K. Seržants, kas sēdē piedalījās informācijas nolūkos. Atbildot uz pilsoņu pārmetumiem par sadarbības jaukšanu, viņš teica: „Tā partija (lielinieki), kuŗas vārdā es runāju, neatzīst nekādu piekāpšanos. Ja politiska partija politiskā revolūcijā mēģina pieslieties citām partijām, tad tas nozīmē partijas nāvi.” Viņš gan atzina par pareizu pilsoņu aizrādījumu, ka Rietumeiropā sociāldemokrāti no internacionālisma pāriet nacionālismā, bet savukārt uzsvēra: „Vienīgie īstie sociāldemokrāti un internacionālisti, kas nes sociālisma gaismu visā pasaulē, ir krievu revolucionārā sociāldemokratija, ar kuŗu latviešu lielinieki iet roku rokā.” [217]

O. Nonācs (LZS) aizrādīja uz Ukrainas, Somijas un Kaukāza tautu sekmīgo atbrīvošanās darbu. Viņš cita starpā teica: „Pāri ir palicis tikai Lielkrievijas purvs, no kurienes nāk visām malienēm un sevišķi Latvijai naidīgās centrālisma tendences. Šo sliktākās zortes Krievijas demokrātijas virzienu tagad mūsu lielinieki ir pieņēmuši par savu... Laiks prasa, lai Nacionālā Padome nekavējoties sāktu darboties.”

30. (17.) novembra vakarā sapulce ar 18 pret vienu (M. Antona) balsi pieņēma A. Dobeļa un K. Skalbes iesniegto rezolūciju, ar kuŗu sapulce sevi pasludināja par Latviešu Pagaidu Nacionālo Padomi. Pēc tam ievēlēja vairākas (4) komisijas un pieņēma darba kārtību.

Pārrunājot Latvijas aktuālo situāciju, J. Goldmanis izteicās: „Pret Krieviju mums jāiegūst pilnīga pašnoteikšanās, neizslēdzot arī pilnīgu neatkarību... mums savi skati jāvērš uz sabiedrotiem...” Līdzīgās domās bija arī K. Skalbe un Dr. P. Zālīte, kuŗš piebilda: „Ja Nacionālā Padome atrastu par iespējamu, būtu nepieciešami izsludināt neatkarīgu Latviju.”

1. decembrī (18.11.) LPNP apsprieda izstrādāto deklarāciju pieņemšanu. K. Bachmanis (nāc. dem.) izteica domas, ka latviešu sabiedrības vairākums tieši prasot Latvijas patstāvību. Šī ideja gan esot vēl jauna, bet tā iesakņošoties un izplatīšoties. Dr. P.

Zālīte referēja par latviešu tautas pašnoteikšanos un secināja: „Latvijas jautājums tagad ir internacionāls. Latvijai jāpiedalās arī miera konferencē. Mieru slēdzot, var notikt tā, ka abām pusēm izdevīgāk būs dot mums patstāvīgu valsti.”

Pret pilnīgu neatkarību un par federāciju ar Krieviju izteicās sociālrivolucionāri (Latvijas revolucionāro sociālistu partija); tāpat nostājās arī LZS, kuŗas pārstāvji iesniedza šādu paziņojumu:

„LZS mazais kongress... atzīdams principā Latvijas valsts ideju un deklarācijas nepieciešamību, neatrod par iespējamu deklarēt Latvijas valsti tik ilgi, kamēr Krievija pastāv kā lielvalsts un kamēr Latvijas likteņa izšķiršana atrodas tiešā atkarībā no Krievijas sabiedrotiem. (Parakstījuši: A. Klīve, O. Nonācs un J. Melderis).” Šo rakstu LPNP pieņēma zināšanai. Latvijas Satversmes Sapulces sasaukšanas jautājumā nolēma sadarboties ar Vidzemes Zemes Padomes Autonomijas sekciju (kā iepriekš attēlots, arī šis sadarbības mēģinājums neizdevās, jo lielinieki pēkšņi mainīja savu viedokli un nostājās pret demokrātiski vēlētu Satversmes Sapulci).

2. decembrī (19.11.) LPNP pārrunāja leišu (Dr. Šļupa) ierosinājumu par leišu un latviešu valsts dibināšanu. Vairāki runātāji aizrādīja, ka leišu politika atrodas vācu orientācijā un tāpēc neizdevīga. Delegātu noskaņojums šai lietā bija atturīgs un nekādu lēmumu par to nepieņēma.

LPNP ar visām balsīm nolēma sūtīt uz ārzemēm trīs vīru delegāciju ar direktīvām: cīnīties par pilnīgu tautas pašnoteikšanos. Šajā delegācijā ievēlēja J. Kreicbergu, Z. Meierovicu un J. Čaksti. Nolēma nodibināt LPNP Ārzemju nodaļu, kooptējot tur Latviešu informācijas biroju Pēterpilī [218] Bez tam pieņēma priekšlikumu dibināt (Nacionālā fonda vietā) LPNP Finanču nodaļu.

Pēc tam sanāksme apsprieda un pieņēma apsvēkumus, rezolūcijas un deklarācijas, kuŗas redakcijas komisijas vārdā proponēja J. Zālītis. Tās nosūtīja 1) Ukrainu Centrālajai Radai (Padomei), 2) [Krievijas] Tautu Padomei Kijevā, 3) Somijas parlamentam, 4) Krievijas revolucionārajai demokratijai un 5) ārvalstīm un tautām. LPNP viedoklis Latvijas jautājumā visskaidrāk izteikts „Deklarācijā ārvalstīm un tautām”, kur paskaidrots:

„... LPNP... pasludina, ka Latvija, kuŗā ieiet Vidzeme, Kurzeme un Latgale, ir autonoma valsts vienība, kuŗas stāvokli attiecībā uz ārieni un iekšējo iekārtu noteiks viņas Satversmes Sapulce un tautas plebiscits.” [219]

Šī 1917. gada 2. decembra (19.11.) deklarācija tātad vēl nerunā par pilnīgi neatkarīgu Latviju, kaut gan arī neizslēdz šādu iespēju nākotnē. Formulējums — „Latvija ir autonoma valsts vienība” — norāda, ka domāts par federatīvu republiku, un tā to neapšaubāmi sapratuši LPNP locekļi, kas deklarāciju izstrādāja un pieņēma. To apstiprina arī iepriekš atreferētās debates. LZS iesniegums 1. decembrī (18.11.), kā arī Ukrainu Centrālajai Radai

nosūtītais apsveikums, kas beidzās ar saukli: „L a i n o s t i p r i n ā s t a u t u f e d e r ā c i j a s i d e j a !”

Tomēr jau šajā LPNP pirmajā sesijā vairāki delegāti bija iestājušies par pilnīgi neatkarīgu Latviju, un viņu viedoklis, kā redzēsim, drīz vien uzvarēja.

Sesijas nobeigumā tika nokārtoti vēl vairāki organizatoriski jautājumi: par LPNP valdes priekšsēdi ievēlēja advokātu V. Zāmuēlu, par sekretāru — K. Bācbmani. Ievēlēja arī LPNP nodaļu vadītājus un locekļus, nosakot, ka valdei un nodaļu centriem jāatrodas Valkā, bet Ārlietu nodaļas centram — Pēterpilī. Vienprātīgi pieņēma apsveikuma telegrammu J. Raiņim Šveicē. Pirmā sesija savu darbu beidza 2. decembra (19. 11.) vakarā ar īsu J. Goldmaņa runu. Viņš izteica vēlējumu: „Kaut notiktos, ka jau otrai sesijai sākoties mēs varētu atgriezties savā galvas pilsētā un Kurzemē ar latvju sarkanbaltsarkano karogu pār mūsu galvām un tos pirmos darbus, ko mēs še iesākuši, spētum tur godam nobeigt kā Latvijas valsts pilsoņi!” LPNP valde 5. decembra (22.11.) sēdē principā pieņēma uzsaukumu latviešu tautai, ko bija sarakstījusi sevišķa komisija (V. Zāmuēls, O. Nonācs, J. Akurāters, K. Skalbe un V. Siliņš). Uzsaukumu vēl nedaudz pārlaboja, un „Līdumā” (tāpat „Laika Vēstis”) tas parādījās 8. decembrī (25.11.), bet nedēļu vēlāk arī Maskavas „Dzimtenes Atbalsī”. To izplatīja arī ar proklamāciju, telegrāfa un dažu krievu laikrakstu palīdzību.

Uzsaukums adresēts „V i s i e m l a t v i e š i e m” un tajā paziņots par LPNP nodibināšanu, deklarēts, ka „Latvija, t.i. Kurzeme, Vidzeme un Latgale ir autonoma un nedalāma valsts vienība, par kuŗas iekšējo iekārtu un attiecībām uz ārieni lems viņas Satversmes Sapulce”. Tas beidzas ar vārdiem:

„Latvieši! Lielais atlaišanas vārds ir atskanējis: pašnoteikšanās tautām! Negaidiet vairs citas atlaišanas! Ņemiet sev paši, ko vēsture jums dod un esiet gatavi notīrīt savas durvis no svešiem apspiedējiem! Ņemiet sev paši šo zemi, kuŗu mūsu tēvi pirkuši ar saviem asins sviedriem un celiet tur labāku valsti nekā to, kuŗa tagad iet bojā. Lai dzīvo brīva, apvienota Latvija!” [220]

Ar atsevišķu uzsaukumu, kas presē parādījās 1918. gada janvārī, LPNP griezās pie latviešu strēlniekiem, aicinot tos novērsties no lielniecisma un „domāt par Latvijas un savu nākotni”. [221] Bez tam tika izplatīti uzsaukumi pret lielinieku varmācībām (laikrakstu slēgšanu) un pret vācu aneksijas plāniem Latvijā. [222]

Pēdējais jautājums sevišķi saasinājās, kad 1917. gada decembra beigās sākās padomju valdības un Vācijas miera sarunas Brest-Litovskā. Izklīdētās latviešu tautas nacionālā eksistence tai laikā bija ārkārtīgi apdraudēta, un dzejnieks (sociālrevolucionārs) Apsešdēls savā rakstā „Ko mums gribēt?” nāca ar šādu ieteikumu: „... mieru slēdzot, mums latvjiem noteikti jāuzstājas tautību atšķirt no valsts un organizēt kā tiesisku būtni (mans retin. U.G.)...” [223]

Taču Apsešdēls tāpēc neatsacījās no Latvijas valsts idejas un turpat aizrādīja, ka „doma par pilnīgu Latvijas politisku patstāvību kļūst pamazām arvienu populārāka”. Bet arī „L i e l l a t v i j a” (ar to acīm

redzot saprotot Latviju, kurā ietilptu arī Latgale. U.Ģ.) pēc viņa domām apvienotu tikai 70% latviešu. Tādēļ latviešiem tik svarīgi būtu panākt, lai tautību atzītu par juridisku būtni (nodrošinot tai tādā kārtā nacionālu autonomiju). To pašu principu attiecinot uz minoritātēm Latvijā, panāktu arī tur visām tautībām pieņemamu politisku atrisinājumu. To viņš minētajā rakstā izsaka vārdos: „Latvijā nevalda neviena tauta, bet gan valda tās pilsoņu vairākums.”

Lielinieku un vācu miera sarunu laikā sanāca uz savu otro sesiju, kas notika no 1918. gada 28.(15.) līdz 31.(18.) janvārim Pēterpilī. [224] LPNP nodibināšana, tās deklarācijas un uzsaukumi nebija palikuši bez atbalss latviešu sabiedrībā. Daudzās latviešu kolonijās Krievijā bija nodibinātas LPNP nodaļas, un vairākas latviešu arodu savienības (dzelzceļnieki, pasta un telegrāfa darbinieki, agronomi, mērnieki) bija pieteikušas savu atbalstu Latvijas atjaunošanas darbā. Šajā sanāksmē arī nolēma paplašināt LPNP sastāvu ar arodu savienību un latviešu koloniju pārstāvjiem.

LPNP otrā sesijā pārrunāja visas iespējamās politiskās kombinācijas un varbūtības attieksmē pret Krieviju un Vāciju, beigās secinot, ka vienīgi pareizais ceļš ir cīnīties par patstāvīgu Latviju, cenšoties to panākt ar rietumu sabiedroto palīdzību. Noraidot jebkādu krievu vai vācu orientāciju un mērķtiecīgi orientējoties uz rietumu demokratijām, LPNP locekļi parādīja lielu politisku tālredzību un nojautu. Svarīgāko politisko lēmumu — „rezolūciju kaŗa un miera jautājumā” — LPNP pieņēma 30. (17.) janvārī ar 23 pret vienu (radikāldemokrata J. Zālīša) balsi. Tās saturs ir šāds: „Dibinādamies uz visas pasaules demokratijas atzītām un pasludinātām tautu pašnoteikšanās tiesībām, Latviešu Pagaidu Nacionālā Padome:

- 1) atzīst, ka Latvijai jābūt patstāvīgai demokratiskai republikai (mans retin. U.Ģ.), kas apvienotu Kurzemi, Vidzemi un Latgali;
- 2) protestē pret jebkuŗu Latvijas sadalīšanas mēģinājumu, it sevišķi pastrīpojot, ka latvju tautas pirmā un neatlaidīgā prasība ir Latvijas teritoriāla un etnogrāfiska nedalāmība
- 3) protestē pret katru miera noslēgšanas mēģinājumu, kas pārkāpj tautu pašnoteikšanās principu; un pēdīgi
- 4) nosoda tautas gribas viltošanu zem okupācijas un kaŗa apstākļu spaidiem.” [225]

Tādā kārtā bija radīta skaidra nacionāli politiska programma un noteikts politisks mērķis turpmākajam darbam. Nevienam tomēr nebija šaubu, ka to sasniegt būs grūti un ka Latvijas jautājuma atrisinājums var būt latviešiem mazāk labvēlīgs. To labi raksturo Z. Meierovica runa otras sesijas nobeigumā, kurā viņš paskaidroja: „Demokrātiska Latvijas republika — tā ir tā vadošā zvaigzne, kuŗai mums jāseko, tas ir mūsu zvērests, mūsu ideja, pēc kuŗas jācenšas, tas ir mūsu maksimums. Mūsu minimums ir — latviešu nedalāmība (mans retin. U.Ģ.). Abi šie principi ir

skaidri. Jācenšas pēc maksimuma, jādara viss, lai panāktu brīvu Latviju... lai kādi būtu spaidi..." [226]

No šī brīža LPNP arī konsekventi cīnījās par savas maksimālās programmas īstenošanu. Tā veica ievērojamu informācijas un propagandas darbu, [227] un tās ārzemju delegācija enerģiski iestājās par Latvijas interesēm, panākot, ka Lielbritānijas valdība atzina Latviju *de facto* vēl pirms Latvijas valsts oficiālās proklamēšanas. [228] Autonomas Latvijas valsts federāciju ar Krieviju visilgāk aizstāvēja latviešu maziņieki, kas atradās neokupētajā Latvijas daļā un Krievijā (kamēr latviešu maziņieki Rīgā jau 1917. gada septembrī pievērsās Latvijas neatkarības idejai). Šādā virzienā tad arī darbojās maziņieka F. Cielēna ierosmē dibinātā „Latvijas pašnolemšanās savienība”, kas 1918. gada maijā izplatīja „Manifestu Eiropas tautām”, protestējot pret Brest-Litovskas miera līgumu (t.i. pret Latvijas sašķelšanu), aizstāvot latviešu tautas pašnolemšanās tiesības un iestājoties par federāciju ar Krieviju. [229] Saņemot ziņu par Latvijas neatkarības proklamēšanu 1918. g. 18. novembrī, arī šie maziņieki atmeta domu par federāciju. [230]

*

Latvijas neatkarības ideja, ko pirmie 1917. gada jūlijā un augustā skaidri formulēja atsevišķi nacionāldemokrātu publīcisti Maska vā, kļuva par politisku mērķi divām centrālām politiskām organizācijām: vācu okupētajā Latvijas daļā par šo mērķi sāka cīnīties Rīgas DB (vēlākais) 1917. gada oktobra sākumā; par to pašu izšķīrās Valkā dibinātā LPNP savā otrā sesijā 1918. gada janvārī.

Līdz ar to bija beidzies neatkarības idejas teorētiskās noskaidrošanas un diskusiju periods, un sākās tās īstenošanas darbs — neatkarīgās Latvijas valsts organizēšanas laikmets. Tā turpmākā norise vairs neietilpst šī apcerējuma uzdevumos. Neapskatīti paliek arī tie mēģinājumi, ko baltvācu aprindās vācu okupācijas varas atbalstā bija pasākušas, lai radītu sākumā „Kurzemes hercogisti” un vēlāk — „Baltijas valsti”, kas atrastos Vācijas hegemonijā. Šais pasākumos piedalījās tikai pavisam nenozīmīgas un šauras latviešu aprindas, kurām nebija nekāda atbalsta plašākā latviešu sabiedrībā. [231]

Pareiza izrādījās latviešu demokrātisko politiķu pārliecība, ka „latviešu lielniecisms” bija pārejoša parādība, radusies sakarā ar nenokārtotajiem agrārajiem un sociālajiem apstākļiem Latvijā, nacionālo apspiestību un pasaules kara postījumu sekām.

Neatkarīgās Latvijas idejas īstenošanu neapšaubāmi veicināja tie starptautiskie apstākļi, kas izveidojās Pirmā pasaules kara un Krievijas revolūcijas gaitā. Taču mērķis nekad nebūtu sasniegts, ja latviešu sabiedrības politiski aktīvākajā daļā jau laikus nebūtu nobriedusi politiskā nacionālisma ideoloģija, un latviešu centrālās politiskās organizācijas nebūtu mērķtiecīgi un neatlaidīgi cīnījušās par latviešu nacionālās programmas maksimālo prasību — suverēnu Latviju.

K O P S A V I L K U M S

Latviešu politiskā nacionālisma ideoloģiju (prasību pēc nacionāli kulturālas un valsts autonomijas) izveidoja neliela latviešu sociāldemokrātu grupa (Dr. M. Valters, E. Rolavs, E. Skubiķis) Šveicē no 1900. līdz 1903. gadam. Ierosmi tie bija guvuši no Austrijas sociāldemokrātu idejām nacionālajā jautājumā un no Šveices federālās satversmes. Viņiem bija jācīnās gan pret latviešu sociāldemokrātu vairākuma vienaldzību nacionālajā jautājumā, gan pret latviešu pilsonības politisko bezrūpību un piekāpību Krievijas despotijas priekšā.

Šveices grupa atšķēlās no latviešu dogmatiskajiem marksistiem un 1903. gadā nodibināja nelielo Latviešu sociāldemokrātu savienību (1913. gadā to pārveido par Latvijas revolucionāro sociālistu partiju). Lielajā 1905. gada latviešu revolūcijā šī partija tad arī aizstāvēja Latvijas autonomijas prasību. Turpmākajos gados latviešu politiskais nacionālisms ieguva aizstāvjus arī LSD labajā spārnā, un vairāki ievērojami sociāldemokrāti sāka aktīvi iestāties par latviešu tautas nacionālajām interesēm (M. Skujenieks, J. Rainis, F. Cielēns u.c.). Pēc 1905. gada revolūcijas sagrāves lielāks skaits latviešu sociālistu pieslēgās liberālajai pilsonībai un tās presē sāka paust politiskā nacionālisma ideoloģiju. Tādā kārtā ideja par apvienotu un politiski autonomu Latviju (Kurzemi, Vidzemi un Latgali) sāka izplatīties arī demokratiskās pilsonības aprindās vēl pirms 1917. gada februāra revolūcijas.

Pasaules kara radītais posts, bēgļu traģiskais liktenis un latviešu strēlnieku pulku cīņas kāpināja latviešu nacionālo apziņu un aktivitāti. Jau pirms 1917. gada februāra revolūcijas parādījās sauklis „Brīvu Latviju brīvā Krievijā” un kā latviešu mazinieki (F. Cielēns, K. Kurševics), tā nacionāldemokratiski noskaņotas pilsoņu aprindas (DzA līdzstrādnieki Maskavā) jau bija izstrādājuši Latvijas autonomijas projektus vai tās pamatprincipus. Nozīmīgu darbu nacionālās propagandas laukā kara gados veica Latviešu nacionālā komiteja Šveicē (priekšsēdis — J. Rainis).

Pēc 1917. gada februāra revolūcijas Latvijas autonomija kļūst par vispārīgu demokratisku un nacionālu prasību, un parādās liels skaits dažādu deklarāciju un rezolūciju par šaurāku vai plašāku Latvijas autonomiju. Nodibinās pirmās īstās latviešu pilsoņu politiskās partijas. Svārstīga ir latviešu lielinieku nostāja nacionālajā jautājumā, kas 1914. gadā bija ieguvuši noteikšanu visā ietekmīgās LSD partijas aparātā. Sekodami pretrunīgajam „demokratiskā centrālisma” principam (noraidīdami domu par Krievijas pārveidošanu demokratisku republiku federācijā) un šķiru cīņas sauklim, tie tomēr vairākos gadījumos 1917. gadā sadarbojās autonomijas jautājumā ar pārējām latviešu politiskajām partijām un organizācijām (1917. gada 12. augusta deklarācija Rīgas pilī, delegācija pie Kerenska 1917. gada 2. oktobrī, mēģinājums sasaukt Latvijas Satversmes Sapulci pēc oktobra revolūcijas u.c.). Zināmos starptautiskos apstākļos (Kurzemes atdalīšanas un neitralizēšanas gadījumā) latviešu lielinieki (P. Stučka) solīja pat balsot par visu latviešu novadu atdalīšanu no Krievijas un apvienošanu vienā valstī kopā ar neitralizēto Kurzemi. Ar izveicīgu un enerģisku propagandu, uzstājoties kā noteiktākie cīnītāji par sociālu

taisnību, mieru un nacionālu brīvību, latviešu lielnieki guva ievērojamus panākumus plašos tautas slāņos un latviešu strēlnieku pulkos.

Krievijas Pagaidu valdības noraidīgā nostāja pret latviešu autonomijas centieniem radikālizēja latviešu nacionālo ideoloģiju: jau 1917. gada jūlijā un augustā LNDP publicisti (it īpaši E. Blanks un K. Upītis) skaidri deklarē neatkarīgās Latvijas ideju.

Pēc oktobra revolūcijas Latvijas neokupētajā daļā visu varu pārņēma latviešu lielnieki, nodibinot savu diktatūru. Par augstāko pārvaldes organu tie izsludina Latvijas Strādnieku, Kareivju un Bezzemnieku Deputātu Padomes Izpildu komiteju (Iskolatu). Tajā laikā tā ir vairākuma diktatūra, kas balstās uz radikālizēto latviešu strēlnieku pulku militāro spēku. Tā praksē īsteno vairākas Latvijas autonomijas programmas prasības — latvisku pārvaldi, latviešu valodu iestādēs, latvisku skolu. Lielnieki arī aktīvi iestājas par Latgales apvienošanu ar pārējo Latviju.

Vācu okupētajā Rīgā 1917. gada septembra beigās slepeni nodibinās Rīgas DB, kurā piedalās kā latviešu pilsonisko partiju, tā maziņu pārstāvji. Vēlākais 1917. gada oktobra sākumā DB izšķiras sākt cīņu par neatkarīgu Latviju. Par to pašu mērķi izšķiras 1917. gada 30.(17.) novembrī Valkā dibinātā LPNP (tajā ietilpst dažādu organizāciju un pilsonisko partiju pārstāvji) savā otrā sesijā, kas notiek 1918. gada janvāra beigās (Pēterpilī). Latvijas neatkarību LPNP cer sasniegt ar rietumu sabiedroto palīdzību, un šajā virzienā enerģiski darbojas tās Ārlietu nodaļa. Sākas Latvijas neatkarības idejas īstenošanas laikmets.

AUTORA PAPILDINĀJUMI

Kad bija pabeigts apcerējums „Latvijas neatkarības idejas attīstība”, man rokās nāca vēl daži materiāli par šo tematu. Tie negroza pētījumā izdarītos secinājumus, bet paplašina tā avotu bāzi un var noderēt tiem, kas tuvāk interesējas par šiem jautājumiem.

Piezīmes 1. nodaļai

1914. gada pavasarī Rīgā iznāca S. Olova (F. Mendera) brošūra *Jankaviss*, kas cita starpā atspoguļo LSD uzskatus nacionālajā jautājumā Pirmā pasaules kara priekšvakarā. F. Menders piederēja pie maziņu kreisā spārna, bet arī lielnieki šai brošūrā paustās domas nav kritizējuši. Minētā darba 102. lpp. teikts: „Latviešu marksisti nav vēl savu programmu nacionālajā jautājumā noteikti formulējuši. Tas viņiem būs jādara. Te mums šķiet latviešu strādnieku organizācijām vajadzēs pieņemt nacionālās autonomijas prasību.”

Piezīmes 4. nodaļai

1917. gada aprīlī Bernē iznāca Fr. Weissa (F. Mendera) apcerējums *Die baltische Frage im Weltkrieg und in der russischen Revolution*. Tur 56. un 57. lp. lasāms: „Unübersehbare Zukunftsmöglichkeiten eröffnen sich der lettischen Arbeiterklasse. Die Revolution zwingt sie, mit verdoppelter Kraft den Kampf... für die Autonomie des Landes der Letten in der russischen demokratischen Republik aufzunehmen... Die unmittelbaren Interessen der lettischen Arbeiterklasse verlangen, dass die lettische Nation... das breiteste Recht auf Selbstverwaltung erhalten...“ (Kā redzams, F. Menders jau tūlīt pēc revolūcijas izcelšanās pasvītroja nacionālā jautājuma nozīmi taču toreiz viņš vēl neprasīja Latvijai federatīvas republikas stāvokli. U.Ģ.)

Piezīmes 5. nodaļai

(visas turpmāk minētās publikācijas atrodas J. Mišņa bibliotēkā Rīgā). Šeit jānorāda vēl uz šādiem politiskiem rakstiem:

1) Latvijas Revolucionāro Sociālistu Partijas Programma un stātūti. Programma pieņemta partijas kongresā Briselē 1913. gadā. LRSP Rīgas komitejas izdevums Rīgā, 1917 (15 lp.). Šī brošūra vēlreiz izdota arī 1918. gadā, pie kam ievadā piezīmēts, ka programma ir novecojusi un tiks pārstrādāta.

Šajā programmā teikts: „... mūsu pienākums ir pabalstīt visiem līdzekļiem revolūciju Krievijā un radīt kopēju cīņas saskaņu starp attīstītām Krievijas tautām, lai kopējiem spēkiem neatlaidīgā cīņā sasniegtu Krievijas tautu brīvību un patstāvību. Cīņa par tautu politisko brīvību Krievijā ir nepieciešams solis attīstībā uz sociālo revolūciju... no sevišķa svara mums (Latvijā) ir agrārais jautājums.“ (5. lp.)

Šī partija prasīja apvienotu Latviju ar pilnīgām pašnolemšanās tiesībām, Latvijas Satversmes Sapulces sasaukšanu, tautas vēlētas ierēdņus un tiesnešus, tautas miliciju un muižnieku zemes atsavināšanu. Atsavinātā zeme atdodama demokrātiski organizētām bezzemes lauku sabiedrībām kopējai apstrādāšanai, neiejaucoties ar spaidu līdzekļiem mazgruntnieku īpašuma tiesībās.

2) Latvju Republikāņu Partija, Rīgā 1917 (15 lp.) Šo brošūru militārā cenzūra atļāva izdot 1917. gada aprīlī. Šī partija prasa sekmēt Krievijas pārveidošanu par demokrātisku federālu republiku, visu latviešu novadu apvienošanu vienā pašvaldības vienībā „Latvija” un latviešu valodas lietošanu tiesā, skolā un visās pašvaldības iestādēs.

3) Dr. M. Valters, Latviešu zemniecība kā politiska partija, 2. izd., LZS, Rīgā 1917 (21 lp.). M. Valters prasa, lai Pagaidu valdība nekavējoties izšķir nacionālo jautājumu un asi vēršas pret LSD sludināto „demokrātisko centrālismu”. Viņš raksta: „... mūsu nacionālās politikas mērķiem jābūt saistītiem ar kultūras politikas mērķiem vispār... pašnoteikšanās tiesības izpaužas reāli neatkarīgā tautas likumdošanā, neatkarīgā tautas pārvaldībā un tiesā. Ikvienas nacionālas partijas uzdevums ir to saprast un izteikt savā programmā. Lai nebauda ar ierunu, ka šis tiesību ideāls nozīmētu neatkarīgu Latvijas valsti. Valsts ir tas tiesību kopums, pēc kuŗa cenšas tautas un

latviešiem, kuŗi ir pierādījuši, ka tie prot piesavināties kultūras ieguvumus, nav ko būties piesavināties arī tautas tiesību apziņas ideālu... (8. lp.)... Mūsu stāvoklis uz robežām, kur saduŗas divas lielas valstis, ir sevišķi nenoteikts, bet mums nav iemesla izsamist, jo šis stāvoklis ir dažā ziņā labvēlīgs, un mēs varam, taisni no šī stāvokļa skatoties, jo stingrāk uzsvērt savu neitrālās patstāvības domu... nav iespējams tai ziņā apsvērt visas iespējamības un atliek tāpēc vienīgi tikai kopt šo nacionālā ideāla apziņu... latviešu zemniecībai jābūt skaidrībā par savu nacionāli politisko ideālu. Un šis ideāls ir Latvijas pašvaldīgā autonomija... (9. lp.)... no latviešu zemniecības drīkst prasīt, ka tā ir sociāla partija, kas saprot arī sociālā jautājuma svarīgumu... sociālu reformu nepieciešamību... (11. lp.)... ļoti noteikta ir latviešu zemniecība savā programmas prasībā pēc Latvijas autonomijas, pie kam tā vēlas saistīt pie šīs autonomijas arī latviešu kolonijas, kas izkaisītas pa Krieviju (17. lp.)... Politiskas iekārtas ziņā latviešu zemniecība prasa, ka nākamās jaunās Latvijas tiesības izstrādātu Latvijas Satversmes Sapulce (18. lp.)..." (Šis M. Valtera raksts jāievēro arī attieksmē uz 8 . n o d a ļ u . Skat. JG 60, 32. lp.).

4) **Latviešu Zemnieku Savienība**. LZS bibliotēka nr I, Valkā 1917 (29 lp.). Šajā brošūrā ir iespiesta LZS programma un statūti. LZS prasa „Krievijas valstī demokratisku federatīvu republiku (tautu valstu savienību)”, kuŗā Latvija būtu autonoma valsts. Latvijas kolonijas kā personālas vienības piedalās Latvijas saeimā ar padomdevēja balsi. Latgale Latvijā bauda plašu pašvaldību. Sauszemes kaŗaspēks Latvijā ir teritoriāls, ar latviešu pavēles valodu. Latvijā ir sava centrālā nacionālbanka ar emisijas tiesībām. Šejienes dzelzceļi, pasts un telegrāfs atrodas Latvijas pārvaldē. Latvijas pamata likumus izstrādā un pieņem Latvijas Satversmes Sapulce, un tie grozāmi tikai ar tautas nobalsošanu. Ierēdņi Latvijā ievēlami, bet ne ieceljami, un tie ir atbildīgi tiesas priekšā. Baznīca šķīrāma no valsts, tāpat skola no baznīcas. Jānosaka progresīvs ienākuma nodoklis, jāīsteno sociāla nodrošināšana, obligāta tautskola un bezmaksas mācība un mācības līdzekļi visās skolās. Jānodibina zemes fonds no kroņa, bruņniecības un pilsētu muižām, konfiskācijas ceļā pievienojot zemes fondam visas majorāta un arī tās muižas, kuŗu īpašnieki vai viņu priekšteči nav viņas ieguvuši pirkšanas ceļā. Brīvās zemes no valsts puses un ar valsts līdzekļiem bez kavēšanās plašos apmēros kultivējamas un kolonizējamas ar bezzemniekiem.

5) L.L. (Linards Laicēns), **Latvijas valsts**, LNDP Maskavas grupas izdevums nr I, Maskavā 1917 (16 lp.). Šai brošūrā L. Laicēns raksta: „... prasīt autonomiju, nozīmē — gribēt valsti. Un tik pārāk maz vairs ir to, kuŗi tic tai pasakai, ka zem Krievijas aizsardzības latvieši gadu simteņus nodzīvojuši mierā un laimē. Ne mierā un laimē, bet verdzībā zem āziātiskā tirannisma... (3. lp.)... Nevien tautas manta, bet arī tautas gars un dzīvība aiziet projām... Tādēļ, lūk, ir vajadzīgs, lai būtu Latvijas valsts... (6. lp.)... (autors vērsas pret „veču” iebildumiem). Nē, biedri un brāļi! Vairāk šāda neprāta. Vairāk neprātīgo! Bez neprāta neviena liela un grūta lieta nav izdarāma... (7. lp.)... Krievijai jātiek par federatīvu republiku (9. lp.)... mazākās valstis līdz šim ir tās demokratiskākās un bieži vien ar to labāko kārtību. Demokratiskās taisnības un tautu tiesību vārdā vajadzīgs, ka Krievija sadalās (10. lp.)... Latvijai vajaga būt valstij, Latvijai vajaga

būt republikai! To mēs gribam un prasām!... Latvija ir lielāka nekā Beļģija, nekā Dānija, nekā Holande. Bet Melnkalne, kurai ir gadsimteņiem ilgi pašai savi ķēniņi un valsts iekārta, nav neko lielāka par mūsu Valkas apriņķi (11. lp.)... (atsevišķajiem Latvijas apgabaliem) vajadzīga īpaša vietējā pārvaldība jeb pašvaldība... Bet Latgales latvieši, paši gandrīz pa pusei pārkrieivoti un pārpoļoti, ir bijuši priekš baltiešiem tas aizsargu pulks, kas atturējis pārējo Latviju no pārākā krievu valodas un ticības spiediena... Latgalei jāgarantē pilnīga latgaliešu dialekta brīvība tiklab Latgales skolās, kā visās Latvijas valsts iestādēs... (12. lp.) ... vajadzīga saeimas priekšā atbildīga likumu izpildītāja iestāde — senāts, ministrija jeb Zemes Padome... Latvijas valsts bankai vajaga izdot pašai savu latviešu naudu ar latviešu uzrakstiem, t.i. Latvijai vajadzīga sava īpaša naudas sistēma... dzelzceji... muitas (13. lp.)... Valsts valoda latviešiem nav neviena cita kā latviešu valoda, mātes valoda! Valodas aizliegšanai, šai visbriesmīgākai no varmācībām, ir jātiek galīgi iznīdētai... (Krievijā) veselas tautas šī varmācība gribējusi nonāvēt! Vai revolūcija un pagaidvaldība mūs no tā glābj ? Nemaz vēl ne... Tādēļ jācīnās par Latvijas valsti... Latviešu zemniekam jādabū zeme! (14. lp.)... Zeme jāatņem, t.i. jāatsavina piespiestā ceļā no visiem lielgruntniekiem... Latviešu strādniekam vajadzīga izglītība... teātris, māksla, literatūra... Lai to panāktu, ir vajadzīga Latvijas valsts (15. lp.) ... Latvijas valsts vajadzīga, lai latviešu tauta varētu nevien saimnieciski un kulturāli attīstīties, bet vēl vairāk tādēļ, lai viņa varētu pastāvēt... Vajaga gribēt. Vajaga strādāt un radīt šo Latvijas valsti!" (16. lp.).

U.Ģ.

Wiseem latweescheem.

Latweeschi!

Sweščas tautas kusto samus jobenus pār mušū semi un prasi lam winai peederet? Šai brihdi lai šlāi wišā pašaulē atīlan latwi tautas balis: Ehi seme ir mušū, nolēlat samus jobenus, mešs pašgribam waldit par samu semi tā brihwa tauta! Mešs negribam hul neweenam par laupijumu! Ir lais, la latwi arklis ištās tās robežes, to lūščas sweščas tautas, krewi, polt un wahjeeschi, dalidan la laupijumu mušū tešos semi. Aurseme, Ehibjoms un Latgale lai ti par apweernotu Latwiņu, ta ir weenas tautas seme, to nebrīhst šāti ne upes ne robežu šabi! Lai šwabadi pa winu šaišā latweeschi arkl un sehtuwe.

Latweeschi!

Šrubts ir bijis mušū tautas mušūšs swešchi tautu jušgā. Mušgaita ir bijuši bahra b:hrnu gaita, bet šawās dwehšelds mešs dšili eša glabajūšchi ihgnumu pr-t šawegm apšpedejeem. Ne weentreis ween muštanta ir šajehlnšees, lai ar ašinim pirtu šew brihwibu. Un šad Eir. tautas ihgahja leelā jihnā par samu neattaribu, ari latwi dehli pajeh samu jobenu un samu larogu par brihwa Latwiņu. Dahrgas mums šāis waronigās jihnās, šuras mums malkajūščas dandš dahrgu dwešeta. . . Ar ugunšgrehtu dūhneem ir aigahjuši mušū puhtinos ušjel dšhwe. Mušū tauta ir iškāista pa wiseem wehjeem.

Šrabli latweeschi!

Eibdi tautas semei ir šaraujita gabalos šwehtā tautas meel Edeens dala ari wahju drahšchi šohgeem, otra krewešeme. Šiti m behtu telas, šiti šweičos šara pulkos šalpo swešchai warai. Wal Latwiņa grīd ar mihtestibu šalajit ištās šaploštās tautas dalas un šanna šaweenot lai winas šop par weenu dšihwu un wejelu tautas meel. Šo latwiņa tautai nebūšs mirt, bet dšihwot!

Bina ir radusees wišgruhtalā brieži, šad cenāducešs ištēvi, kas
 rolu pār Latviju, šad mušs nacionālā griba ir šalauša un aris rari
 zihns meš ešam pašadejušči tos leelos mehrlus, šo weštare naitā
 azu preekšā wišam masām un šalpinatām tantam.

Latweešči !

Ējat šha leelā briešha žeenigi un apweenojatees ap šam Pagaidu
 Nacionālā Padomi. Vai wina top jūms par želo šwaišini, šo
 jušs uš briešwu apweenotu Latviju!

Latweešču Pagaidu Nacionālā Padome ir radusees no organizācijām
 un partijām, šas pagmouščas apweenotees uš ištēvām dšintenes širām
 lai pageltu balši pret Latvijas šabalšhann un žalgta ištēvucha
 ap oštšijūšhēm dšintenes pamardeem.

Latweešču Pagaidu Nacionālā Padome protešči pret šebšur Latvijas
 šabalšhann un šewišči pret Kurlenies, waj ori wido Latvijas perš
 nošhann waj šantšabdu šantšhann per Bālgijas un dšilpno, ša
 Latvija, š. i. Kurlenies, Bidišeme un Latgale ir autonoms walitē šewen
 par šuras eštšhejs eštšhrtu un atteržidām uš šhreeni lemo wina
 šatweršmes šapulze, šura ištēšs šautas gribu.

Latvijas šatweršmes šapulzes šesantšhann, šantš ar
 žitām šabceštšlām organizācijām un eštšhden Latvweešču
 Pagaidu Nacionālā Padome tur par šewen no šatwerš
 galweneem ušbetwneem.

Latweešči !

Leelais atšaišhanas wahrds ir atšanejš: pašnoteršhans šautam
 Regaidat wairš žitas atšaišhanas! Nemāt šew pašči, šo weštare jūms
 dod un ešat gatawi notihrit šawas durwis no šwešhēm apweerdeem
 Nemāt šew pašči šho šemi, šuru mušs tešwi ir dšilpchi ar šewen
 ašins šweedreem un želat tur labaku un šantšigaku waliti, šela ša, ša
 tagad eet bojš.

Vai dšihwo briešwa, apweenota Latvija!

NORĀDES

- [1] E. Arnis, *Latvju tautas politiskā atmoda*, Rīgā 1934, 12.-14. lp.; E. Blanks, *Latvju nacionālā doma sadzīves cīņu ugunīs*, Rīgā 1923, 184 ff; skat. arī S.Paegle, *Kā Latvijas valsts tapa*, Rīgā 1923, 14.-16. lp.
- [2] M. Valters, *Mūsu tautības jautājums, Domas par Latvijas tagadni un nākotni*, Rīgā 1914, 48.-49.lp.; cf Helene Dopkewitsch, *Die Entwicklung des lettlaendischen Staatsgedankens bis 1918*, Rigaer volks-theoretische Abhandlungen, 3, Berlin 1936, 17 ff.
- [3] *Revolucionārā Baltija*, 1905, nr 1, 14. lp.; E. Arnis, op. cit., 120. lp.
- [4] *Proletārietis*, 1903, nr 11, cit. pēc E. Arnis, op. cit., 34.-36. lp.
- [5] *Revolucionārā Baltija*, 1905, nr 1; E. Arnis, op. cit., 42. lp.
- [6] LSDSP dibināta 1904. gadā, apvienojoties vairākām latviešu sociāldemokratu organizācijām. 1906. gadā šī partija kā teritoriāli autonoma organizācija apvienojās ar Krievijas sociāldemokratisko strādnieku partiju un pēc tam to sauca par *Latvijas Sociāldemokratiju (LSD)*. 1914. gadā LSD-jas partijas aparāts un prese nonāk lielinieku ietekmē; 1918. gadā mazinieki atšķējas no LSD un atjauno neatkarīgo LSDSP.
- [7] B. Kalniņš, *Latvijas Sociāldemokratijas 50 gadi*. Stokholmā 1956, 72.-73. lp.; H. Dopkewitsh, op. cit., 27.-28. lp.
- [8] H. Comberg, *Die lettische Revolution von 1905/06 im Spiegel der reichsdeutschen Presse und Publizistik*, Greifswald 1939, 144.-162. lp.; K. Meyer, *Theodor Schiemann als politischer Publizist*, Frankfurt a.M.-Hamburg 1956, 143.-144. lp. (Vilhelmu II satrauc baumas par „latviešu republiku”); skat. arī zviedru laikr. *Dagens Nyheter*, 15.12.05., *Social-Demokraten*, 15.12.05. un 21.12.05., *Svenska Dagbladet*, 15.12.05.
- [9] P.Zālite, *Latviešu tautas dvēsele*, 2. izd., Rīgā 1932, 38.-40. lp.; E. Blanks, *Latvijas valsts sagatavošanas laikmets, Latvija desmit gados, Jubilejas komisijas izd.*, Rīgā 1928, 17. lp.; A. Plensners, *Latvijas atbrīvošanās, I: Latvija pasaules kara priekšvakarā*, Rīgā 1928, 199. lp.
- [10] H. Dopkewitsch, op.cit., 30. lp.; E. Blanks, *Latvju nacionālā doma sadzīves cīņu ugunīs*, 217. lp.
- [11] M. Skujenieks, *Vietējā pašvaldība Baltijā*, Maskavā 1916, 142.-143. lp.
- [12] *Ibid.*, 149 ff.

[13] Lielnieciskais laikr. C i ņ a 1917. gada 3. augustā (21. jūlijā) uzskaitīja šādus „pārbēdzējus”: J. Akurāteru un L. Laicēnu no soc.-rev., E. Blanku, J. Lapiņu, G. Palcmani un K. Upīti no sociāldemokrātiem (tie ir tikai daži piemēri. U.Ģ.).

[14] A. Švābe, *Latvijas vēsture 1800 - 1914*, Stokholmā 1958, 734. lp.; A. Plensners, op. cit., 218 ff.

[15] Skat., piem., Andreja Leišes rakstus *Līdums* 1914. gada 32. un 34. numuros; cf J. Jansona-Brauna rakstu žurnālā *Darbs*, 1914. gada jūnijā.

[16] S.Paegle, op. cit., 33. lp.

[17] Skat. ievadrakstu „Gadu maiņā”, *Līdums*, 3.1.14. nr 1; skat. arī dep. J. Zālīša runu Valsts domē, *Līdums*, 17.6.14. nr 47, 2. lp.

[18] V. Caune, *Konspiratora piezīmes*, Rīgā 1931, 25.-35. lp.; F. Cielēns, *Laikmetu maiņā*, I, Lidingö (Stokholm) 1961, 378.-385. lp.

[19] K. Lapiņš, „Latviešu sabiedriskās varas pieaugšana”, *Līdums*, 16.11.15, nr 292, 2. lp.; cf A. von Hedenstroem, *Rigaer Kriegschronik 1914-1917*, Riga 1922, 88. lp. (A.v.H. atzīmē 1916. gada 20. janvāri: „(Das lettische Zentralkomitee)... das sich neben der Fluechtlingshilfe mit der Organisation des zukünftigen Staates Latwija beschaefigt und von der russischen Regierung betraechtliche finanzielle Mittel erhaelt.” – Šis baltvācu autors pārspilē Centrālkomitejas nacionālos centienus tajā laikā, bet viņa piezīme ir raksturīga baltvācu bažām par latviešu politiskajiem mērķiem. U.Ģ.).

[20] A.I.Denikin, *The Russian Turmoil*, London (1922), 248. lp.

[21] *Russkij Invalid*, 31.10.15. nr 248, 1.lp.; *Līdums*. 20.10.15. nr 269, 4. lp.; idem, 31.10.15. nr 279, 4. lp.; idem, 12.11.15. nr 289, 4. lp.; cf P. Braeunlich, *Kurlaendischer Fruehling im Weltkrieg*, Berlin 1917, 90. lp.

[22] J. Jansons-Brauns, „Uz ežiņas galvu liku”, cit. pēc *Latvju strēlnieku vēsture* (turpmāk: L.S.V.), I:1, Maskavā 1928, 18.lp.

[23] *Latviešu Strēlnieki*, Vēsturiski materiāli un atmiņas, I, Rīgā 1929, 42. lp.; 1917. gada vasarā J. Goldmanis rakstīja: „Latviešu bataljoniem vajadzēja noderēt par ķīlu, ka mēs iegūsim Brīvo Latviju.” („Brīvā Latvija” pēc 1917. gada februāra revolūcijas nozīmēja „autonoma Latvija”. U.Ģ.). Skat. J. Goldmanis, „Par latviešu strēlnieku pulku dibināšanu un viņu nozīmi”, *Dzimtenes Atbals* (turpmāk: DzA), 19.8.17. nr 64, 2. lp. – Nav tomēr nekādu pierādījumu, ka strēlnieku pulku organizētāji būtu domājuši par autonomu valsti jau 1915. gadā.

[24] P. Zālīte, op. cit., 41. lp.

[25] *Līdums*, 15.2.16. nr 35, 2. lp.

[26] P. Zālīte, op.cit., 41.-42. lp.; Jēkabs Līgotnis (Līgotņu Jēkabs), Latvijas valsts dibināšana, Rīgā 1925, 20.-21. lp.; skat. arī rakstu „Baltiešu un latgaliešu tuvināšanās”, *Līdums*, 20. 12.16. nr 293, 4. lp.

[27] K. Freinbergs, „Autonomija”, *Taurētājs*, 1916, nr 3, 29.-33. lp.

[28] J. Lapiņš, „Kā sveštautieši saprot latviešu prasības”, *Līdums*, 15.6.16. nr 133, 1.-2. lp.; skat. arī ievadrakstu „Polītiska paškastrēšanās”, *Līdums*, 12. 7.16. nr 155, 1.-2. lp.

[29] P. Rozītis, „Salauzta gredzena lauzēji”, *Līdums*, 13.11.16. nr 262, 2. lp.; liela nozīme nacionālās ideoloģijas attīstībā bija J.Rainim, kas savā dzejā 1916. gadā deva lapidāro formulējumu: „Zeme – tā ir valsts”. Skat. B. Kalniņš, „Rainis kā brīvības cīnītājs”, Kastaņola, J. Raiņa rakstu papildsējums, Västerås 1965, 252. lp.

[30] „Aizsardzībnieki” bija tie sociāldemokrāti, kas atbalstīja aizstāvēšanās kaŗu pret ķeizarsko Vāciju.

[31] F. Cielēns, op. cit., I, 395.-400. lp.; apmēram tai pašā laikā (1915.-16. g.) arī maziņš K. Kurševics izstrādāja Latvijas autonomijas projektu, ko apsprieda latviešu bēgļu Kultūras birojs Maskavā. Skat. B. Kalniņš, Latvijas Sociāldemokratijas 50 gadi, 181.-182. lp.; skat. arī „Lekcija par Baltijas pašvaldību”, Baltija, 10.1.17. nr. 7, 4. lp.

[32] F. Cielēns, op. cit., I, 400 ff; B. Kalniņš, op. cit., 182. lp.

[33] Skat. rakstu „Latvieši ārzemju literātūrā”, L ī d u m s , 11.11.16. nr 260. 3.lp.; skat. arī E.Doumergue, Lēs Lettons, Les Provinces Baltiques et le Pangermanisme Prussien en Russie, Paris 1917, (šis darbs radies A. Ķeniņa kundzes ierosmē, kuŗa darbojās Latviešu nacionālajā komitejā Šveicē.)

[34] J.Raiņa vēstule F.Cielēnam, 8.10.16., J. Rainis, Raksti, XVI: Kalnā kāpējs, Västerås 1965, 171.-172. lp.; cf F. Cielēns, op. cit., I, 406. lp.

[35] K. Meyer, op. cit., 216 ff; F. Fischer, Griff nach der Weltmacht, Die Kriegszielpolitik des kaiserlichen Deutschlands 1914/18, 2. Aufl., Duesseldorf 1962, 164., 201., 349.-350. lp.

[36] Skat.S.Broedrich-Kurmahlen, Das neue O s t l a n d, Charlottenburg (Berlin) 1915; skat. arī, piem., rakstu „Das Ziel dēs siegreichen Deutschlands”,Hambur -ger Fremdenblatt, 11.12.16.

[37] Skat. Z.A.B. Zeman (ed.), Germany and the Revolution in Russia 1915-1918, Documents from the Archives of the German Foreign Ministry, London 1958; skat. arī Michael Futrell, Northern Underground, London 1963.

[38] Somu aprindas, kas kuŗa laikā organizēja somu brīvprātīgo nosūtīšanu uz Vāciju un cerēja ar Vācijas palīdzību panākt Somijas neatkarību.

[39] Skat.L.Kihlberg, Dagens Nyheter och demokratis genombrott, II: Seglar sin egen sjö 1911-1921, Stockholm 1960, 121.-122., 126. lp.

[40] M. Futrell, op. cit., 66 ff

[41] Ibid., 122., 125. lp.

[42] Skat. H. Brantinga rakstus laikrakstā Social-Demokraten, 10.5.16. un 12.5.16.

[43] Šādu latviešu deputātu rīcību DzA vēlāk apzīmēja par nevajadzīgu. Skat. DzA, 14.1.17. nr 4, 1. lp.

[44] Par to J.Raini kritizēja J.Lapiņš L ī d u m ā , 15.6.16. nr 133, 2. lp. (it kā Rainis nodotu Latviju pilnīgā Krievijas aizbildniecībā, kas nebūt neatbilda Raiņa nostājai).

[45] Skat. K. Egles „Paskaidrojumu” konserv. laikr. D z i m t e n e s V ē s t n e s i s ,20.7.16. nr 162.

[46] Skat. „Valstsdomnieks J. Zālītis par savu ārzemju ceļojumu”, L ī d u m s , 7.12.16. nr 282, 1. lp. (J.Z. norāda, ka ceļojumam bijuši humanitāri un informatīvi mērķi un ka krievu oficiālie pārstāvji ārzemēs visur tam izrādījuši „vislielāko uzmanību un pakalpību”. Viņš arī pasvītro, ka „Stokholmā strādā daudz vācu aģentu, kuŗi izplata par Krieviju un tās iekšējiem apstākļiem kompromitējošas baumas”.); šo J. Zālīša propagandas braucienu piemin arī vēsturnieks E. Andersons savā apcerējumā „Latvijas autonomijas idejas izveidošanās” (Universitas, Stuttgart 1963, nr 12, 10. lp.). E. Andersonam, šķiet, nav bijusi zināma šī ceļojuma priekšspēle un līdz ar to krievu nolūki, sūtot J. Zālīti uz ārzemēm.

[47] Cit. pēc DzA. 28.1.17. nr 8. 3.-4. lp.

[48] P. Bērziņš, „Kādos apstākļos radās un veidojās 1916. g. Ziemassvētku kauju plāns”, Latviešu Strēlnieki, Latviešu veco strēlnieku vēsturisko dokumentu un atmiņu

krājums, VI, Rīgā 1939, 2977.-3019. lp.; cf B.Gourko, *Memories and Impressions of War and Revolution in Russia 1914-1917*, London 1918, 234.-235. lp.

[49] R. Bangerskis, *Mana mūža atmiņas*, I, Kopenhagenā 1958, 357.-358. lp.; K. Goppers, *Strēlnieku laiki*, Rīgā 1931, 10. lp.; cf A.v. Hedenstroem, op. cit., 116. lp. (A.v.H. nosauc kapteini F. Briedi nepareizi par „Preede”).

[50] J.Kaimiņš, *Latviešu strēlnieki cīņā par oktobra revolūcijas uzvaru*, Rīgā 1957, 49. lp. (šī darba krievu izdevums, Rīgā 1961, 51. lp.); skat. arī 1. latviešu strēlnieku brigādes štāba kaujas žurnāls, 1916.g. sept.-1917. g. janv., *Latviešu Strēlnieki*, VI, 2753. lp.

[51] M. Peniķis, *Pasaules karš 1914., 1915. un 1916. gadā un latviešu strēlnieku bataljonu-pulku cīņas*, II, Rīgā 1939, 782.-911. lp.; A. Auzāns, „Janvāra kaujas”, *Latviešu Strēlnieki*, VI, 2785.-2814. lp.; R. Bangerskis, op. cit., I, 354.-385. lp.; J. Vācietis, *Latviešu strēlnieku vēsturiskā nozīme*, I, Pleskavā 1922, 19.-58. lp.; cf *Der Weltkrieg 1914 bis 1918*, Im Auftrage des Reichskriegsministeriums bearb. und hrsg. von der Kriegsgeschichtlichen Forschungsanstalt des Heeres, Bd. 11: *Die Kriegsfuehrung im Herbst 1916 und im Winter 1916/17*, Berlin 1938, 398.-405. lp.

[52] *Der Weltkrieg 1914 bis 1918...*, Bd. 11, 404. lp.

[53] R. Bangerskis, op. cit., I, 375.-376. lp.; J.Vācietis, op. cit., I, 4. lp.; skat. arī R.H. Bruce Lockhart, *British Agent*, New York & London 1933, 330. lp. (par latviešu strēlnieku nicināšanu pret krieviem, kas tos bieži atstājuši bez atbalsta kaujās).

[54] J. Vācietis, op. cit., I, 58. lp.; līdzīgu zaudējumu apjomu iegūst, ja saskaita M. Peniķa sniegtos skaitļus par zaudējumiem no Ziemsvētku kauju atsevišķajiem posmiem. Skat. M. Peniķis, op. cit., II, passim.

[55] „Nodēvības teoriju” joprojām aizstāv padomju historiogrāfija, un tā atrodama arī latviešu pilsonisko autoru darbos. Skat. *Latvijas PSR vēsture*, II, Rīgā 1955, 364. lp.; J. Poriets, *Sāpju ceļš*, Rīgā 1932, 160.-171. lp.; E. Mednis, „Tas, kas nav noklusējams”, *Strēlnieks*, nr 2, Ņujorkā 1959, 5.-7. lp.; latviešu strēlnieku augstākie virsnieki, kā Auzāns, Bangerskis, Peniķis un Vācietis, nekad savos darbos nerunā par nodevību Ziemsvētku kaujās. Vēsturiskā materiāla analizē arī nedod nekādus pierādījumus apzinātai nodevībai. U.G.

[56] A.Anskins, „Dažas piezīmes par kareivju sociāldemokratisko pulciņu ‘Pelēkie’” (1916.-17.), *L. S. V.*, I:2, Maskavā 1928, 375.-384. lp.

[57] *Līdums*, 1917, nr 8, cit. pēc *DzA*, 18.1.17. nr 5, 3. lp.; bēgļu Centrālkomitejas aprindām tuvā Baltija turpretī turpināja savu politiskā laukā pieticīgo un valdībai lojālo virzienu, kritizējot nacionālajā ziņā aktīvākos un politiski neapmierinātos tautiešus. Skat. *Baltija* ievadrakstu, 1.1.17. nr 1; skat. arī ievadrakstu „Mūsu nacionālpolītikas problēmi”, *Baltija*, 1.2.17. nr 26, 1.-2. lp. Taču drīz vien šī laikraksta nostāja mainījās (skat. 59. norādi).

[58] Ievadraksts „Orientācija un viedoklis”, *DzA*, 4.1.17. nr 1, 1. lp.; ievadraksts „Latvieši ārzemēs”, *DzA*, 11.1.17. nr 3, 1.-2. lp.

[59] *DzA*, 18.2.17. nr 14, 1. lp.; šo nozīmīgo rakstu atreferēja arī *Baltija* (22.2.17. nr 44, 2. lp.), piezīmējot, ka konservatīvais *Dzimtenes Vēstnesis* turpretī saucot uz „desmitkārtīgu apdomību” un neesot piedabūnams uzstādīt (polītiskas) prasības. Tas rāda, ka revolūcijas priekšvakarā arī piesardzīgā *Baltija* sāka pamazām runāt drošāku valodu. Skat. arī interviju ar latviešu deputātiem J. Goldmani un J. Zālīti, *Baltija*, 26. 2. 17. nr 47, 1. lp. (deputāti paskaidro, ka viņi stāv par augstāku pašvaldības formu nekā krievu „zemstvo” un aizstāv Latvijas vienību, t.i. Latgales apvienošanu ar pārējiem latviešu novadiem).

- [60] To nepiemin ne A. Švābe, ne A. Spekke; skat. arī B. Kalniņš, Latvijas Sociāldemokratijas 50 gadi, 182.-183. lp. (B.K. raksta, ka ne pilsoņu vadoni, ne prese pirms februāra revolūcijas nebija nonākusi līdz autonomijas prasībai).
- [61] K. Upīts, Pulkvedis Fr. Briedis Golgatas gaitā, 2. izd., Lincoln 1963, 8.-9. lp.
- [62] J. Rainis, „Atskats uz kāduneizdevušos sabiedrisku mēģinājumu”, Jaunais Vārds, 5.2.17. nr 30, 1. lp.; skat arī DzA, 15.2.17. nr 13, 1.-2. lp.
- [63] „Atskats uz revolūcijas dienām”, Cīņa, 7.3.17. nr 1, 4. lp.; M. S-k, Revoljucija v Petrograde, Petrograd 1917; Kak russkij narod zavoerval svobodu, Petrograd 1917; N. N., Kak šoveršilsja veļikij perevorot, Moskva 1917; Skat arī F. Cielēns, op. cit., I, 417.-420. lp.
- [64] DzA, 4.3.17. nr 18, 1. lp.
- [65] K. Upīts, „Vecais Krievijas režīms un Eiropas reakcija”, DzA, 8. 3.17. nr 19, 2. lp.
- [66] Pēterpils Baltija neiznāca laikā no 1917. gada 12. marta līdz 19. aprīlim.
- [67] 20.(7.) martā Līdums atkārtoja aicinājumu „uzturēt vienprātību un disciplīnu”, bet 28. (15.) marta ievadrakstā skeptiski piezīmēja: „Kaut tagad neatkārtotos krievu sakāms vārds: Krievijā viss labi sākas, bet slikti beidzas”.
- [68] J. Lecs, „Kildas – latviešu tautas grēks”, Dzimtenes Vēstnesis, 3.3.17. nr 51, 1.-2. lp
- [69] E. Blanks, „Uz Latviju”, DzA, 5.4.17. nr 26, 3. lp.
- [70] Cīņa, 7.4.17. nr 23 (ievadraksts) un 16.4.17. nr 31, 2. lp. („Vidzemes pagastos”).
- [71] „Latviešu deputāti šinī laikā”, DzA, 11.3.17. nr 20, 3. lp.
- [72] Skat. Cīņa, 11.3.17. nr 5, 3. lp.; skat. arī Līdums, 12.3.17. nr 59, 2. lp. un DzA, 15.3.17. nr 21, 2. lp.
- [73] P. Dauge, P. Stučkas dzīve un darbs, Rīgā 1958, 170. lp. (P.D. kļūdains apgalvo, ka Stučka bija vienīgais lielinieks Petrosoveta izpildu komitejā); cf N. Lindh „Kring marsdagar för 40 år sedan”, Morgon-Tidningen (Stockholmā), 6.4.57.
- [74] „Jaunas partijas”, DzA, 5.4.17. nr 26, 2. lp.; cf S. Paegle, op. cit., 110. lp. un H. Dopkewitsch, op. cit., 47. lp.
- [75] DzA, 7.6.17. nr 43, 3. lp.; skat. arī P. Zālīte, op. cit., 43. lp. un S. Paegle, op. cit., 110. lp.
- [76] S. Paegle, op. cit., 111. lp. un J. von Hehn, Die Entstehung der Staaten Lettland und Estland, der Bolschewismus und die Grossmaechte, Forschungen zur osteuropaeischen Geschichte, hrsg. von Jablonowski und „W. Philipp, Bd. 4, Berlin 1956, 116. lp.
- [77] DzA, 7.6.17. nr 43, 2. lp.
- [78] DzA, 12.4.17. nr 28, 3. lp.
- [79] J. Bankavu un K. Upīti deportēja krievi 1941. gadā, un tie pazuda padomju koncentrācijas nometnēs. L. Laicēns 1932. gadā izceļoja uz Padomju Savienību, kur to likvidēja 1937./38. g. Par Laicēnu skat. A.B., „Cilvēks no citas pasaules”, Austrālijas Latvietis, 1956, nr 336-344; skat. arī E.Salienieks. „Tā viņi strādāja”, Karogs, 1964, nr 10, 115.-121. lp. un Latviešu literatūras darbinieki, Biogrāfiska vārdnīca, Rīgā 1965, 173.-176. lp.
- [80] K. Upīts, Pulkvedis Fr. Briedis Golgatas gaitā, 22.-23. lp.; A. Bļodnieks, The Undeafated Nation, New York 1960, 93.-94. lp.
- [81] Tā, piemēram, visai piesardzīgais laikraksts Baltija Pēterpilī, kas izteica latviešu bēgļu Centrālkomitejas domas, dedzīgi iestājās par „autonomu Latviju federatīvā Krievijā”, kad tas par jaunu sāka iznākt 1917. gada 20. (7.) aprīlī. Baltija taisnojās, ka vārdu „autonomija” laikrakstam pirms februāra revolūcijas

sistemātiski liegusi izrunāt cara cenzūra (šis paskaidrojums ir tikai daļēji pareizs, jo citi preses izdevumi – DzA, Līdums, Taurētājs – tomēr to uzdrošinājās.U.Ģ.).

[82] Kad mēnešraksts *Taurētājs* (Maskavā) savā 1917. gada 2. numurā (122. – 125. lp.) publicēja „Latvijas satversmes projektu”, ko vēl pirms revolūcijas bija izstrādājis latviešu Maskavas Kultūras Birojs, redakcija piezīmēja: „Atzīstam, ka šis autonomijas projekts nav pietiekošs jau viņa likumdošanas un pārvaldības aprobežotās kompetences dēļ... projekta otrais paragrāfs (par Krievijas centrālās varas kompetencēm) var atņemt visus zemes dzīvības avotus, pārvēršot Latviju par kaut kādu nīkulīgu provinces autonomiju... Projekts tiek jau arī pārstrādāts”.

[83] „Pirmā biedrību sapulce”, *Līdums*, 8.3.17. nr 56, 1.-2. lp.; „Rīgas Sabiedrisko Organizāciju rezolūcijas”, *DzA*, 15.3.17. nr 21, 3. lp.; cf S. Paegle, op. cit., 99.-101. lp. (S.P. nedod pilnīgu rezolūcijas tekstu un nepareizi apgalvo, ka sanāksme notikusi 21. martā).

[84] E. Uustalu, *The History of Estonian People*, London 1952, 155.-156. lp.; skat. arī zviedru laikr. *Social-Demokraten*, 16.4.17., 1. lp. un 6.8.17., 3. lp.

[85] B. Kalniņš, op. cit., 184. lp.; S. Paegle, op. cit., 108. lp.; cf A. v. Hedenstroem, op. cit., 128. – 129. lp.

[86] „Zemes sapulce Valmierā”, *Līdums*, 15.3.17. nr 61, 7. – 8. lp.; „Zemes sapulce Valmierā”, *DzA*, 22.3.17. nr 23, 2.-3. lp.; skat. arī S. Paegle, op. cit., 103.-105. lp.

[87] „Latviešu Zemes Padomei!” *DzA*, 22.3.17. nr 23, 1. lp.; J. Siliņš, „Nacionālkongresu un nacionālpadomi”, *DzA*, 25.3.17. nr 24, 2. lp.; „Mācaities būt Latvijas pilsoņi!”, *DzA*, 12.4.17. nr 28, 2. lp.

[88] E. Blanks, „Kurzemes Zemes Sapulce”, *DzA*, 6.5.17, nr 35, 1.-2. lp.

[89] Idem, *DzA*, 10.5.17. nr 36, 1.-2. lp.

[90] Idem, *DzA*, 13.5.17, nr 37, 2.-3. lp.

[91] M. Bukšs, *Skices un dokumenti nu Latvijas topšonas laikim*, Minchenē 1954, 17.-46. lp.; J. Rubulis „Latgales latviešu kongress Rēzeknē – izšķiršanās par Latviju”, *Latvju Ziņas* (Stokholmā), 6.6.52. nr 23 un 12.6.52. nr 24; *DzA*, 6.5.17. nr 35, 4. lp.

[92] Latviešu nacionālajiem centieniem ļoti nedraudzīgais baltvācietis Dr. V. Līvens raksta savās revolūcijas laika piezīmēs (Dr. Wilhelm Lieven, *Das rote Russland, Tagebuchblätter*, Berlin 1918, 17. lp.): „... Wie man hoert, schauen die Russen auf diese zentrifugalen Bestrebungen bereits scheel. Esten, Grusinier, Armenier, Finnen usw. werden auch ihre Rechnungen praesentieren ohne freilich soviel auf den Tisch des Hauses legen zu koennen wie die Letten, die immerhin viel Gut und Blut geopfert haben.”

[93] Latvijas komūnistiskā partija oktobra revolūcijā 1917, Rīgā 1957, (turpmāk: LKP 1917), dok. nr 10, 21.-22. lp. un dok. nr 28, 42.-46. lp.; *Cīņa* 27.4. 17. nr 39, 3. lp.

[94] T. Draudiņš, *Latvijas bezzemnieki cīņā par zemi un padomju varu 1917. gadā*, Rīgā 1957, 79.-80. lp. (T.D. darbā vietām ir kļūdaini datumi un kļūdaini dažādo padomju nosaukumi. U.Ģ.)

[95] Par lielnieciskās Kurzemes Pagaidu Zemes Padomes tapšanas gaitu skat. *Cīņa*, 9.5.17. nr 49 (160), 1. lp.; LKP 1917, dok. nr 37, 69.-73. lp.; *DzA*, 26.7.17. nr 57, 1.-2. lp. (Kurzemes Zemes Padome protestē pret Kurzemes Pagaidu Zemes Padomes dibināšanu).

[96] *Hufvudsbladets* (Helsinki), 22. 3.17.

[97] *DzA*, 1917. nr 22-24, 28.

[98] *DzA*, 25.3.17. nr 24, 3. lp.

[99] *Ibid.*, 4. lp.

[100] Ibid., 3. lp.

[101] Strēlnieku I kongresa protokoli ir publicēti L. S. V., 1:2, 567.-574. lp.

[102] „Latvijas jautājums”, BrS, 1917, nr 13.

[103] Skat. U. Gērmanis, Den nationella frågen i Sovjetunionen och det nya partiprogrammet, Utrikespolitik (Stockholm), 1962, nr 3, 92.-100. lp.

[104] Par vācu valdības lomu šai Ļeņina braucienā no Šveices skat. Z e m a n (ed.), op. cit., 25 ff.

[105] V.I.Ļeņins, A p r ī ļ a t e z e s, Rīgā 1954, 24. lp.

[106] Ibid., 36.-37. lp.

[107] E. Blankām atbildēja lielnieks J. Peters: „Krievu kadeti – lielkapitālisti p r e t j u m s t ā p ē c, ka gribat viņu kapitālam aizvērt durvis uz Latviju; revolucionārā sociāldemokratija p r e t j u m s t ā p ē c, ka gribat skaldīt proletariāta armiju, lai atsevišķi vieglāk izsūktu vienu viņas daļu.” (S o c i ā l d e m o k r a t s, 23. (10.) 6.17. nr 38, 2. lp.)

[108] K.Upits, „Caura zeķe”, D z A, 27.5.17. nr 40, 2. lp.

[109] Skat., piem., A. Auzāns Kā strēlnieki sasniedza lielākos slavas augstumus, Latviešu strēlnieki mūžības gaismā, (U.S.A.) 1953, 68.lp. (A. Auzāns raksta: „Sevišķi plašu agitāciju starp strēlniekiem attīstīja lielnieki... Solīja neatkarīgu, brīvu Latviju, neaprobežotu personīgo brīvību un mūžīgā miera paradīzi. Nav ko brīnīties un nav arī ko pārmet, ja daļa strēlnieku noticēja lielnieku solījumiem un, protams, vēlāk vilās. Lielnieki toreiz nebija parādījuši savu īsto seju...”).

[110] Latviešu strēlnieku pulku delegātu I I k o n g r e s a a t r e f e r ē j u m u skat. L. S. V., 1:2, 577.-598. lp.

[111] C ī ņ a, 18.5.17. nr 5, 2. lp. ; BrS, 18.5.17. nr 28; J. Vācietis, op. cit., I, XI-XII lp. ; skat. arī U.Gērmanis – J. Vācietis, Pa aizputinātām pēdām, Stokholmā 1956, 316.-318.lp.

[112] tdr (T. Draudiņš), Revolūcija un latviešu strēlnieki, S o c i ā l d e m o k r a t s, 12.6. (30.5.) 17. nr 33, 1. lp.

[113] Par to liecina, cita starpā, vairāki ārzemju novērotāji. Skat. R.H. Bruce Lockhart, B r i t i s h A g e n t, New York & London 1933, 330. lp.; „Bolsjevikernas pretorianer, De lettiska skyttarna”, N y a D a g l i g t A l l e h a n d a (konserv. zviedru laikr. Stokholmā), 27.10.18., 8. lp.; skat. arī „Ententens rāfst med bolsjevismen”, Social-Demokraten, 29.11.18., 7.lp.

[114] Izvilkums iz Apvienoto Latviešu Strēlnieku pulku Mazās Padomes sēdes protokola 2. nov. (20.10.) 1917, Iskolastrela laikrakstā Latvju Strēlnieks (turpmāk saīsin.: LS), 29.10.17. nr 54, 2. lp.

[115] W. Lieven, o p . c i t ., 82., 116.-117.lp. ; A.v.Hedenstroem, o p . c i t ., 137. lp.

[116] E. Blanks, Lielnieku lauku mēsloņtāji, DzA, 17.6.17. nr 46, 2. lp. ; līdzīgi arī F. Cielēns, o p . c i t ., I, 447. lp. ; skat arī J. Velme, Kāda latviešu strēlnieka vēstule, D z A, 14.6.17. nr 45, 2.-3. lp. ; cf V . K r a u k l i s, Kaņa laika atmiņas, Latviešu Strēlnieki, VI, 2918. lp.

[117] D z A, 12.8.17. nr 62, 3. lp.; Baltijas Vēstnesis, 14.8.17. nr 107; Laika Vēstis, 17.9.17. nr 2, 3. lp. (LKNS uzsaukums); skat. arī S. Paegle, o p . c i t . 88. lp.

[118] L K P 1 9 1 7, dok. nr 129, 191.-193. lp.

[119] Ibid., 198.-199.lp.

[120] Par to dažas interesantas piezīmes izteiktas tā laika baltvācu literātūrā. Skat., piem., W.Lieven, o p . c i t ., 54. un 108. lp.

[121] „Par taktiku”, D z A, 5. 8.17. nr 60, 3. lp.

- [122] Skat. DzA 26.7.17. nr 57, 2. lp. (aicinājums uz konferenci) un 5. 8.17. nr 60, 2. lp. (konferences lēmumi); cf B. Kalniņš, op. cit., 187. lp.; skat. arī K. Ozoliņš, *Divas revolūcijas, karš ar muižniecību. Kā Latvija cēlās 1917-1920*, Rīgā 1934, 60.-61. lp. un S. Paegle, op. cit., 119.-120., 182.-183. lp.
- [123] L.G., *Ap mūsu tautas likteni*, DzA, 13.5.17. nr 37, 2. lp.
- [124] DzA, 22.3.17. nr 23, 4. lp., 12.4.17. nr 28, 4. lp., 3.5.17. nr 34, 4. lp.
- [125] Skat., piem., K. Uplts, *Cīņā par nacionālo autonomiju*, DzA, 10.6.17. nr 44, 1.-2. lp.; „Viskrievijas Strādnieku un Zaldātu deputātu padomju kongress”, *ibid.*, 3. lp.; S. Paegle, op. cit., 106.-107. lp.
- [126] E. Blanks, *Tautu pašnoteikšanās*, DzA, 17.5.17. nr 38, 2. lp.
- [127] *Idem*, *Krievijas vienība*, DzA, 31. 5.17. nr 41, 2. lp.
- [128] *Idem*, 700 un 200 gadi, DzA, 3.6.17. nr 42, 1. lp.; skat. arī *idem*, *Divas strāvas*, DzA, 17.6.17. nr 46, 1.-2. lp.
- [129] „Nacionālais jautājums”, DzA, 24.6.17. nr. 48, 3. lp.
- [130] „Par Latgales-Latvijas apvienošanu”, DzA, 5.7.17. nr 51, 4. lp.; skat. arī bēgļu CK protestu pret Pagaidu valdības rīcību, DzA, 26.7.17. nr 57, 3. lp.
- [131] DzA, 1.7.17. nr 50, 3.-4. lp.; skat. arī S. Paegle, op. cit., 184.-185. lp.
- [132] D. Muške, *Kritiskā brīdi*, DzA, 5.8.17. nr 60, 2. lp.; J. Siliņš, *Latvijas politiskais stāvoklis*, DzA, 9. 8.17. nr 61, 1. lp.
- [133] S. Paegle raksta (op. cit., 184. lp.): „Par pilnīgu latvju tautas politisko, nacionālo, kulturālo un saimniecisko neatkarību jau tūliņ pēc Krievijas 1917. gada marta (febr.) revolūcijas izteicās un par to iestājās no atsevišķiem pilsoniskiem un sabiedriskiem darbiniekiem toreiz ierosinātā Latvju Neatkarības Apvienība.” – Taču šīs nelielās organizācijas darbība neatkarības idejas propagandā nav atstājusi nekādas manāmas pēdas vēstures avotos, un nav pagaidām nekādas iespējas novērtēt tās nozīmi un ietekmi U.Ģ.
- [134] U. Gērmanis - J. Vācietis, op. cit., 137.-183. lp.; cf *Der Grosse Krieg 1914 - 1918 in zehn Bänden*, hrsg. von M. Schwarte, III: 3, Leipzig 1925, 317.-318. lp.
- [135] *Laikrakstos parādījās neskaitāmi ziņojumi par izirušās krievu 12. armijas mežonībām: slepkavošanu, laupīšanu, izvarošanu un dedzināšanu. Netika taupīti ne bēgļi, ne nabagmāju iemītņiki, un Cēsīs krievu kareivji atklāti tirgojās ar salaupītiem pulksteniem, rotas lietām, apaviem, drēbēm un sieviešu veļu. Skat. BRS, 1917, nr 3(110); LS, 1917, nr 4 (krievi latviešus apzīmē par vāciešiem, kas pelnījuši, ka tos aplaupa un terorizē), 12, 13, 14 (nabagus aplaupa), 24 (latviešu pārstāvji sūdzas Kerenskim par Vidzemes izpostīšanu), 26 (bēgļus aplaupa), 37, 48; DzA, 1917, nr 72, 79 (franču prese par izpostīto Latviju); *Laika Vēstis* (LKNS organs), 1917, nr 1, 3, 4 („Cēsu 'bazārs'”), 8.*
- [136] LKP 1917, dok. nr 172, 259.-260. lp. un dok. nr 204, 288. lp.; LS, 2.9.17. nr 6 („Rīgas krišanas dienās”).
- [137] P. Kalniņš, *Kā izauga Tautas padome, Tautai un brīvībai*, Rakstu krājums Dr. Paula Kalniņa piemiņai, red. K. Dziļleja, Stokholmā 1952, 16.-30., 50.-53. lp.; B. Kalniņš, op. cit., 190 ff; K. Ozoliņš, op. cit., 58.-63. lp.; S. Paegle, op. cit., 151.-152. lp.
- [138] p. Kalniņš, op. cit., 19. lp.
- [139] *ibid.*, 23. lp.; H. Dopkewitsch, op. cit., 121. lp.; S. Paegle, op. cit., 152. lp.; K. Ozoliņš, op. cit., 60 ff (K.O. kļūdījies, datēdams šo DB rezolūciju ar 1918. gada oktōbri. Tā pieņemta gadu iepriekš — 1917. g. U.Ģ.)
- [140] P. Kalniņš, op. cit., 24. lp.; cf B. Kalniņš, op. cit., 191. lp. (B.K. raksta, ka minētais Iskorada lēmums un DB rezolūcija pieņemti 1917. g. sept. beigās, kamēr P. K. norāda, ka tas noticis „vai nu 1917. g. sept. pašās pēdējās, vai oktōbra pirmajās dienās”).

[141] *Verhandlungen des Reichstags*, XIII Legislatur, II Session, 128. Sitzung, Berlin 1917, 3976. lp.

[142] Skat., piem., zviedru laikr. *Social-Demokraten*, 12.11.17., 1. lp. („Uppseendeväckande avslöjanden från kronrådet i Berlin”); *idem*, 11.12.17., 1. lp. („Protest mot de tyska erövringsplanerna”); *idem*, 31.1.18., 1. lp. („De tyska rovplanerna i öster, Uppseendeväckande avslöjanden av Haase”) u.c.

[143] B. Kalniņš, op. cit., 30. lp.

[144] F.Markus, *Vissteidzamākie soļi*, L S , 29.8.17. nr 2 (lielinieks F.M. rakstīja: „Strādnieku komitejas un padomes izmētātas tagad pa malu malām. Izjukusi visa organizācija, ir pārvilкта strīpa pāri visiem līdz šim gūtiem panākumiem... Man ir stāstīts, ka daži biedri vairs neliekoties ne par ko zināt. Tā ir nodevība...”); U. Ģermanis - J. Vācietis, op. cit., 186. lp. (plkv. J.V. izsakās: „Tie, kuŗi nesen bija pārliecināti, ka vācu zaldāti nedos iespēju vācu ģenerāļiem iesākt uzbrukumu, tagad staigāja apkārt acis nolaiduši...”).

[145] *Iskolastrela* protokols 1917. g. 10. sept.(28.8.), L. S. V., I : 2, 603. lp.; BrS, 24.8.17. nr 2(109), 1. lp. (*Iskolastrela* uzaicinājums strēlniekiem); skat. arī L S , 1917, nr 4, 19, 28.

[146] LKP 1917, dok. nr 204, 289. lp.; A. Feldmanis, *Latviešu strēlnieku pulku komunistiskā Organizācijas Komiteja*, L.S.V., I : 2, 90. lp.; skat. arī *strēlnieku pulku sociāldemokratiskās Organizācijas Komitejas uzsaukumu*, L S , 30.8.17. nr 3.

[147] L S , 1917, nr 3, 4, 7, 8, 21, 22, 31. (L S sāka iznākt Cēsīs, bet septembra vidū tā redakcija pārcēlās uz Valku).

[148] L S , 5.9.17. nr. 8.

[149] Skat. L S , 30.8.17. nr 3 (*Iskolastrela* uzsaukums sakarā ar Korņilova sacelšanos).

[150] L K P 1917, dok. nr 199, 284.-285.lp. (norādījumi LSD biedriem Ziemeļvidzemē par aģitāciju un propagandu); skat. arī L S , 30.8.17. nr 3 („Nodevēji”).

[151] Pilāts (J. Krūmiņš), *Rotaļāšanās ar uguni*, L S , 31.8.17 nr 4; skat. arī *Iskolastrela telegrammu VCIK* (Viskrievijas Padomju Centrālajai Izpildu Komitejai), L S , 6.9.17. nr 9.

[152] J. Kaimiņš, op. cit., 291. lp.; K. Ozoliņš, op. cit., 30. lp.

[153] J. Bankavs, *Tautu kongress*, D z A , 16.9.17. nr 72, 2. lp.; L S , 1917, nr 10, 16, 21 (kongresa rezolūcija *Latvijas jautājumā*), 23, 24; *Laika Vēstis*, 1917, nr 6-9 (Z. Meierovica runa tautu kongresā Kijevā); skat arī J. Līgotnis (*Līgotņu Jēkabs*), op. cit., 38.-39. lp.

[154] Skat. O. Kārklīņa ziņojumu par sarunām ar Kerenski, L S , 23.9.17. nr 24; skat. arī *Līdums*, 23.9.17. nr 219, 1.-2. lp.; cf J. Seskis, *Latvijas valsts izcelšanās pasaules kara*

notikumu norisē, Atmiņas un apcerējumi 1914.-1921, Rīgā 1938 (2. izd. Lincoln 1961), 66.-67. lp.; — Kerenskis vēlāk emigrācijā centās attēlot savu nacionālo politiku daudz gaišākās krāsās, nekā tā īstenībā bija. Skat. viņa darbu *The Catastrophe. Kerensky's Own Story of the Russian Revolution*, New York-London 1927, 124. lp.

[155] Iskolastrela protokols 1917. g. 12. okt.(29.9.), L. S. V., I:2, 617.-618. lp.; U. Ģērmanis -J. Vācietis, o p . c i t . , 193. lp.

[156] L S , 24.10.17. nr 49 („Latviešu korpuss”); L ī d u m s , 27.10.17. nr 245, 1. lp. („Par latviešu korpusa nodibināšanu”); H u f v u d s t a d s b l a d e t (Helsinki), 9.11.17. nr 268 („Letterna frå egen armékår”); cf J. Kaimiņš, o p . c i t . , 323.-324. lp.

[157] -rb/J. Sudrabkalns/, Domas par dzimteni, L S , 15.9.17. nr 17; tdr./T. Draudiņš/, Latvijas jautājums, L S , 21.9.17. nr 22 un 22.9.17. nr 23; „Latvijas autonomija un miera problēma”, L S , 10.10.17. nr 38; L ī d u m s , 20.9.17. nr 216, 1. lp. („Krievu šovinisms”) un 13.10.17. nr 236, 1. lp. („Mūsu sociāldemokrati un Latvijas autonomija”); L a i k a V ē s t i s , 13.10.17. nr 13, 2. lp. (J. Akurāters, Latvijas kareivji) un 16.10.17. nr 14, 1. lp. (R. Lazdiņš, Mūsu sociāldemokrati un Latvijas jautājums) u.c.

[158] L S , 4.9.17. nr 7 (par Pagaidu valdības negatīvo nostāju autonomijas jautājumā), 5.9.17. nr 8 (latviešu valodu pasludina par darīšanu valodu Vidzemes pašvaldības organos), 7.9.17. nr 10 (par Autonomijas komisiju), 11.10.17. nr 39 (par autonomijas projektu un valdības negatīvo nostāju pret Latviju), 15.10.17. nr 43 (O. Kārklīņš deklarē lielinieku viedokli autonomijas jautājumā), 20.10.17. nr 46 („Latvijas autonomijas pamatprincipi”).

[159] Iskolastrela protokols (izraksts) 1917. g. 18. (5.) un 25.12.) sept., L. S. V. I : 2, 613. un 615. lp.

[160] L a i k a V ē s t i s iznāca trīs reizes nedēļā Cēsīs, bet novembra sākumā pārcēlās uz Valku un pārvērtās par dienas laikrakstu. Lielinieki to vajāja, un laikraksts 21.(8.) decembrī pārdevējās par L a i k a D o m ā m , bet 29.(16.) decembrī — par L a i k a B a l s i . Lielinieki galīgi apturēja šo laikrakstu 1918. g. janvāra sākumā. L a i k a V ē s t i s darbojās (nacionāldemokrati apzīmēti ar „n.d.”): r a k s t n i e k i — J. Akurāters (n.d.), J. Grīns, E. Ramats (Lejgalietis), K. Skalbe (n.d.), E. Virza; v i r s n i e k i — A. Kociņš, A. Plensners (rakstn.), S. Staprans (n.d.), P. Vītolīņš (n.d.); p u b l i c i s t i — A. Kroders, R. Lazdiņš, (n.d.), J. Porietis u. c.

[161] Skat. L S , 1917. nr 20, 29, 40, 43, 45, 50, 53; tāpat arī B r S , 31.10.17. nr 5(112) u. c.

[162] A. Kroders, Par ko balsot Satversmes Sapulces vēlēšanās, *Laika Vēstis*, 3.11.17. nr 25, 1.-2. lp.

[163] Šos jautājumus apskata šādi raksti *Laika Vēstis*: A. Kroders, Latvju strēlnieks (17.9.17. nr 2, 1.-3. lp.); *idem*, Kurpeji Latvija? (22.9.17. nr 4, 1.-2. lp.); *idem*, Kurp mēs ejam? (20.10.17. nr 16, 1.-2. lp.); J. Akurāters, Latvijas kareivji (13.10.17. nr 13, 1.-2. lp.); *idem*, Latvju strēlnieku mērķi (2.11.17. nr 24, 1.-2. lp.); Gr., Strēlnieki-lielinieki (9.11.17. nr 30, 1.-2. lp.); no līdzīga viedokļa šos pašus jautājumus apskata arī vairāki *DzA* raksti: J., Velme, Kāda latviešu strēlnieka vēstule (14.6.17. nr 45, 2.-3. lp.); E. Blanks, Par nacionālu audzināšanu (2.8.17. nr 59, 2. lp.); N., Rīgas krišana un apstākļi Latvijā (16.9.17. nr 72, 3.-4. lp.); J. Bankavs, Latviešu strēlnieki (6.12.17. nr 87, 1.-2. lp.); E. Alksnītis, Latviešu strēlnieki un lieliniecisms (16.12.17. nr 90, 2. lp.).

[164] *DzA*, 16.9.17. nr 72, 2. lp. un 11.10.17. nr 79, 4. lp.; *Laika Vēstis*, 24.9.17. nr 5, 2. lp.; cf *LS*, 28.9.17. nr 28 (pilsoņu centienus dibināt centrālu latviešu politisku organu Iskolastrels apzīmē par mēģinājumu viltot patieso tautas gribu).

[165] J. Līgotnis, *op. cit.*, 44 ff.

[166] *Ibid.*, 58. lp.; par to ziņoja arī Somijas zviedru laikraksts *Hufvuds tadsbladet*, 9.11.17. nr 262 („Letterna bilda ett nationalråd”); nacionāldemokrāts S. Staprans starplaikā ierosināja Nacionālo Padomi sasaukt neitrālajā Stokholmā (*Laika Vēstis*, 27.10.17. nr 19, 2. lp.), taču šis priekšlikums palika bez plašākas atbalss.

[167] „Ap autonomijas jautājumu, Sociāldemokrātiskās frakcijas locekļa O. Kārklīņa runa Vidzemes Zemes Padomes 23.(10.) oktobra sēdē”, *LS*, 15.10.17. nr 43; pilsoniskā presē — *Līdumā* (11.10.17. nr 234, 2. lp.) un *Laika Vēstis* red. A. Kroders šo O. Kārklīņa runu atreferēja citādā veidā, un šajā versijā pēdējais citētais teikums skan: „...mēs aizstāvēsim tikai savas šķiras intereses, lai te dzīvotu latvieši, krievi, ebreji vai samojedī.” Skat. A. Kroders, Konflikts Vidzemes Zemes Padomē, *Laika Vēstis*, 13.10.17. nr 13, 1. lp. — Lielinieki pret tādu atreferējumu protestēja un norādīja, ka „A. Kroders vilto O. Kārklīņa izteicienus un tad tos komentē”. Skat. *Int.*, Negodīgs paņēmiens, *LS*, 17.10.17. nr 44 (A. Kroders šo apvainojumu arī nemēģināja atspēkot). Vēstures literatūrā tomēr nekritiski ir pārņemta pilsonisko laikrakstu versija. Skat. J. Līgotnis, *op. cit.*, 54. lp.; tāpat H. Dopkewitch, *op. cit.*, 79. lp.; tāpat *Latvju Enciklopēdija*, I, Stokholmā 1950/51, 309. lp.

[168] „Koalīcijas ideja Latvijā — sabrukusi”, *Līdums*, 12.10.17. nr 235, 1. lp.; cf *LS*, 14.10.17. nr 42; skat. arī J. Līgotnis, *op. cit.*, 55.-56. lp.

[169] *LS*, 15.10.17. nr 43.

[170] *LS*, 18.10.17. nr 45 (LSD ārkārtējās konferences „rezolūcija par tagadējo momentu”); skat. arī V. Antonovs-Ovsejenko, *Revolūcijas dienas, Rīgā 1957*, 175.-177. lp. un K. Gailis, *Revolucionārā komiteja Latvijā, L. S. V.*, I:2, 385.-386. lp.; cf J. v. Hehn, *op. cit.*, 127. lp.

[171] *LKP 1917*, dok. nr 251, 345. lp.

[172] *LS*, 24.10.17. nr 49 un 29.10.17. nr 54; *LKP 1917*, dok. nr 256, 348. — 350., lp.

[173] Cik grūti latviešu nacionāli demokratiskajām aprindām bija konkurēt ar lieliniekiem, kas nāca klajā ar ārkārtīgi radikālām rezolūcijām nacionālajā jautājumā, redzams no tā laika diskusijām presē. Skat. ievadrakstu *Laika Vēstis*, 17.9.17. nr 2, 1.-3. lp.; skat. arī *Līdums*, 28.10.17. nr 246, 2. lp. u.c. No otras puses nacionāldemokrāts L. Laicēns izteica domas, ka būtu jāapsver iespēja sadarboties ar latviešu lieliniekiem („visrevolucionārāko latviešu partiju”), jo tas varētu „veicināt nacionālo revolūciju un vest Latviju uz suverenitāti”. Skat. „Par taktiku”, *DzA*, 5.8.17. nr 60, 3. lp.; līdzīgas domas izsaka arī nacionāldemokrāts V. Bekeris savā grāmatā „Manas atmiņas par Latvijas valsts nodibināšanu šajā laikmetu” (Rīgā 1925, 17.-18. un 39. lp.). Viņš raksta: „Latvju tauta neapzinīgi caur sociāldemokrātiem tiecās sagraut 'lielkungu sistēmu', lai caur to tiktu Latvijā tieši pie 'sava zemes stūrīša' un pie politiskas pašnoteikšanās... man reizēm radās šaubas (domas), vai tikai te tomēr neslēpjas kādi tautai tāli instinktīvi mērķi, ko tauta caur lieliniekiem cenšas sasniegt.”

[174] „Oktjabr' na fronte”, *Krasnyj Archiv, Moskva-Leningrad 1927*, nr 23, 149.-194. lp. un nr 24, 71.-89. lp. (ff); *Oktjabr'skaja revoljucija v Latvii, Dokumenty i materialy, Riga 1957*, 248. — 272. lp.; cf W. S. Woytinsky, *Stormy Passage*, New York 1961, 372. lp. un J. Reed, *Ten Days that Shook the World*, New York 1919, 350. lp.; latviešu strēlnieku revolucionārā darbība lielinieku apvērsuma laikā atbalsojās arī zviedru presē. Skat. *Social-Demokraten*, 17.11.17., 1. lp. („Kerenskij är slagen genom att en lettisk styrka på 30.000 man kommit bolsjeviki till hjälp...”) un *Politiken* (zviedru kreiso soc. laikr.), 15.11.17., 1. lp. („...för att avskära Kerenskis reträttväg ha sänts letiska skyttar och delar av norra frontens armé, vilka faila Kerenskis trupper i ryggen...”); jo plaši šie notikumi

aprakstīti tā laika latviešu presē — laikrakstos L S , B r S , Laika Vēstis, Līdums, DzA u. c.

[175] „Oktjabr' na fronte”, Krasnyj Archiv, nr 24, 89. lp.

[176] P. Vīksne, Latvija, L S , 29.10.17. nr 54 („...Latvijas revolucionāri — lielnieki... arī pēc kara šie ļaudis stāvēs pirmās rindās pie Latvijas pārradīšanas, viņu sirdis pukstēs priekš Brīvas Latvijas ...”); i d e m , Latvija, B r S . 4.11.17. nr 9(116), pielik., 1.-2. lp. („LSD nevienam neatdos un necenšas atdot Latviju krievu tautai. Uz to jo labi norāda mūsu pašvaldības iestāžu darbība... Sociāldemokratija pakāpeniski, nodrošinot vienu revolūcijas ieguvumu pēc otra, nonāks pie Brīvās Latvijas ...”); skat. arī B r S , 7.11.17. nr 11(118), 2. lp. („Mēs prasām pašnolemšanas principu izpildīšanu attiecībā uz visām Krievijas tautām un tai starpā arī uz latviešiem un Latviju. Neviena no līdzšinējām valdības koalīcijām to nespēja un arī n e g r i b ē j a veikt. Vienīgi revolucionārā sociāldemokratija un tagadējā Padomju valdība noteikti nospraudušas ceļa gaitu tautu pašnolemšanās jautājumā... Vienīgi Krievijas revolucionārā sociāldemokratija nav ieinteresēta tautu apspiešanā... T ā d ē j atbalstait visi jauno Padomju Valdību!”).

[177] Dekrety sovetsoj vlasti, I, Moskva 1957, dok. nr 29, 39.-41. lp.; B r S , 7.11.17. nr 11(118), 1. lp.

[178] B r S , 19.11.17. nr 22(129), 3. lp. un 29.11.17. nr 30(137), 1.-2. lp. (P.Stučkas tiesu reforma Krievijā).

[179] U. Ģērmanis-J. Vācietis, o p . cit. , 215. lp.

[180] J. Kaimiņš, o p . cit. , 334.-335. lp.

[181] Kommunistiĉeskaja partija Latvii v Oktjabr'skoj revoljucii 1917, Dokumenty i materialy, Riga 1963, dok. nr 346, 508.-509. lp.

[182] Pirmo I s k o l a t u ievēlēja Latvijas Strādnieku, Kareivju un Bezzemnieku Padome, kas sanāca uz sēdi R ī g ā , 1917. gada 11. un 12. augustā (tajā bija diezgan stipra maziņu ietekme). Nekādas lielākas nozīmes šim Iskolatam nebija, jo 1917. gada 3. septembrī Rīgu ieņēma vācu karaspēks. Daļa Iskolata locekļu palika Rīgā, daļa devās uz Vidzemi un Krieviju. 1917. gada novembrī Vidzemē atjaunotais Iskolats bija pilnīgi lielniecisks. Skat. L K P 1917, dok. nr. 148 un 149, 226.-229. lp.; skat. arī B r S , 14.12.17. nr 43(150), 1. lp. (par Iskolata likteni līdz oktobra revolūcijai).

[183] B r S , 12.11.17. nr 16(123), 1. lp. un 14.11.17. nr 17(124), 2.-3. lp.; L K P 1917, dok. nr. 296 un 297, 393.-395. lp.

[184] B r S , 14.11.17. nr 17(124), 3. lp.

[185] B r S , 12.11.17. nr 16(123), 1. lp.; LSD XV konferencē, kas sanāca 1917. g. 27. (14) decembrī Valmierā, F. R o z i ņ š - Ā z i s brīdināja: „Arī Padomju valdībai nevajaga viscauri un vienmēr zvērēt, bet mēs sekosim viņai tik tālu, kamēr viņa izpildīs darba tautas gribu.” Skat. B r S , 13.1.18. nr 8(171), 2. lp.

[186] BrS, 18.11.17. nr 21(128), 2. lp.; skat. arī Latvijas PSR vēsture, III, Rīgā 1959, 73. lp.

[187] „Dekrēts par darīšanu valodu Latvijas oficiālajās iestādēs”, BrS, 11.1.18. nr 6(169), 3. lp.

[188] BrS, 14.1.18, nr 9(172), 3. lp.

[189] Iskolats noteica šādas normas kongresa delegātu izraudzīšanai: no katriem 1000 strādniekiem, kaŗeivjiem un bezzemniekiem sūtāms 1 priekšstāvis, no 1500 — 2, no 2000 — 2, no 3000 — 3 priekšstāvji; mazāk par tūkstoš cilvēku sūta 1 priekšstāvi. Skat. BrS, 10. 12.17. nr 40(147), 1. lp.

[190] „Latgale”, BrS, 17.12.17. nr 46(153), 2. lp.; cf Latvijas PSR vēsture, III, 72. lp.; skat. arī BrS, 24.1.18. nr 17(180), 2. lp. („... Iskolats pārnes savu darbību arī ārpus Latvijas — uz Latgali...”).

[191] „Par I kongresu mēdz uzskatīt Latvijas bezzemnieku kongresu, kas sanāca 1917. g. aprīļa beigās Valmierā (JG59, 17. lp.); cf BrS, 21.12.17. nr 49(156), 2. lp.

[192] BrS, 17.12.17. nr 46(153), 3. lp.

[193] BrS, 19.12.17. nr 47(154), 1. lp.

[194] BrS, 22.12.17. nr 50(157), 3. lp.; LKP 1917, dok. nr 341, 439.lp.

[195] BrS, 20.12.17. nr 48(155), 1. lp.; LKP 1917, dok. nr 347, 445. lp.; skat. arī šī kongresa rezolūciju par Latvijas autonomiju un Satversmes Sapulci, kurā teikts; „...Nedrīkst saskaldīt Krieviju atsevišķos apgabalos, jo tas proletariāta diktatūras beigu sākums.” (BrS, 5.1. 18. nr 3(166), 1.lp.); par to, kādās domās par krievu kaŗeivjiem toreiz bija latviešu strēlnieki, rakstīja Laika Vēstis 1917. g. 22.(9.) novembrī: „... strēlnieka-zemnieka slēdziens par pašreizējo situāciju ir vienkāršs: kontrrevolūcionāri — zaldāti ir šoreiz tikai krievi” (mans uzsv. U.G.).

[196] BrS, 23.12.17. nr 51(158), 1.-3. lp.; LKP 1917, dok. nr 349, 448.-453. lp.

[197] BrS, 22.12.17. nr 50(157), 1. lp.

[198] BrS, 5.1.18. nr 3(166), 1. lp.

[199] BrS, 24.12.17. nr 52(159), 1.lp. un 23.1.18. nr 16(179), 3. lp.; skat arī DzA, 16.12.17. nr 90, 2. lp.

[200] Laika Vēstis, 7.11.17. nr 28, 4. lp. un 10.11.17. nr 31, 2. lp.

[201] BrS, 28.11.17. nr 29(136), 1.lp. (no 4 mandātiem Vidzemē LSD ieguva 3, bet LZS — 1). Vēlēšanu aģitācijas laikā LSD izlaida šādu uzsaukumu: „Latvijas darba ļaudis! Ja jūs gribat cīnīties par pilnīgi brīvu un taisnīgu valsts iekārtu, par zemi visai tautai, par tautu pašnoteikšanos; ja jūs gribat cīnīties pret kontrrevolūciju un kaŗu, par jo drīzu mieru — tad jūs varat nodot savas

balsis tikai par Latvijas revolucionārās Sociāldemokratijas listi Nr 3 ..." Skat. B r S , 18.11.17. nr 21 (128), 1.lp.

[202] B r S , 30.12.17. nr 55(162), 1.lp. (stud. N. Kalniņa runa).N.K. bija mazinieks internacionālists, vēlāk redzams LSDSP darbinieks, deportēts 1941. g., miris deportācijā.

[203] Latvijas Satversmes Sapulces sasaukšanas mēģinājumu 1917./18. g. piemin J. Līgotnis, o p . c i t . , 134.-150. lp.; skat. arī U.J. (Uldis Gērmanis), „Tas notika revolūcijas laikā. Kāpēc nesanāca Latvijas Satversmes Sapulce 1918. gadā?“, soc. dem. biļetens B r ī v ī b a , Stokholmā 1964, nr 3 (147).

[204] L S , 14.10.17. nr 42; skat arī L S , 22.10.17. nr 48 (par priekšdarbiem, kas veicami, sasaucot Latvijas Satversmes Sapulci); cf L a i k a V ē s t i s , 20.10.17. nr 16, 3. lp. (L . V . norādīja, ka pirmā šo domu izteikusi D z A un tai pilnīgi pievienojusies mazinieku Strādnieku Avīze).

[205] „Apspriede Latvijas Satversmes Sapulces jautājumā“, B r S , 12.11.17. nr 16 (123), 3. lp.; cf D z A , 25.11.17. nr 84, 1.-2. lp. un 2.12.17. nr 86, 4. lp.

[206] Latvijas Satversmes Sapulces organizēšanas apspriedē 1917. gada 27.(14.) novembrī Valkā piedalījās no 1) Vidzemes Zemes Padomes Autonomijas nodaļas — T. Līventāls, J. Pavlovičs, G. Zemgals, P. Birkerts; 2) Vidzemes Zemes Padomes valdes — O. Kārklīšs; 3) Latvijas soc. dem. (mazinieku) partijas — R. Lindiņš; 4) Vidzemes Zemes Padomes Skolu nodaļas — V. Plūdonis; 5) Rīgas apriņķa Pagaidu Zemes Padomes — J. Kroders; 6) Latvijas Strādnieku, Kareivju un Bezzemnieku Padomes Izpildu komitejas — F. Roziņš un O. Līdaks; 7) (12. armijas) Kara Revolucionārās Komitejas — L. Dille; 8) LNDP — L. Laicēns; 9) LSD CK (lielin.) — J. Krūmiņš (Pilāts); 10) Latvijas Revolucionāro Sociālistu partijas CK — M. Sams; 11) LKNS — F. Vītoliņš; 12) Latvijas Skolotāju Savienības — A. Birkerts; 13) Vidzemes Zemes Padomes Sanitārās nodaļas — Dr. A. Kirchensteins; 14) Kurzemes Zemes Padomes (informācijas nolūkā) — Stiprais. Skat. B r S , 17. 11.17. nr 20(127), 1.-2. lp. un L a i k a V ē s t i s , 16.11.17. nr 36, 2. lp.

[207] I b i d .

[208] P. Vīksne „Tautu pašnoteikšanās un Latvijas sociāldemokrātija“, B r S , 10.12.17. nr 40(147), pielik. 1.-2. lp.; skat arī „Rezolūcija par Latvijas Satversmes Sapulci“, B r S , 12.12.17. nr. 41(148), 3. lp. (LSD Cēsu rajona komiteja norāda: „... vienīgi Latvijas atdalīšanās uzskatu aizstāvji rod sevim attaisnojumu Latvijas Satversmes Sapulces sasaukšanā... Latvijas konstitūcijas projekts izstrādājams Latvijas Strādnieku, Kareivju un

Bezzemnieku Deputātu Padomē saskaņā ar LSD CK...");
cf „Lielinieki pret Latvijas Satversmes Sapulci”, DzA, 6.12.17. nr 87, 3. lp.

[209] Latviešu lielinieks F. Markus, piemēram, vērsās pret Krievijas Satversmes Sapulci šādā veidā: „... Satversmes Sapulce neizteiks tautas gribu... Ir milzīgi daudz Krievijā tādu vēlētāju, kuŗi neprot lasīt un kuŗi tādēļ arī nezina par ko tie balso... Sanākot šādi vēlētai Satversmes Sapulcei, nevar būt runas par Krievijas īsto saimnieku... varai ir negrozāmi jāpaliek darba tautas rokās...” Skat. BrS. 1.12.17. nr 32(139), 1.-2. lp. (Pret Latvijas Satversmes Sapulces sasaukšanu šādi argumenti, protams, nederēja un tādēļ to vienkārši noraidīja kā „buržuāzijas prasību”, lai gan lielinieki par to agrāk paši bija iestājušies. U.G.).

[210] „Latvijas Strādnieku, Kareivju un Bezzemnieku kongress”, BrS, 20.12.17. nr 48(155), 2. lp.

[211] Idem, BrS, 21.12.17. nr 49(156). 1. lp.; skat. arī nac. dem. J. Bankava komentārus par šo lielinieku rīcību, DzA, 30.12.17. nr 93 (ievadraksts).

[212] BrS, 9.1.18. nr 5(168), 2. lp.

[213] BrS, 13.1.18. nr 8(171), 2. lp.

[214] Attēlojot LPNP I sesijas norisi, esmu galvenokārt izlietojis šādus avotus: J. Līgotnis, op.cit. 62.-137. lp.; DzA, 1917, nr 84, 86, 87, 90, 91, 93; Līdums, 1917, nr 266, 270; BrS, 1917, nr 25, 40, 52; Laika Vēstis, 1917, nr 38-40, 44; Laika Domas, 1917, nr 2.

[215] J. Līgotnis, op.cit., 65. lp.; „Latviešu Pagaidu Nacionālā Padome” DzA, 25.11.17. nr 84, 2. lp. (pēc DzA referāta, kas pārņemts no Laika Vēstīm, pēdējais teikums skan: „Mums visiem tagad rokas jāsadod kopīgā darbā par Latvijas laimi, kā tas ir noticis Ukrainā un Somijā.”).

[216] Lielinieki presē tad arī asi uzbruka LPNP, apzīmējot to gan par „privātu organizāciju, klubu”, gan par „viltus iestādi, kas pati sevi iecēlusi”. Skat. BrS, 23.11.17. nr 25(132), 1. lp. un 10. 12.17. nr 40(147), 1. lp.

[217] K. Seržants mira 1919. gadā, un tam nebija jāpiedzīvo lielkrievu agresīvā šovinisma uzplūdi Padomju Savienībā, kas sākās 1930-to gadu vidū, kad „lielajās tīrīšanās” likvidēja visus tur patvērušos ievērojamākos latviešu lieliniekus, latviešu tautības augstākos virsniekus sarkanajā armijā un padomju latviešu literātus, reizē iznīcinot arī visas latviešu kultūras iestādes Padomju Savienībā.

[218] Latviešu informācijas biroju Pēterpilī nodibināja J. Goldmanis, neilgi pirms oktobra revolūcijas. Biroja galvenais darbinieks bija skolotājs un žurnālists J. Seskis, vēlākais Latvijas diplomāts. Viņš it īpaši centās informēt un ieinteresēt par Latvijas jautājumu ārzemju diplomātiskos pārstāvjus un žurnālistus Pēterpilī. Skat. J. Seskis, op.cit., 77.-79. lp.

[219] „Latvijas Zvaigzne”, Līdums, 21.11.17. nr 266, 1. lp.; „Pirmie soļi uz ārieni”, DzA, 2.12.17. nr 86, 2. lp.; skat arī Laika Vēstis, 21.11.17. nr 40, 1. lp.; cf J. Līgotnis, o.p.c.it., 124. lp.

[220] „Visiem latviešiem!” Līdums, 25.11.17. nr 270, 1. lp. un Laika Vēstis, 25.11.17. nr 44, 1. lp.; „Latviešu Nacionālās Padomes manifesti”, DzA, 2.12.17. nr 86, 1. lp.; cf J. Līgotnis, o.p.c.it., 192.-194. lp.

[221] „No Latviešu Pagaidu Nacionālās Padomes Latviešu strēlniekiem”, DzA, 30.12.17. nr 93, 2.-3. lp.; skat. arī J. Līgotnis, o.p.c.it., 197.-200. lp.

[222] J. Līgotnis, o.p.c.it., 194.-197., 200-203. lp.; LPNP deklarācijas un protestus pret vācu aneksijas plāniem un mēģinājumiem viltot tautas gribu izdevās publicēt ārzemju presē. Plašāko šāda veida protestu in extenso iespieda zviedru laikr. Social-Demokraten (13.8.18., 3. lp.) ar nosaukumu: „En protest mot den tyska våldspolitikern mot letterna”. To bija parakstījis LPNP Ārlietu nodaļas priekšsēdis J. Goldmanis un sekretārs J. Seskis.

[223] Apsedēls (Augusts Apsītis), „Ko mums gribēt?” Laika Domaš. 1917. nr 4 (šo laikrakstu izdeva LKNS lielinieku apturētā laikr. „Laika Vēstis” vietā); raksts iespiests arī DzA, 20.12.17. nr 91, 2.-3. lp.

[224] LPNP otras sesijas aprakstu un protokolus public. J. Līgotnis, o.p.c.it., 282.-322. lp.

[225] Ibid., 309. lp.

[226] Ibid., 317. lp.

[227] Ibid., 335 ff; J. Seskis, o.p.c.it., 101.-109. lp.

[228] J. Līgotnis, o.p.c.it.: 387.-401. lp.

[229] F. Cielēns, o.p.c.it., I, 450.-465. lp.; „Manifests Eiropas tautām” nav iespiests minētajā F. Cielēna darbā, bet tas atrodams zviedru laikr. Social-Demokraten (30.10.18., 3. lp.), kas to saīsinātā veidā publicēja ar virsrakstu: „För letternas anslutning till Ryssland” („Par latviešu pieslēšanos Krievijai”).

[230] F. Cielēns, o.p.c.it., I, 496.-497. lp.

[231] H. Dopkewitsch, o.p.c.it., 95. lp.